

ДИМИТЪР МИНЧЕВ

БЪЛГАРСКИТЕ АКЦИОННИ КОМИТЕТИ В МАКЕДОНИЯ — 1941 Г.

МАКЕДОНИЯ

ДЕКЛАРАЦИЯ

БЪЛГАРИ

Македония е истинска братина и Македония е истинска България

Нашите братя Македонци, които живеят в България, изпитват за себе си истински братски чувства и чувства на единство с българския народ. Те са с нас в борбата и извоюването на свободата.

Нашите братя македонци, които живеят в Македония, са с нас в борбата и извоюването на свободата и единството.

Нашите братя македонци, които живеят в България, изпитват за себе си истински братски чувства и чувства на единство с българския народ. Те са с нас в борбата и извоюването на свободата и единството.

Нашите братя македонци, които живеят в Македония, са с нас в борбата и извоюването на свободата и единството.

Нашите братя македонци, които живеят в България, изпитват за себе си истински братски чувства и чувства на единство с българския народ. Те са с нас в борбата и извоюването на свободата и единството.

МАКЕДОНСКИ
НАУЧЕН ИНСТИТУТ — СОФИЯ

www.macedonian.com

MACEDONIAN LIBRARY № 34

DIMITAR MINCHEV

**BULGERIAN
CAMPAIGN COMMITTEES
IN MACEDONIA 1941**

MACEDONIAN SCIENTIFIC INSTITUTE
SOFIA • 1995

МАКЕДОНСКИ НАУЧЕН ИНСТИТУТ

София

МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА

№ 34

ДИМИТЪР МИНЧЕВ

БЪЛГАРСКИТЕ
АКЦИОННИ КОМИТЕТИ
В МАКЕДОНИЯ — 1941

В книгата се изясняват важни страни от българския национален въпрос по време на Втората световна война. С разгрома на Версайска Югославия през 1941 г. във Вардарска [Македония настъпва безвластие. Сръбските административни органи се разбягват, страхувайки се от отмъщението на българското население. Българите навсякъде формират комитети за поемането на властта. Всички комитети се обединяват в „БЪЛГАРСКИ ЦЕНТРАЛЕН АКЦИОНЕН КОМИТЕТ ЗА МАКЕДОНИЯ“ с център Скопие, който обявява присъединяване към България. Книгата е снабдена с документи и материали, както и с много снимки.

© Димитър Минчев, 1995

TSBN—954—8187—18—3

ПРЕДГОВОР

Българите от Македония и Одринско не се примиряват с решенията на Берлинския конгрес от 1878 г. Те изразяват своя стремеж за освобождение и за обединение с България по различни начини. Този стремеж проличава най-ярко чрез разгърнатата се масова въоръжена революционна борба на българите в поробените краища. Върхови моменти в тази борба са въстанията — Кресненско-Разложкото от 1878—1879 г., Мелнишкото (Четническата акция) от 1895 г., Горноджумайското от 1902 г., Илинденско-Преображенското от 1903 г., Тиквешкото и Охридско-Дебърското от 1913 г., както и войните, водени от българската държава за освобождение и обединение на поробените земи — Сръбско-българската от 1885 г., Балканските (1912—1913 г.) и Първата световна война (1914—1918 г.). В тях българите от Македония и Одринско участвуват масово.

Участието и съдбата на българите от Македония и Одринско по време на посочените войни и въстания са сравнително добре проучени в българската историография. Почти нищо или съвсем малко е известно за съдбата на тези хора по време на Втората световна война. В българската историография все още не са направени изследвания за същността на акционните комитети в Македония през 1941 г. В отделни свои публикации някои наши учени само споменават за тях.¹

¹ П а л е ш у т с к и, К. Македонският въпрос в буржоазна Югославия 1918—1941 г. С., 1983, с. 215; Югославската комунистическа партия и македонският въпрос 1919—1945. С., 1985, с. 280; Г о ц е в, Д. Младежките националноосвободителни организации на македонските българи 1919—1941. С., 1988, с. 259; Идеята за автономия като тактика в програмите на националноосвободителното движение в Македония и Одринско 1893—1941. С., 1983, с. 59; В е л е в, Т. Взаимоотношенията между БКП и ЮКП по време на Втората световна война и развитието на македонския въпрос с. 150—171; С и р к о в, Д. Българският националнотериториален проблем по време на Втората световна война и развитието на македонския въпрос. — В: Българската народност и нация през вековете. Материали от научна конференция. Част втора, 1988, с. 95—149; История на Отечествена война на България 1944—1945. Том I. С., 1981, с. 105—106; П а н а й о т о в,

Като се има предвид значимостта на проблема — отношението на населението на Македония към българската държава в един такъв критичен момент, какъвто е освобождението на Македония през 1941 г., наложително е той да бъде осветлен изчерпателно. В този смисъл погледнато, началото беше поставено със студията „Формиране и дейност на българските акционни комитети във Вардарска Македония през 1941 г.“¹ При разработването на тази студия обаче разполагах само с протоколите за създаването на комитетите и със спомените на Васил Хаджикимов — секретар-организатора им. Понататъшната събирателска работа ми позволи да се добера и до други документи, с което се обогати представата преди всичко за дейността на членовете на комитетите по посрещането на българските войски в областта, по освобождаването на македонските българи — военнопленници в германската армия, по организиране чествуването на празници и важни годишнини, както и по разпускането на акционните комитети. При работата по студията не успях да ползувам пълното течение на вестник „Македония“ — органа на Българския централен акционен комитет (ВЦАК). С настоящата монография тази слабост е отстранена. Ползувани са и трите излезли броя от органа на ВЦАК. В студията успях да публикувам само 25 документа, и то непълно — противно на всички правила за археографска обработка. Причината беше в ограничените възможности на списанието. Поради това не успях да публикувам всъщност най-важната част от документите, а именно — списъците на участниците в акционните комитети — слабост, която също е избегната в настоящото изследване.

Всъщност причините, които ме наведоха на идеята да разширя обхвата на изследването си и да го предложа като книга, не би могло да се изрази с аритметично изброяване на предимството на монографията. Настоящото изследване не бива да се разглежда като второ издание на студията. Тук към досе-

Л., К. Палешутски и Д. Мичев. Македонският въпрос и българо-югославските отношения. С., 1987, с. 87—89; Пандев, К. и К. Палешутски. Българското националноосвободително движение след Берлинския конгрес (1878—1941). — Истор. преглед, 1981, № 3—4, с. 113; Мичев, Д. Българската комунистическа партия и македонският въпрос до 9 септември 1944 година. — Военноистор. сборник, 1986, № 6, с. 17—18; Даскалов, Г. Българо-югославски политически отношения 1944—1945. С., 1989, с. 30; Фиров, Б. Дневник. С., 1986, с. 289.

¹ Мичев, Д. Формиране и дейност на българските акционни комитети във Вардарска Македония през 1941 г. — Известия на ИВИ и ВИНД, 1990, Т. 50, с. 39—94.

гашните 25 документа, представени сега в пълен обем, са прибавени още 40, резултат от продължителна задълбочена работа в архивите след написването на студията. Новите документи позволяват нови интерпретации, анализи и оценки, нови изводи, коригиране на допуснати грешки и слабости. Не на последно място следва да се напомни, че студията ми беше написана по време, когато малцина се интересуваха от македонския въпрос. А дори и тези, които са се интересували, едва ли са имали възможност да попаднат на нея. При големите възможности за разпространение, които се откриват днес, както и при големия интерес към националния въпрос, смятам, че излизането на една такава книга ще бъде посрещнато с интерес от читателите. Нещо повече — вярвам, че тя ще бъде посрещната добре и във Вардарска Македония, където немалко хора ще имат възможност да прочетат за чувствата, които са вълнували техните родители и за тяхната реакция на предизвикателствата на това смутно време през 1941 г. Разбира се, това не означава, че съм с намерение да правя преднамерена пропаганда. Обстоятелството, че си служа главно с документи и ги публикувам надлежно обработени в археографско отношение, отхвърля всякакво обвинение в злонамереност. Това, че цялото българско население на Македония в един глас се е обявило за присъединяване към България през 1941 г., не означава непременно призив за нещо подобно и днес. Това обаче е факт, а фактите от историята не бива да се укриват, в противен случай се създават условия за злоупотреби.

През декември 1991 г., т. е. близо една година след моята студия, излезе от печат статия за акционните комитети от Георги Даскалов.¹ В нея авторът в основни линии повтаря казаното от мен в студията, но независимо от това, макар и малко, и той прибавя нещичко за изясняване на въпроса.

Интересно би било да се хвърли поглед върху състоянието на историографията в бивша Югославия; да се види как се отразява в нея това явление — акционните комитети. Както е известно, там господствува тезата, че всички български или про-български прояви са признак на ретроградност и фашизъм, а всичко македонско, или по-точно македонистко, се олицетворява с прогресивното, със справедливото, като прогресивното задължително се идентифицира с левите сили, съобразно с господстващата ценностна система. За акционните комите-

¹ Д а с к а л о в, Г. Българските акционни комитети във Вардарска Македония (април—август 1941 г.), Исторически преглед, 1991, № 8, с. 58—74.

ти само бегло се споменава, като тълкуванието и оценките са негативни.¹

Ето защо в настоящото изследване няма да се обръща внимание на разработките на югославските автори и да се посочват техните слабости, тъй като повече от ясно е, че те обслужват определена политическа линия и авторите им заслужават по-скоро морално заклеймяване. Не е необходимо науката да се занимава с подобни произведения. В някои разработки независимо от тълкуванията се дава известна информация за акционните комитети и тази информация се използва в представяната книга.²

Само един малък пример е достатъчен да ни убеди, че е безсмислено да се прави критика на югославските фалшификации: Авторът Йован Павловски цитира декларацията на БЦАК „Македония е свободна и е вече в общобългарската национална общност“³ по следния начин: „Македония е слободна и веке е општобугарска национална сопственост. . .“⁴ Първо, ед-ва ли е необходимо да се превежда, след като декларацията е написана на чист и звучен български език — езика, на който са писали учениците на Кирил и Методий, и второ, преводът изопачава смисъла на казаното.

При написването на настоящата монография са използвани оригинални, малко известни документи, евързани със създаването и функционирането на акционните комитети. Ползвани са и спомените на Васил Хаджикимов — секретар-организатора на Българския централен акционен комитет за Македония. При уточняването на някои дати между документите и спомените на Хаджикимов имаше разминаване, поради което за достоверни приемаме първите, тъй като са автентични, а спомените са писани впоследствие.

Протоколите за създаването на комитетите, които представям в приложение, се намират в ЦДИА, ф. 396. След всеки документ са отбелязани архивната единица и листът. Текстът

¹ Югославската историография създаде цяла библиотека от „научна литература“, посветена на съпротивата на „македонците“ по време на Втората световна война. Вж. Ф и л и п о в а, Л. Вардарска Македония (1941—1944 г.) в югославската историческа литература. Библиография. С., 1992. В по-голямата част от тях се споменава бегло за акционните комитети, поради което считам за излишно да ги споменавам тук.

² И в а н о в с к и, В. Ослободителната война во Западна Македонија 1941—1944. Скопје, 1973, с. 19—27; Т а л е с к и, Б. и К. С о л у н с к и. Прилепска хроника НОБ. Прилеп, 1972, с. 78—79.

³ Македония, № 1, 1941 г.

⁴ П а в л о в с к и, Ј. Судањата како последен пораз. Тетово, 1979, с. 34.

● предаден така, както е в оригинала, без да се променя, ако не се смята това, че е осъвременен. Езикът на документите в повечето случаи е чист български, като на места се срещат сръбски както в лексиката, така и в граматиката. Редно е да се напомни, че македонските българи понасят сръбското потисничество повече от 20 години след Версайския договор. Във Вардарска Македония са колонизирани няколко десетки хиляди сърби. Официалният език на администрацията е сръбски. Официалните служители, учители и пр. са сърби. Това не може да не окаже влияние върху езика на българите. Но то говори и за нещо друго. Наличието на сръбизми именно е едно от доказателствата, че комитетите са формирани от местното население. Другото доказателство са огромните списъци на участниците в акционните комитети. Почти всички те са българи, родени във Вардарска Македония. Всички са за присъединяване към България.

Публикуват се и други документи, които имат отношение към акционните комитети и към тяхната дейност. Всички документи са публикувани в пълен обем, без каквито и да било съкращения, като съм се старал да ги подреда хронологично. Изключение прави документ № 64. Той е публикуван със съкращения — така, както е публикуван от югославския автор Йован Павловски; за съжаление, този документ не успях да открия в оригинал и не съм в състояние да го публикувам в пълния му обем.

А в т о р ъ т

СЪЗДАВАНЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ АКЦИОННИ КОМИТЕТИ

1. ПОЛИТИЧЕСКАТА ОБСТАНОВКА В НАВЕЧЕРИЕТО НА ВЪЗНИКВАНЕТО НА АКЦИОННИТЕ КОМИТЕТИ

За да се разберат ролята и мястото на акционните комитети, защо именно в такава форма и същност се появяват те на историческата сцена, от какви обстоятелства и причини са повикани на живот, налага се да се припомним някои моменти от положението на Балканите в началото на 1941 г.

Сред населението в Македония цари небивала разпокъсаност на групи и групички. За това разноезичие добре са се погрижили сръбските поробители. Но не само в тях е вината. Протогеровисти и михайловисти още враждуват помежду си. До навечерието на войната са съществували и сръбски националистически организации, като организацията „Четник“, организацията на запасните офицери, организацията на пенсионерите и соколската организация. Всички те са потискали и разпокъсвали българското население с цел да го посърбят. В Македония са действували и пропагандисти на Великите сили, които са целели да привлекат населението на своя страна, обещавайки му решаване на македонския въпрос. Така английската пропаганда е била ръководена от сръбските чиновници и военните, подпомогната от еврейството. Френската пропаганда се е ръководила от учителя при френското училище д-р Луиз Д. Воос. Италианската пропаганда за присъединяване към Италия също е била добре организирана със съдействието на местни жители. Добре развита е била гръцката пропаганда. Гърците и гъркоманите са били толерирани от сръбските (югославските) власти. Сърби, гърци и българи гъркомани съвместно са работили в този край за общата кауза — английската. Турската пропаганда начело с Акиф Алиов е вярна на сръбската власт и заедно са насаждали англофилска и франкофилска политика. Дори една от най-незначителните групи в Македония начело с почетния консул д-р Симон Бербери работи за унищожаването на българщината. Еврейската народностна група, наброяваща няколко хиляди души, също приобщена към

властующите сърби, провежда „пропаганда в полза на демократическите държави“.¹

Всичко това показва колко сложна е била обстановката в онези времена в Македония. Политическите симпатии са се преплитали с националното чувство. Като правило небългарските елементи са за англо-френския блок, а българите — за силите от оста. При това някои от бившите революционни дейци не са далеч от мисълта за решаване на македонския въпрос чрез присъединяване на Македония или части от нея към Италия. Привържениците на Иван Михайлов се борят да извоюват независима Македония. В тази обстановка българското население е разцепено на различни лагери и групировки. То е обезсилено и обезверено. Всеки „тегли чергата към себе си“. А времената са критични. Обстановката се изменя динамично.

На 4 януари 1941 г. Богдан Филев е на аудиенция при Хитлер и Рибентроп. Германците настояват България час по-скоро да влезе в пакта. Те обещават гаранции срещу всякакви международни усложнения. Ако България влезе в оста, ще ѝ се окаже съдействие за получаване на Беломорието. Б. Филев поставя въпроса и за Македония. Германците обаче категорично отказват. Те го убеждават, че не можело всичко наведнъж да се реши, че трябвало да се остави и за идните поколения. Разбира се, това се дължи на обстоятелството, че се подготвя влизането на Югославия в оста. Ето защо българското правителство повече не отваря дума за Македония и се примирява с мисълта, че ще трябва да влезе в пакта, без да е осигурено освобождаването на Македония.²

На 1 март 1941 г. в двореца „Белведере“ във Виена е подписан протокол за присъединяване на България към оста Берлин—Рим—Токио. В протокола и дума не става за Македония. На 25 март с. г. правителството на Цветкович—Мачек присъединява Югославия към пакта. На другия ден по сръбските градове се появяват демонстранти с лозунги против пакта. В Скопие също се провеждат подобни демонстрации, но те са анемични. Българското население тук вижда в евентуалния разгром на Югославия единствения път към своето освобождение. Англофилски ориентираната сръбска буржоазия предпочита да остане вярна на благодетелите си от Версай и начело с генерал Душан Симович извършва държавен преврат.³

¹ ЦДИА, ф. 370, оп. 1, а. е. 964, л. 14—15.

² С и р к о в, Д. Българският национално-териториален проблем. ., с. 116—117.

³ П а л е ш у т с к и, К. Югославската. ., с. 279.

Декларациите на новото правителство и денонсирането от негова страна на Тристранния пакт стават причина Югославия да бъде третирана като противник на Германия. Хитлер взема решение успоредно с нападението срещу Гърция да извърши нападение и срещу Югославия. Това създава условия от българска страна да се постави въпросът за присъединяване на Вардарска Македония. На 8 април се получава телеграма от Берлин, че се предлага на България три дивизии да окупират сръбска Македония и да поемат администрацията, за да могат да се освободят германските войски.¹

Военните действия срещу Югославия започват на 6 април 1941 г. На 10 април пада Загреб, на 13 — Белград. На 15 април седемнадесетгодишният крал Петър II и правителството емигрират в Гърция, а оттам — в Египет. На 17 април — само за 11 дни — изкуственото версайско творение претърпява сериозно поражение.² Кралска Югославия, тази тъмница за народите, се разпада за броени дни както вследствие на военните неуспехи, така и поради нежеланието на народите и националните малцинства да живеят „под един покрив“ във „Версайската“ държавна общност, символизираща социална експлоатация, денационализация и асимилация, великосръбски шовинизъм и хегемонизъм.³

Българското население в Македония посреща с нескривана радост разгрома на кралска Югославия. В разпадането ѝ съзира края на продължилото 23 години робство. Ето защо няма нищо чудно в това, че мобилизираните в югославската армия българи от Вардарска Македония отказват да се бият и хвърлят оръжието си.⁴ Подобно е положението и през Първата световна война, когато македонските българи, мобилизирани насилствено в сръбската армия, се предават масово в плен на австроунгарската армия.⁵

На 18 април 1941 г. българското правителство получава телеграма от Рибентроп, в която се определят областите, оставени да бъдат заети от българските войскове части. Според тази телеграма българските части могат да заемат: 1. Западна

¹ Ф и л о в, Б. Дневник. С., 1990, с. 303.

² П а л е ш у т с к и, К., Югославската... с. 279.

³ А н д о н о в, А. ЮКП (СЮК) и националният проблем в СФРЮ до средата на 60-те години. — В: Проблеми на политиката на балканските комунистически партии по националния въпрос. Сборник студии. С., 1987, с. 202.

⁴ Р а ч е в, С. Хитлеристката агресия на Балканите и България (1941 г.). — Историко-исторически сборник, 1989, № 2, с. 45.

⁵ М и н ч е в, Д. Българите от Македония и армиите на Сърбия, Гърция, България (1915—1918 г.). — Исторически преглед, 1989, № 5, с. 15—26.

Тракия, ограничена на изток от демаркационната линия Му-стафа паша (дн. Свиленград) — Кюпрюлю—Дедеагач, както и Източна Македония — между Струма и Места. 2. Вардарска Македония — до р. Вардар и Западните покрайнини — до линията Пирот—Враня—Скопие. В телеграмата на Рибентроп се казва, че тази линия е само временна, т. е. че може би тя ще бъде придвижена и западно от река Вардар. От Берлин обеща-ват в най-скоро време да започнат преговори относно времен-ното разрешаване на териториалните въпроси, възникнали след разпадането на югославската държава, което и става на практика. Навлизането на българските войски започва във Вардарска Македония на 19 април, а в Беломорието — на 20.¹

На територията на версайска Югославия е създадена неза-висима държава Хърватско. Част от хърватското приморие, Черна гора и Далмация са придадени към Италия. Северна Словения с град Марибор е присъединена към Райха. Южна Словения е окупирана от Италия. Сърбия е поставена под не-посредственото управление на Германия. Унгария получава Бачка, Бараня, Междумурието и Прекомурието. България си възвръща Царибродско, Босилеградско, Пиротско, Враня и 4/5 от територията на Вардарска Македония. Останалата 1/5— западната част с градовете Тетово, Гостивар, Дебър, Кичево, Струга и няколко села на юг от Охрид — е окупирана от Италия.²

Бързото настъпление на германските войски в Македония създава възможности за отхвърляне на ненавистния сръбски и гръцки режим в областта. Липсата обаче на българска войска и официални български власти довежда до създаване на изве-стен политически вакуум, в който именно възникват българ-ските акционни комитети.

Идеята за създаване на подобни комитети не възниква из-веднъж. Тя се заражда в разговори между някои представите-ли на бившата ВМРО (обединена). Това са обвеният с истори-ческа и бойна слава Павел Шатев, Алексо Мартулков, Христо Ампов, Стефан Стефанов и Васил Хаджикимов. Избухването на Втората световна война на 1 септември 1939 г. възбужда ду-ховете и кара цялото българско общество, на първо място про-гонените от поробените краища бежанци, да се замислят за по-активно търсене на пътищата, по които би могло да се постиг-не освобождението на Македония. Времето е динамично и все-ки изминал ден носи по нещо ново. На 1 март става ясно, че и

¹ Т о ш к о в а, В. България и Третият райх (1941—1944). С., 1975, с. 54; С и р-к о в, Д., Българският национално-териториален проблем. . ., с. 120—121.

² П а л е ш у т с к и, К. Югославската. . ., с. 280.

този път официална България ще се стреми да решава националния си въпрос с помощта на Германия. На 27 март в резултат от преврата на генерал Симович, Югославия излиза от Тристранния пакт. Посочените по-горе членове на бившата ВМРО (обединена) започват все по-често да се срещат и да обменят мисли за бъдещето на поробените земи. Сборното им място е кафене „Цар Освободител“ и сладкарница „Охрид“. Главната тема, около която се водят разговорите, е какво да се направи за българската кауза в Македония. Според тях михайловистите биха се стремили към независима Македония, а протогероевите — към Македония в рамките на Югославия. Последното би довело до излишни усложнения, ако не и до братоубийствени борби.¹

В хода на провежданите беседи става ясно, че задачата по организирането на българското население в Македония е целесъобразно да бъде поверено на двама енергични дейци — Стефан Янакиев Стефанов и Васил Димитров Хаджикимов. И двамата са понесли непоносимия терор във Вардарска Македония. И двамата са страдали и ще страдат и впоследствие за свободата на своите родни земи.

Васил Димитров Хаджикимов е роден на 29 октомври 1903 г. в една от най-големите твърдини на българщината в Македония — щипската махала Ново село. Тук всяка къща е дала най-малко по един изтъкнат революционер, всяка къща е дала жертви за свободата на Македония — най-напред от турско, а покъсно и от сръбско робство. Неговата майка е била ученичка на Гоце Делчев по време на учителствуването му в Щип. Нещо повече — родната къща на Хаджикимов е в съседство с къщата, в която е живял великият революционер. В щипската махала Ново село в революционните времена рядко някой мъж е умирали от старост. Ето защо няма нищо чудно в това, че Васил Хаджикимов израства като неуморим борец за свободата на Македония. Съзнателният му живот — юношеството — започва във Югославия. В нея той завършва сръбска гимназия. Като ученик в осми клас става член на ЮКП. Полицията го арестува за разпространяване на книгата „Земята на селяните — Македония за македонците“ от Коста Новакович. След време не одобрява позицията на ЮКП по националния въпрос и става член на ММТРО (Македонска младежка тайна революционна организация). В нея работи до 1925 г., когато се прехвърля в България и постъпва във ВМРО (обединена). В София след-

¹ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32. Спомен за Васил Хаджикимов, с. 1—12.

ва четири години право.¹ Освен това се записва и завършва в Свободния университет специалност „Консулство“.

Стефан Янакиев Стефанов е роден в Кратово. Завършва право и работи като адвокат в Скопие. На Скопския студентски процес през 1927 г. срещу ръководителите на ММТРО участва в защитата на подсъдимите. След процеса е нападнат от сръбски четници в Скопие и пребит. Отива в Загреб, но югославската полиция и там намира претекст, за да го арестува. Изпратен е в Белград, но успява да избяга в Австрия, откъдето след известен престой се установява в България. Близък е с дейци на ВМРО. Владее немски и френски. След закриването на БЦАК работи като чиновник в Скопие.²

Планът, който В. Хаджикимов и Ст. Стефанов разработват съвместно, се състои в следното: те считат, че условията може да наложат България да не се ангажира във войната за освобождението на Македония. В такъв случай тяхната задача ще се състои в повеждането на борба за постигане на автономия за Македония. Германците не са чужди на създаването на една автономна Македония под тяхна егида. Тя им е необходима преди всичко за откриване на комуникацията Ниш—Скопие—Солун и заради рудните богатства. Втора задача, която двамата си поставят, е да подготвят народа, в случай че се постави въпросът, към коя държава да бъде присъединена Македония — към България, Сърбия (Югославия), Гърция, Албания (Италия) или към Германия, т. е., в случай че се стигне до плебисцит, народът да бъде подготвен за акции, демонстрации, петиции, манифестации в полза на присъединяването към България.

Тези политически цели според тях може да се постигнат само с изпълнението на две основни задачи: разрушаване на сръбския и гръцкия полицейски апарат във Вардарска и Егейска Македония; обединяване на народа в една общогражданска организация. Втората задача двамата дейци виждат напълно основателно като най-важна и дори основна. Защото практиката впоследствие показва, че старият апарат сравнително бързо бива разрушен, дори още с влизането на германците, създадените акционни комитети поемат административната власт, но обединяването на народа, приобщаването на хората, които по една или друга причина са били принудени да служат

¹ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 3.

² Разказано от Васил Хаджикимов. Документални данни за Стефан Стефанов липсват.

на сръбската (югославската) администрация, се оказва трудна, макар и съвсем не неизпълнима задача.

Югославия е разгромена за кратки срокове и се разпада. На правителствено равнище се водят преговори за присъединяване на Македония към България. При така променената политическа обстановка Стефанов и Хаджикимов решават, че тяхната задача ще трябва да се сведе до създаването на централен комитет с мрежа от комитети — градски и селски, които да завземат властта и да обявят присъединяване към България.

Едно такова организиране на народа би се явило в помощ на българската власт, която може би ще се установи там и която би била слабо запозната с местните условия. Изпълнението на тази задача, както ще се види по-късно, среща разбиране сред българската общественост в Македония. Стефанов и Хаджикимов обаче заминават за Македония без благословията на правителството.¹

На 6 април 1941 г. започва войната срещу Югославия, донасяща освобождение на по-голямата част от Македония от сръбска власт. Стефанов и Хаджикимов се снабдяват с аусвайси — открити листове. Заради тези именно открити листове, а не защото са основали акционните комитети двамата по-късно ще бъдат осъдени от формална гледна точка. През нощта на 8 срещу 9 април те пропътуват разстоянието София—Скопие през Деве баир с немски камион. Още с пристигането си в Скопие научават, че не само те, но и стотици други граждани, ангажирани в търговската и административната мрежа за нормализиране на живота и реда, разполагат с аусвайси. По-късно, в съда през 1946 г., общественият обвинител се основава в най-голяма степен на техните аусвайси като на някакъв особено важен „корпус деликти“, на което обвиняемият Хаджикимов отговаря, че през 1917 г. Ленин също си служи с подобен лист, за да се прехвърли от Европа в Русия. Значи ли това, попитал Хаджикимов в съда, че Ленин е германски шпионин. „Политиката и конспирацията — казал Хаджикимов — много често не подбират средствата, за да постигнат поставените цели.“²

¹ За някаква официална намеса на ръководни правителствени органи по изращането на Стефанов и Хаджикимов във Вардарска Македония досега не са открити данни. Самият Хаджикимов отрича да е имал картбланш от правителствените среди или от двореца. Като се има предвид обаче значимостта на предприетото от тях мероприятие, може да се допусне, че подобно внушение или предложение е могло да им бъде направено от официалните правителствени фактори като елемент от пропагандаторската работа за Македония, която се е извършвала в този момент в България. Преки сведения обаче за ангажираността на правителството със Стефанов и Хаджикимов липсват.

² ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 15.

2. ФОРМИРАНЕ НА БЪЛГАРСКИ ЦЕНТРАЛЕН АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В СКОПИЕ

По това време атмосферата в Македония е благоприятна за създаването на организация от характера, замислен от Стефанов и Хаджикимов. Омразата против довчерашните поробители е заменена с нескривана радост от тяхното поражение на бойното поле. Българските войски са очаквани с нетърпение. В такава обстановка, даже спонтанно на някои места из Македония, са създавани местни власти, още преди да са получени каквито и да било указания. Потребностите на историческия момент винаги са създавали необходимите личности. Пристигането на Стефанов и Хаджикимов се явява само като очакваната искра, за да пламнат сърцата на хората, жадни за патриотична дейност.¹

Напълно логично е, че с пристигането си в Скопие Стефанов и Хаджикимов влизат във връзка със стари свои приятели и съратници: адвоката Благой Попанков, търговеца Илия Атанасов и доктор Делчо Зографски. Настаняват се в дома на Атанас Атанасов — роднина на Хаджикимов. Хаджикимов и Стефанов заедно с посочените дейци се залавят за работа, преди да са приключили бойните действия. Въпреки че двамата са известни на цялото гражданство в Скопие, те срещат затруднения. Хората са пръснати из селата поради бомбардировките. Току-що е прекратено бомбардирането на Скопие от страна на немците и вече започва бомбардировка на мостовете на река Вардар от страна на югославската авиация. Под трясъка на бомбите Стефанов и Хаджикимов минават от къща в къща, влизат във връзка с Иван Пиперков, д-р Александър Георгиев, Страхил Коцев и, разбира се, със Спиرو Китинчев.

Времето, в което се развиват описваните събития, протича бурно, обстановката се изменя с дни и с часове. Въпросът за властта виса във въздуха. За всички вече е ясно, че сръбските войски ще бъдат прогонени, а заедно с тях ще си отидат и омразните сръбски власти. Населението не може да не се вълнува. Така на 8 април в 21,00 ч. вечерта в Галички хан — срещу църквата „Свети Димитър“, се е състояло съвещание, на което е поставен висящият пред всички въпрос „Какво да се прави?“. Какво следва да се направи в тези съдбоносни дни, и то така да се направи, че да не се пропусне моментът, както толкова пъти се е случвало, за освобождаване на Македония.

¹ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 16—19.

На това събрание присъствуват главно привърженици на идеята за освобождение чрез постигането на независима Македония, а именно: Димитър Гюзелев, Димитър Чкатров, Тома Кленков, Иван Пиперков и други известни дейци на ВМРО. Присъствуват и членовете на ЮКП Коце Стоянов, Ангеле Петковски и Илия Нешовски, поканени от Трайко Попов. Последният, макар и комунист — член на ЮКП, е активен привърженик на идеята на ВМРО за създаване на свободна и независима българска македонска държава.¹ На това заседание са присъствували и привържениците на Иван Михайлов — Д. Цилев, Т. Чундев, Д. Куртов, Симон Андрев, Исак Калайджиев, Никола Коларов.² При липсата на договорености за присъединяване на Вардарска Македония към България събранието напълно логично клони към по-малката от двете злини — самостоятелна Македония. На това съвещание са били поканени и представители на германските власти, на които населението гледа като на освободители. Като най-авторитетна фигура от местните скопски дейци тук се очертал Спиро Китинчев — михайловист, който всъщност бил главен организатор.³ На заседанието Димитър Чкатров произнася едночасова реч, с която апелира за създаване на комитет, който да провъзгласи Македония за свободна и независима под протектората на Германия.

Искреният български патриотизъм на привържениците на ВМРО — Иван Михайлов, е въвн от всякакво съмнение. Тази организация, доразвивайки идеите на Гоце Делчев и Тодор Александров, вижда решаването на македонския въпрос не само чрез създаване на автономна, но и самостоятелна, независима Македония. Причината за поставянето на подобна зада-

¹ Трайко Попов е родом от с. Рашак, Скопско. Той е един от ръководителите на Скопската група последователи на идеите на ВМРО за създаването на независима македонска българска държава. Схванал правилно антибългарската същност на сръбско-югославската идея за решаването на македонския въпрос. дори и след като е арестуван и изтезаван от Титовите македонисти, Трайко Попов продължава да държи на българщината. За тази своя позиция честният българин е осъден на смърт.

² Павловски, Ј. Судањата како последен пораз. Тетово, 1979, с. 31.

³ Спиро Китинчев е уважаван гражданин на Скопие. Завършил е българската гимназия в Солун. Впоследствие продължава образованието си в Швейцария. Бил е член на Скопския околийски комитет на ВМРО. След войната е арестуван от Титовия режим и е осъден на дългогодишен затвор за дейността си като честен българин и за това, че изобщо се е изявявал като българин. Умира в затвора от непосилната тежка физическа работа, с която е бил натоварен. (Вж. М и х а й л о в, И. Спомени. Т. II. Освободителната борба 1919—1924 г. Лувен, Белгия, 1965, с. 144.)

ча е осъзнаване на затрудненията, които се създават на външнополитически план за обединението на българските земи. По политически и стратегически съображения това обединение е срещало винаги упорита съпротива както от Великите сили, така и от балканските държави. Ето защо лозунгът за независима Македония е срещал винаги многобройни привърженици и на основата на тази идея е работела и ВМРО. В това отношение се стига до открит български политически сепаратизъм. През 1941 г., вече в условията на войната, Иван Михайлов продължава да работи за реализирането на тази идея, но среща реакцията на официалната българска власт.

Разделили се, без да вземат никакви особени решения, освен че се стигнало до заключението да се направи събрание в по-широк състав, на което да се изберат ръководни органи и да се съставят програма и статут на комитета. Те отпечатали позив до скопските граждани, носещ подписите на Спиро Китинчев, Димитър Чкатров, Димитър Гюзелев, Тома Кленков, Иван Пиперков и др., призоваващ ги да се мобилизират за оказване отпор на запазените в Скопие сръбски административни власти.¹ Въпреки всичко налага се убеждението, че привържениците на Ив. Михайлов са действували нерешително. Причината е в разнобоя, настъпил в техните редици след началото на Втората световна война. При променената външнополитическа обстановка се стига до преориентация в схващанията за освобождението на Македония у някои дейци. През 1940 г. македонските братства вече искат обединението на Македония с България, а не „независима Македония“, лозунг, издиган от Михайлов дори след капитулацията на Югославия. Една част от ръководните михайловисти като братя Станишеви, Н. Стоянов и много други застават на позициите на българското правителство — за присъединяване на Македония. Ето защо на заседанието се изказват противоречиви становища, което води до липса на твърдо и категорично решение и до поява на различни слухове. И може би неслучайно в дневника си Б. Филев записва за това заседание, наричайки го „комитет“: „11. IV. Петък. . . Антони Николов (директор на правителствения вестник „Вечер“) ми предаде слуха, че някакъв комитет в Скопие искал да провъзгласи присъединяването на Македония към България.“ Както се вижда, официалните български власти не получават пряка и точна информация по такъв важен въпрос, а разчитат на слухове. Впрочем за неориен-

¹ От този позив не е запазен нито един екземпляр.

тираността на Филов относно намеренията на Стефанов и Хаджикимов говори и следващото изречение: „Говорих с Попов и решихме да използваме този случай и ако слухът не е верен, да предизвикаме подобно решение.“¹ Българското правителство начело с министър-председателя си не е наясно, че още на 9 април Стефанов и Хаджикимов са вече в Скопие и вече работят именно по реализирането на такава идея.

Още същия ден — 11 април, Богдан Филов провежда серия разговори по този и по други въпроси, свързани със съдбата на Македония, с различни дейци. Той повиква при себе си Габровски и Севов, с които обстойно анализира въпроса за създаване в Скопие на комитет, който да провъзгласи присъединяване към България, която декларация естествено да бъде използвана за външнополитически цели. Те решават да натоварят с тази задача Данаил Крапчев, който по свой предварителен план следвало да пътува в Македония в близко време. Разбира се, предстояло да се иска и съгласието на царя, който явно не е бил уведомен до този момент за мисията на Стефанов и Хаджикимов. Точно по това време те вършат своето високоблагородно дело, без да чакат съгласие от когото и да било. Когато съгласието на царя се получава, Филов провежда разговор с Данаил Крапчев. Последният проявява готовност да се натовари с мисията за Скопие, но по думите на Б. Филов „изглежда не е много сигурен за успеха; като че няма там много връзки. Препоръча да заинтересоваме и други лица“.² Както се вижда от спомените на Филов, там където дори Данаил Крапчев е безсилен, Стефанов и Хаджикимов успяват.

Името на Данаил Крапчев е добре известно на българския историк и читател. Той е авторитетен журналист, директор по това време на вестник „Зора“ — един от най-четените вестници. Той е роден в Прилеп и е един от най-активните привърженици на идеята за присъединяване към България. Неговият вестник непрекъснато помества материали, в които се пропагандира идеята за обединение на българските земи.

Пристигането на Стефанов и Хаджикимов наклонява везните против идеята за самостоятелна Македония. Те разясняват, че не такава Македония е необходима сега: условията налагат необходимостта от провеждане на акция за присъединяване на Вардарска Македония към България и демонстриране

¹ Ф и л о в, Б. Дневник, с. 307.

² Ф и л о в, Б. Дневник, с. 307.

пред Великите сили принадлежността на македонското население към българската нация.¹

След неколкодневни консултации, разисквания и убеждаване на 13 април в дома на Спиро Китинчев в Скопие, където от горепосочените присъствуват само Иван Пиперков и Спиро Китинчев, се обсъжда създаденото положение с освобождението на Македония от сръбско и гръцко робство. Съвещанието се провежда в двора на открито. Отчита се, че една от първите задачи на новосъздадената организация е да се регулират отношенията с германските власти. Възниква въпросът, какво название да се даде на организацията. На устата на всички събрали се е думата „комитет“, която си е извоювала трайно място в съзнанието на българина още от революционната борба против османското робство. Наред с това обаче по идея на Васил Хаджикимов комитетът бива наречен „акционен“, тъй като се създава в името на някаква акция, а именно — овладяване на властта и присъединяване на Вардарска Македония към България. Всички по-нататъшни действия на комитета са подчинени на тази основна задача. В крайна сметка официалното название, което се чете върху печата на комитета, е **БЪЛГАРСКИ ЦЕНТРАЛЕН АКЦИОНЕН КОМИТЕТ НА МАКЕДОНИЯ**. Останалите комитети носят названието **МЕСТЕН БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ**.

Териториалният обхват на комитета е цяла Македония в нейните етнографски български граници. Уговорката, която се прави в т. 1 от решението на състоялото се заседание, а именно — територията, освободена от сръбско и гръцко робство, означава, че се имат предвид не само земите във Вардарска, но и в Егейска Македония. Това от своя страна означава, че възниква въпросът за регулиране на отношенията не само с германските, но и с италианските власти независимо от това, че в т. 2 са фиксирани само германските власти. В разискванията всички са единодушни, че след сключването на съответните споразумения и след пристигането на българските войски и власти функциите на акционния комитет ще се видоизменят и приспособят към българските закони, но така, че „на местни начала да се продължи работата му от полза за Македония“ (документ № 1).²

На заседанието се избират и ръководни органи, като се прави и уговорката избраният централен комитет да бъде съще-

¹ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 19—21.

² ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 15.

временно и местен комитет за Скопска околия. Избран е Централен комитет в състав от 32 души. Централният комитет избира Изпълнителен комитет в състав: председател Стефан Стефанов, подпредседател Спиро Китинчев, секретар-организатор Васил Хаджикимов, касиер Крум Органджиев и съветници Благой Попанков, Иван Пиперков, д-р Александър Георгиев и Илия Атанасов. Член на Централния комитет е и Тома Дрангов — братът на прославения офицер от българската армия Борис Дрангов, загинал през Първата световна война.¹

Динамиката на времето налага да се действа делово. Непосредствено след събранието Централният комитет се събира на заседание и се заема с първата задача — организиране поемането на властта. Решава се да се изпрати делегация — представители от комитета — която да настоява пред германските власти да предоставят управлението на общината на българите, които са мнозинство в района. Колкото и да е чудно, германците по това време са оставили в Скопие и в Битоля да управляват заварените местни сръбски общински органи. Успоредно с това ЦК решава да се съберат средства за закупуване на подаръци за германските войници по случай Великденските празници, с което не само да изразят благодарността си за дългоочакваното освобождение от сръбско робство, но и да предразположат германските военни власти да предадат общинската власт в български ръце (документ № 2).²

Една от първите задачи на Централния комитет е да издаде декларация, с която да обяви в цяла Македония за конституирането си и да обяви своята линия. В декларацията се казва:

„БЪЛГАРИ!

Македония е свободна! Свободна е Македония за вечни времена!

Настъпи краят на робството, под което Македония изнемогваше до преди няколко дни само. Вековното македонско робство, гръцко, турско и сръбско, духовно и политическо, а в ХХ век и икономическо и социално, изчезна завинаги.

Един велик идеал, с в о б о д а т а, за която Македония води вековни борби с безпримерен стоицизъм и безбройни свидни саможертви, е вече действителност.

Усилията на цар Борис III да доведе това велико дело до

¹ Македония, № 1, 1941 (Датата на излизане на бр. 1 не е отбелязана). Във вестника за разлика от протокола имената са дадени така: Благой поп Панков и Илия Атанасиев.

² ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 14.

щастливо осъществяване се увенчаха с окончателен и блестящ успех. Водачът на една велика световна революция, водачът на могъщия германски народ, заповяда на своите славни и победоносни войски и в сътрудничество със съюзника си Италия да извоюва свободата на нашата мила Родина, на нашата велика мъченица, на многострадална Македония.

Македония е вече свободна и е вече в общобългарската национална общност.

Българският народ в Македония е дълбоко развълнуван и изпълнен с неизмерна радост и признателност към Царя на българите, към Цар Борис III, към великия водач на могъщия германски Райх Адолф Хитлер и към дуче — създателя на приятелска Италия!

Да живее Цар Борис III!

Да живее Адолф Хитлер — могъщият водач на великия германски народ!

Да живее Бенито Мусолини — дуче на съюзническа Италия!

Да живее свободата!

Български централен акционен комитет за Македония!“

Отдолу следват имената на всички членове на БЦАК.

По такъв начин чрез тази декларация се обявява съвсем накратко пред народа възприетата линия: присъединяване към България. Въпреки че български официални власти все още няма, те ще дойдат след седмица-две. Затова в декларацията се казва: „Македония е вече свободна и е вече в общобългарската национална общност.“¹

Изборът на линията на ЦБАК за пряко присъединяване на Македония към България не е случаен. Тази линия между прочем след 1878 г. винаги е била един от двата варианта — естествено по-благоприятен, за българите от Македония. Тази линия, чиито проводници са първоначално привържениците на Върховния македоно-одрински комитет, срещу силното противодействие на ВМРО, а и на други революционни групировки, които залагат или за независима Македония (Иван Михайлов), или за автономна Македония под егидата на ОН или в рамките на Балканска федерация. Към началото на войната обаче, след присъединяването на Южна Добруджа по мирен път чрез дипломатически преговори, се засилват позициите на групировките, които са за постигане на обединението на земите, населени с българи, по мирен път, без търсене на обиколни пъти-

¹ Македония, № 1, 1941.

ща — самостоятелност, автономия и т. н. На заседание на председателите на легалните македонски организации в България, състояло се на 15 юли 1940 г., е издадена следната декларация:

„Управителните съвети на Съюза на Македонските културно-просветни и благотворителни братства в България, на Македонския научен институт, на Илинденската организация, на Македоно-одринското опълчение и на Македонския женски съюз считат за свой дълг да направят следната ДЕКЛАРАЦИЯ:

„Свободната част от българския народ и българите от и в Македония са дали безброй кървави жертви в многобройните въстания и във войните за освобождението на Македония от турското, а впоследствие от сръбското и от гръцкото иго.

Ето защо днес, когато съдбините и политическите граници на народите в Европа ще се определят за столетия, ние считаме, че македонският въпрос трябва да се постави за разрешаване пред меродавните фактори в България и в чужбина така:

Македония, целокупна и неделима в нейните географски граници, да се прибере към майката отечество България, като не се допусне никакъв дележ.

15 юлий 1940 год.“

Декларацията е подписана от председателите на Македонското културно-просветно и благотворително братство, на Македонския научен институт, на Илинденската организация, на Съюза на македоно-одринските опълченски дружества и на Македонския женски съюз.¹ Ето защо разработването на линия към началото на Втората световна война за присъединяване към България не е случайно хрумване на няколко души като Стефанов и Хаджикимов, а е официална линия на всички легални организации на бежанците македонски българи, чийто брой в България по това време е около шестстотин хиляди души. Към тях, както вече се посочи, се присъединяват и част от привържениците на ВМРО.

Нещо повече — още с издаването на декларацията членовете на тези организации започват да развиват дейност за реализирането ѝ. Веднага след освобождението на Македония те тръгват на обиколки из новоосвободените земи за работа сред населението в духа на общата декларация.²

¹ К. Х р. Декларацията. — Илюстрация „Илинден“, 1941, № 4, с. 5.

² ЦДИА, ф. 370, оп. 1, а. е. 967, л. 3.

Във връзка с освобождението на Македония, Западна Тракия, Поморавието и Западните покрайнини в България се подготвят тържества, които се предвижда да се проведат на 20 април. Предвид развитието на обстановката министър-председателят Б. Филов настоява тържествата да се проведат една седмица по-рано. Така на 13 април в София и в страната се провеждат манифестации, в които вземат участие и бежанските организации. На митинга на площад „Александър Невски“ в София пламенно слово произнася полковник о. з. Коста Николов, председател на Съюза на македонските братства. След това се провежда манифестация. Пред Народното събрание от името на Македоно-одринското опълчение реч произнася полковник о. з. Петър Дървингов — организатор на опълчението и негов началник-щаб.¹ Пред легациите на Германия и Италия произнасят речи професорите Димитър Яранов и Стефан Баджов. През същия ден по този повод тържества се провеждат и в други градове на страната. С тях се цели, от една страна, да се създаде благоприятен психологически климат в българо-германския диалог по македонския въпрос, а от друга, да се даде публичен всенароден израз на протегнатата братска десница от родината към българското население в заетите от германците земи.²

В тържествата се включва и Управителният съвет на Македонския научен институт в София. От негово име и от името на бежанците от Македония в България проф. Стефан Баджов — член на Управителния съвет, застава начело на делегация пред германския пълномощен министър в София барон фон Рихтхофен. В словото си проф. Баджов изразява благодарността на македонските българи към германското оръжие, чиито победи са донесли освобождение на родните им земи³ (документ № 3).

В освободените от сърбите земи е поставено началото на българския печат. След 24 години отново пак се появява българското слово от чисто български вестници. Вестникът е наречен „Македония“ и в него се публикуват повечето от документите и решенията на Централния комитет. От вестника излизат само няколко броя.⁴ Първият му брой излиза на 15 април.

¹ По-подробно за живота на този голям родолюбец и за неговата дейност вж. М и ч е в, Д. Военнореволюционната дейност на Петър Дървингов 1898—1918 г. С., 1990;

² Д а с к а л о в, Г. Българските акционни... , с. 62.

³ ЦДИА, ф. 3, оп. 1, а. е. 1198, л. 10—12.

⁴ Според В. Хаджикимов от вестника са излезли пет броя. Успях да намеря само първите три броя, съхранявани в Народната библиотека „Кирил и Методий“ в София.

рил 1941 г., т. е. само два дни след учредяването на БЦАК. Директор — издател на вестника, е Стефан Стефанов, редактори са Васил Хаджикимов и д-р Борис Благоев.¹

Във вестник „Македония“ е публикувана не само декларацията на БЦАК. В специална статия на стр. 2 се дава информация за създаването на Българския централен акционен комитет за Македония. В нея се съобщава, че в Скопие са се събрали представители на българското население от всички части на току-що освободената област и са разгледали новосъздаденото положение след освобождението ѝ от сръбско иго. Те са изразили желание „копнежите и интересите на довчера поробените българи да бъдат правилно представени, тълкувани и защитавани пред германските победоносни войски, окупирали и освободили Македония, както и пред войските и управлението на Царя на българите — освободител на Македония, Цар Борис III, очаквани с нетърпение и с неизмерима радост“. В статията се съобщава, че на събранието са взети решения: да се формира Български централен акционен комитет, който да пристъпи незабавно към формиране на местни комитети из цяла Македония. Финансирането на тази дейност се предвижда да става с доброволни вноски. БЦАК е същевременно и местен комитет за Скопие и околията. Чрез страниците на вестника ЦК апелира да бъде подкрепен с материални средства от доброволни вносители (документ № 4). С курсив е подчертан апелът: „Само организираната борба дава резултати. Вместо да говорите — действайте. Обединявайте се около Бълг[арския] центр[ален] акц[ионен] комитет за Македония.“ Вестникът не пропуска да честити на българите от Македония приближаващия Великден: „МАКЕДОНИЯ ВЪЗКРЪСНА! ЧЕСТИТ ВЕЛИКДЕН!“²

БЦАК решава не само въпроса за финансовото осигуряване на вестника. Той взема мерки за ремонтирането и възстановяването на радио Скопие, която е повредена умишлено от сърбите, за да не бъде използвана от македонските българи. За кратко време радиостанцията е ремонтирана и разнася по ефира вестта за създаването на акционните комитети.³

Сръбският потиснически режим като цяло политически е ликвидиран, но не навсякъде административната власт е отстранена. В много населени места старите административни

¹ Х. В. Преглед на културния живот в Македония. — Македония, № 1, 1943, с. 76.

² Македония, № 1, 1941.

³ Х. В. Преглед на . . . , с. 77.

органи продължават да функционират. Причините за това са най-различни. Очевидно и германците са считали, че оставянето на старите административни власти там, където последните не водят съпротива срещу тях, е за предпочитане, тъй като се осигурява редът.

На заседанията на Централния комитет на македонските български комитети не присъствуват представители на германските власти, за разлика от събранието от 8 април в Галички хан. Това става причина да се срещнат затруднения при замяната на сръбските власти с български. Изпратената от Централния комитет делегация при германската комендатура получава отговора, че за да бъде сменена администрацията с българска, е необходимо да се дадат доказателства, че жителите на града са българи, а не сърби.¹

Това искане на коменданта става повод за провеждане на един специфичен референдум. За 24 часа Централният комитет закупува платове, ушива български трицветни знамена и с тях се обкичва всяка българска къща. Градът заприличва на обикновен, празнично обкичен български град. Българският трибагреник се развява из града, въпреки че в него няма нито един представител на официална България. По настояването на комитета комендантът обикаля из целия град с автомобила си, за да се увери, че градът е български. Едва тогава Българският централен акционен комитет за Македония бива признат официално от германските власти. Общината е предадена на разположение на комитета. Подпредседателят на БЦАК Спиро Китинчев² е избран за кмет на общината, а за негови помощници — Благой Попанков, Благой Панчев, Кирил Жерновски и Крум Органджиев. Като помощен персонал влизат Кирил Пенушлийски, Кирил Георгиев и др.³

Този успех показва на членовете на Централния комитет, че въпросът със завземането на властта не е толкова лесен и за нея ще трябва да се води борба. Същевременно те се убеждават на практика, че тази борба може да се увенчае с успех, стига да бъде добре организирана и да е налице единодействие между привържениците на различните течения и групи. Но борбата за вземането на властта в Скопие показва още, че и

¹ Х а д ж и к и м о в, В. Акционните комитети 1941 г. — Архив на ИВИ и ВИИД, Сбирка за Македония, с. 66.

² Важно и интересно съвпадение: бащата на Спиро Китинчев Гьоре Китинчев, през Първата световна война е бил кмет на Скопие — от 1915 до 1918 г. — Вж. Л. Т. Едно пътуване в Македония. — Илюстрация „Илинден“, 1941, № 6, с. 9; също в: Скопие и победите в Добруджа. — Родина, № 129, 10 септември 1916.

³ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 22.

но другите градове на Македония може би е оставена сръбската власт. Това налага наред с многото други причини незабавно да се пристъпи към организиране на комитети по места. Ето защо Централният комитет издава пълномощно на Васил Хаджикимов, най-енергичния от дейците, с което го упълномощава да приема суми за сметка на Централния комитет. Той се нагърбва със задачата да обикаля из цяла Македония и да организира местни акционни комитети (документ № 5).¹

През следващите дни — до 16 април 1941 г. — се провеждат още две заседания на комитета. На тях се вземат решения по различни организационни въпроси, а именно: да се издирят и освободят македонски българи, войници от югославската армия, попаднали в плен при германците; да се купи плат за знамена — български и германски и да се раздадат на бедните българи безплатно; да се напечатат бланки на комитета; да се потърси и наеме лека кола, с която секретар-организаторът на Централния комитет Васил Хаджикимов да обикаля из Македония и да организира акционни комитети в околийските центрове; да се уточни кой има право да извършва финансови разходи и пр. (документи № 6 и 7).²

Българското правителство не дочаква определената дата за навлизане в Македония. На 17 април една почетна рота от българската войска е изпратена в Скопие. Тя е посрещната радушно от гражданите. По този повод БЦАК изпраща благодарствена телеграма до цар Борис III, на която той отговаря: „Вам, българите в освободена Македония, благодаря от сърце за хубавите приветствия и сърадвания, които ми отправяте по случай влизането на доблестната българска войска в Скопие, като изпращам на всички моите искрени поздравии и благопожелания. Царят.“ (документи № 8 и 9).³

3. ИЗГРАЖДАНЕ НА МЕСТНИ АКЦИОННИ КОМИТЕТИ В ОБЛАСТТА

Още на другия ден след формирането на БЦАК — на 14 април, придружаван от велешанина Борис Андреев, Хаджикимов пристига във Велес. Тук той заварва всички къщи с надписи по оградите и портите, че са български, тъй като германците нападат еврейските домове. В града има разрушения от бом-

¹ ЦДИА, ф. 1591, оп. 3, а. е. 27, л. 1.

² П а к т а м, ф. 396, оп. 1, а. е. 27, л. 17, и 18.

³ Македония, № 2, 3 май 1941.

бардировките на германската авиация. Има ранени и убити. За разлика от Скопие общината във Велес вече е превзета от българите и начело на нея е поставен българинът — Константин Ванев. По-точно, сръбските власти са се евакуирали още преди идването на германците.

В салона на градското читалище „при стечение на много граждани“ се провежда продължителна дискусия. Стига се до заключението, че в града трябва да се създаде акционен комитет, който да следва линията на БЦАК за присъединяване на Македония към България. Задачите на комитета според протокола от 14 април за учредяването му са да представлява град Велес пред всички власти и да защитава неговите икономически, политически и културни интереси.

Акционният комитет избира Изпълнителен комитет с председател Лазар Крепиев, подпредседател Борис Андреев, секретар д-р Ангел Панов, втори секретар Лазо Стоянов и съветници Панко Брашнаров, Саздо Хаджипетрушев, Страхил Георгов, д-р Димче Смилев и Страхил Гигов (документ № 10)¹. Както се вижда, сред избраните в ръководството на акционния комитет във Велес личат и имената на небезизвестните комунистически функционери Панко Брашнаров и Страхил Гигов. Комитетът назначава за кмет на града местния адвокат Никола Павлов—Бутика.

Вестник „Македония“ не закъснява да отрази събитието. Това е първият местен акционен комитет и неговото формиране също е историческо събитие. Град Велес има богата история на националноосвободителни борби. Ето защо формирането на местен български акционен комитет е съпроводено с небивал ентузиазъм. Вестникът посочва, че В. Хаджикимов е провел подробна разяснителна работа за задачите на комитета. Неговите думи са изпратени с дълго нестихващо българско „ура“ — за свободна Македония, за България и за цар Борис III (документ № 11).²

Акционният комитет във Велес незабавно организира акция за издирване и възстановяване на гробове на български войници и офицери, загинали през Първата световна война. Кости на загинали войници са открити в двора на черквата „Свети Панталеймон“. Населението е укрило кръстовете, за да не бъдат поругани гробовете от сърбите. По този повод на

¹ ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 11—12. Според В. Хаджикимов Страхил Гигов не е участвувал в този акционен комитет, но не може да обясни как е попаднало името му в протокола.

² Македония, № 1, 1941.

4 май — неделя, акционният комитет организира поклонение пред тленните останки на загиналите. Пред присъстващото множество говори и началникът на българския гарнизон в града. Духът на населението е висок, въпреки че от бомби и снаряди са загинали около 160 невинни граждани.¹

В родния си град Щип В. Хаджикимов е посрещнат от инженер Димитър Караджов. Българите тук, както и на много места из Македония, веднага поемат властта. Димитър Караджов е избран от щипяни за председател на общината. Добре познат на своите съграждани, Хаджикимов организира митинг, на който разяснява позициите на Централния комитет. Гражданството избира съветодавно тяло и изпълнителен комитет с председател Димитър Хаджигригоров, подпредседател д-р Тодор Гичев, секретар Любен Митров, подсекретар Петър Пърлеев и съветници Трайчо Станчев, Мише Икономов, Славко Гърличков, Мише Муфтиев, Дончо Хаджисанков, Петър Голев, Тодор Янев, Трайчо Хаджипецов и Коце Николов (документ № 12).² В акционния комитет влиза и Никола Кирков — родственик на участника в солунските атентати Кирков. Негов член е и Васил Гранков — лежал след войната 10 години в сръбските затвори заради активната си дейност в акционния комитет.

Щип доста е пострадал от германските бомбардировки, но това не пречи на щипяни да се организират и да предприемат мерки за нормализация на живота. Караджов и Хаджикимов освобождават сръбските семейства, които са били затворени в специален лагер от гражданството.

Активността на щипяни не е случайна. В продължение на двадесет и три години градът е затрупан под огнената лава на сръбската омраза. „И този, който иска да узнае що значи робство под сърбите — пише В. Хаджикимов, — трябва да дойде тук, за да разбере още нещо: що значи български дух и жилавина. С право щипяни се смятат за най-упоритите и корави българи. Въпреки всички страдания и асимилационни преси те са запазили най-добре езика и съзнанието не само за националната си принадлежност, но и за голямата роля, която са играли в миналото за свободата на Македония и ще играят днес за изграждането на нова, обединена България.“³

¹ В е л е в, Т. Развитие на македонизма и неговото влияние сред населението във Вардарска Македония в началото на 40-те години. Дипломна работа. СУ—ИФ. С., 1978, с. 42—43; И л и е в, И. Аз бях „окупатор“ в Македония. — Поглед. № 49, 3 декември 1990, с. 16.

² ЦДИА, ф. 396, он. 1, а. е. 36, л. 8—9; ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 43.

³ Х а д ж и к и м о в, В. Слънчеви дни. Скопие, 1942, с. 37.

И в Щип акционният комитет организира издирване на останките на загинали за свободата на Македония войници и офицери от българската войска по време на Първата световна война. Намерени са останки, скрито погребани без кръстовете в двора на църквата „Света Богородица“ в щипско Ново село.

През 1915 г. създадената изцяло от македонски българи Единадесета пехотна македонска дивизия води тежки боеве в района на село Криволак, Щипско. Срещу нея са войските на Антантата. Състоящи се от представители на различни националности, тези войски са изпратени да се бият срещу българската армия, за да възпрепятствуват обединителните ѝ усилия. В боевете при Криволак загиват много българи от Македония. Тук среща смъртта и човекът, който за 15 години революционна дейност не е дори раняван — Христо Чернопеев. За неговото погребение, както и за погребението на капитан Милош Станишев от Кукуш и на поручик Цирункарев от Костурско съобщава в своите спомени Иван Михайлов: „При стечение на много народ бяха погребани в двора на нашето училище, зад олтара на черквата.“ Идването на сръбските власти в края на 1918 г. застрашава гробовете от поругаване, ето защо кръстовете са премахнати, за да се скрие тяхното място. При освобождението на Вардарска Македония през април 1941 г. се е налагало да се издирват и други безкръстни и безименни гробове. Обикновено те са намирани в дворовете на черквите — свети места за всеки българин. Според Ив. Михайлов гробовете на героите, погребани в Щип, са съхранявани като светини от народа. Те обаче са заличени от просръбската власт, установена след Втората световна война.¹

След Щип В. Хаджикимов организира акционен комитет в Кочани. Председател на комитета е поп Глигор, подпредседател Благой Джидров, секретар Тодор Манасиев, подсекретар Любомир Ефремов, касиер Методи Варадинов и съветници — Иван Двояков, Тодор Варадинов, д-р Стоян Илиев, Гошо Трендов, Петър Попов, д-р Апостолов и Тодор Нишанджиев. В съветодавното тяло влизат Блаже Джидров, поп Глигор, Иван Наков, Мито Пендов, Тодор Наков, Милан Димитриев, Борис Чакаров, Гошо Тодоров, Милан Янакиев, Петар Накашев, д-р Т. Апостолов, Кр. П. Георгиев, Стоян Николов, Тодор Варадинов, Стойчо Мишов, Спиро Симеонов, Мите Х. Велков, Серафим Захариев, д-р Стоян Илиев, Тодор Манасиев,

¹ Михайлов, И. Спомени. Т. I. Младини. Италия, 1958, с. 156.

Петар Попов, Лазар Бабамов, Саздо Айтоски, Мише Х. Поцков, Тодор Нишанджиев, Славе Илиев, Стефан П. Герасимов, Борис Захариев, Любо Е. Самитов, Диме Иванов, Тодор П. Ефремов, Аспарух. . .,¹ Хариклия Сарафска, Петар Иванов, Ал. Теодосиев, Димитър Теохаров и Методи Варадинов.²

След Кочани В. Хаджикимов отива в село Виница, където на 18 април 1941 г. се създава местен български акционен комитет. Начело на изпълнителния съвет е председателят на акционния комитет Тодор Иванов. Подпредседател е старият войвода Борис Паликрушев, секретар Лазар Иванов, касиер Тодор Герасимов, а за съветници са избрани свещеник Иван Стойков, Милан Арсов, Траян Дуданов, Симеон Герасимов, Тодор Бамов, Тодор Карамаков, Стоимен Иванов и Стоян Панев (документ № 13).³

След формирането на акционния комитет във Виница В. Хаджикимов организира комитети и в Пехчево, Царево село (Делчево), Берово, Радовиш и Струмица. Наред с градските в поголемите села се създават и селски комитети.⁴ Председателят на БЦАК Стефан Стефанов организира комитета в Кратово—родния си град.

Гражданите на Куманово, след като научават от прокламацията на Централния комитет за създаването му, а от вестник „Македония“ се запознават с неговия апел за организиране поемането на властта по места и за присъединяване към България, спонтанно свикват на 18 април митинг, на който създават свой комитет. За председател е избран Георги Гарев, за подпредседател д-р Йосиф Андонов, за първи секретар Иван Доцев, за втори секретар Владе Липковски, за касиер Влада Шуманов, а за членове на съвета Димитро Тасев, Александър Ковачев, Александър Димков, Тодор Спасов и Никола Пешев. На събранието не присъствува представител от Централния комитет, но гражданството единодушно възприема линията му. То заявява, че ще следва „всички идеи, които той развива“. Гражданите закриват събранието с мощно българско „ура“ (документ № 14).⁵

В град Свети Никола Хаджикимов пристига на 21 април 1941 г. Тук свиква събрание, което протича бурно. Най-уважа-

¹ Не е известна фамилията.

² ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 44.

³ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 44.

⁴ П а к т а м

⁵ П а к т а м, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 7.

ваната от всички личност е Тома Клинков. Но той е женен за сръбкиня. (Смесените бракове между сърби и българи от Македония е едно от средствата за посърбяване и асимилация) Това настройва една част от присъстващите срещу неговата кандидатура. Стига се до вадене на ножове и пистолети. С голям труд Хаджикимов успява да въдвори ред. В края на краищата събранието гласува доверие на Клинков, като го избира за председател. За подпредседател е избран Кирил Лазаров, за секретар Георги Лазаров и за касиер Стоян Янев (документ № 15).¹

До навлизането на българските войски са създадени акционни комитети в повечето градове на Вардарска Македония. Но те не са обединени в единна мрежа. Това става след обиколката на Хаджикимов из областта, по време на която той унифицира както документацията, така и схващанията за работата на тези комитети. След Велес, Щип, Винаца и Свети Никола той се подготвя за организационна дейност и в останалите градове. Планът за неговата по-нататъшна дейност, начертан в Скопие от членовете на БЦАК, предвижда да се организират комитети първо в западната част на Вардарска Македония, а след това в Егейска Македония. Заедно с Иван Хаджов — учител в една софийска гимназия, родом от град Струга, и шофьора Славе Попанков Хаджикимов потегля за Тетово.²

Още в самото начало на прогонването на сръбските власти в Призрен се създава албански комитет начело с Бедри Пияни и Реджеп Митровица. Дейността на този комитет е насочена към овладяване на местната власт в градовете на Косово и Метохия, както и в Западна Македония — Тетово, Гостивар, Дебър, Струга и Охрид. Линията на комитета е да се работи за присъединяването на тези райони към „Велика Албания“, с главна насоченост против италианската окупация. Ето защо в тези градове почти едновременно се създават албански и български комитети, които водят борба помежду си. В някои от тях, в които се намират по няколко сръбски семейства, верни на сръбския шовинизъм, се създават и сръбски комитети.³

Наближавайки Тетово, Хаджикимов се уверява, че албанската опасност не е за пренебрегване. Насъбрани на групички по пътя, албанци се провикват подир колата вместо поздрав „Скупи! Скупи!“, с което изразяват претенциите на своя коми-

¹ ЦДИА. ф. 396, оп. 1, а. е. 36, л. 3.

² П а к т а м, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 36.

³ И в а н о в с к и, В. Ослободителната војна... , с. 25.

тет не само за този край; но и за Скопие. С пристигането си в града Хаджикимов и придружаващите го научават, че по време на безвластието е формиран албански комитет, който е изразил претенции за присъединяване на този край към Албания. Няколко сръбски учители са създали сръбски комитет, а българското население е формирало „национален комитет“, без добавката „български“ или „македонски“. Начело на този комитет обаче не е избрано ръководство. Тетовчани водят борба за ирседателското място: кой да води комитета и общината. „И тук съперничество, амбиции и остатъци от стари партийни групировки. Политическо наследство от различни режими още от турско време.“ Борбата се води между привържениците на Светослав Андрейчин — брат на убития от сърбите Борис Андрейчин, и уважавания от всички граждани Трифон Апостолов. Хаджикимов е впечатлен и от голямата организационна раздробеност на комитета, с много съвети. „Вероятно всеки благочестив тетовчанин, чувствавайки историческия момент, искрено се е стремил да бъде застъпен в него, а може би това се дължеше на нашия недостатък, остатък от комитаджийските времена, всички да бъдем първи, всички войводи и командири.“¹ Борбата не се води на някаква принципна или поне на междупартийна основа, не е и за линията, която следва комитетът. До определяне на линия не се е и стигнало. По думите на В. Хаджикимов препирнята била „възмутителна“. Той накратко обяснява позицията на Централния комитет и ги призовава, и то ултимативно, да прекратят разправията в тези критични за българщината времена и да поставят интересите на Македония по-високо от личните.²

За да сплоти тетовчани, В. Хаджикимов организира поклонение пред къщата на героинята Мара Бунева, застреляла през 1928 г. сръбския джелат Велимир Пъелич. Майката на Мара Бунева — самотна стара жена — посреща гостите, дошли да се поклонят пред величавия подвиг на тази българка. Всички посетители целуват ръка на старата жена и излизат „като след черква“.³

Създаденият от гражданите на Тетово комитет бива преименуван в местен акционен комитет. Дори и Хаджикимов не успява да му наложи структура както при останалите местни акционни комитети. Тетовчани оставят създадената от тях

¹ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 36.

² П а к т а м.

³ Х а д ж и к и м о в, В. Слънчеви дни, с. 16.

структура. Комитетът се състои от няколко съвета: политическо-правен, административно-управленчески, финансов и социално-икономически. Всеки съвет се състои от по най-малко пет-шест души съветници и още толкова „допълнителни“ съветници.

В политическо-правния съвет влизат: Светослав Андрейчин, Михаил Серафимов, Трифон Апостолов, Ал. Филипов, Никола Ветеров, Михаил Нешов, Никола Павлов, Михаил Захариев, Христо Здравев. Допълнителни съветници — Трпе Мисайлов, Георги Младенов, Тодор Тулев, Славко Герасимов, Стефан Х. Наумов, Кирил Христов; в административно-управленческия: Трифон Апостолов, Михаил Серафимов, Кузман Найдов, Апостол Ив. Гугувчев, Илия Симов, Борис М. Нешов, Симеон Костов, Крум Божинов, Трпе Ив. Бошнаков. Допълнителни съветници — Кирил Митрушев, Дим. Костов, Андрей В. Стефчев, Нофо Димов, Захария Заков; във финансовия: Христо Здравев, Христо Джинлев, Милан Х. Наумов, Ал. Панов, Гугуш Гугушев, Глигор Ветеров. Допълнителни съветници: Ястро Момиров, Душан Ветеров, Захария Томов; и в социално-икономическия: Билбил Трпев, Христо Павлов, Симо Момиров, Андрей Иванов, Дим. Саров, д-р Глигор Евчев, д-р Симо Петров, Андрей Христов, Методи Михайлов, Допълнителни съветници — Паскал Георгиев, Борис Петрушев, Петър Симов, Георги Минов. Секретари на комитета са: Никола Ветеров и Михаил Нешов.¹

Комитетът се състои от общо 58 души — 15 интелектуалци, 19 търговци, 13 чиновници, 7 занаятчии, 1 свещеник, 1 работник и 2 други. Или, изразено в проценти, в акционния комитет са участвували 26,3% интелектуалци, 33,3% търговци, 22,9% чиновници, 12,3% занаятчии, 1,7% свещеници, 1,7% работници и 3,3% други. Налага се изводът, че са застъпени всички слоеве от населението. Като една от най-важните и спешни задачи е поставено организирането и формирането на местни комитети в селата на Тетовска околия.²

Близо до Тетово се намира германски военнопленнически лагер. Акционният комитет в Тетово, ръководен от Хаджикимов, успява да влезе в преговори с германските военни власти и да освободи военнопленниците македонски българи.

На 24 май комитетът организира масова манифестация в чест на славянските първоучители Св. Св. Кирил и Методий,

¹ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 37.

² Македония, № 2, 3 май 1941.

Италианските войски го заемат едва на 10 май. Дейността на местния български акционен комитет продължава дълго след установяването на италианската власт, като продължава да събира подписи и да изпраща петиции до българския цар и до други инстанции за присъединяване на Гостиварския край към България.¹

В Гостивар Хаджикимов се среща с Атанас Поптрайков. Той го посреща със сълзи на очи и го „отрупва с щедростта на готов за господно откровение човек“. Неговият баща, стар български свещеник, бил убит зверски от сърбите. До късно през нощта Поптрайков разказва на гостите си за мъченията, на които са подлагани всички българи по време на сръбското робство.² На другия ден — 23 април 1941 г., завареният в Гостивар български комитет е реорганизиран и преименуван в местен български акционен комитет. Негов председател е д-р Димитър Иванов, подпредседател Софрони Петров, секретар Михаил Филипов, касиер Андон Андонов и съветници Силян Деспотов, Саранди Сотиров, Ципре Лазаров, Евгений Тримчев, Геннадий Исакиев, Руси Аврамов и Кръсто Митов (документ № 16).³

След престоя в Гостивар и организирането на местен акционен комитет в града, валиден и за околията, Хаджикимов се отбива в селата Леуново и Маврово — две чисто български села с по около 1000 души жители.⁴

Свещеник Спиро Личеновски посреща в Дебър Васил Хаджикимов със сълзи на очи. „Никога, никога в живота си няма да преживеете по-светъл момент от тоя, когато старият иконом Личановски държеше моята ръка, цял облян в сълзи, и като че ли с това притискаше гърдите на България. — пише В. Хаджикимов. — Мили, честни дебърчани. Сега ми става ясно. Там, където режимът на робството е бил най-тежък, там са израснали най-големите българи: твърди като челик и несломими като столетници.“⁵

Веднага след капитулацията на Югославия в Дебър е формиран албански комитет, който пристъпва към дейност: организирани са демонстрация и митинги в чест на освобождението и за присъединяване към Албания. Тук албанският комитет е най-активен. Още със създаването си той влиза във връзка с

¹ П а к т а м.

² Х а д ж и к и м о в, В. Слънчеви дни, с. 16.

³ ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 36, л. 6—7.

⁴ К ъ н ч о в, В. Македония, Етнография и статистика. С., 1900, с. 213.

⁵ Х а д ж и к и м о в, В. Слънчеви дни, с. 20.

централния албански комитет в Призрен. Така че положението в Дебър е по-особено. При наличието на италианска, а не на германска окупация дейността по основаването на акционен комитет придобива очертанията на нелегална дейност. В този район албанците и италианците се разхождат като у дома си. Тук няма български митинги при основаването на акционния комитет, няма и гръмка българско „ура“. Свиканото събрание в къщата на един от българските учители на 24 април решава въпроса. За председател е избран иконом Спиро Личеновски, за подпредседател Теофил Куков, за секретар Рафаил Стаматов, за касиер Никола Стоянов. Избрани са и 20 души съветници (документ № 17).¹ Няколко дни по-късно този комитет изпраща в Скопие Павел Трайков, който да информира БЦАК за положението в Дебър (документ № 18).²

Според Хаджикимов обаче този комитет едва ли ще може да развие някаква дейност. Той могъл да действа само нелегално. Целта обаче на създаването на акционните комитети не е да разгръща някаква нелегална дейност, а да се активизира целият народ. Във всеки случай комитетът се конституира и признава линията на БЦАК за присъединяване към България.³

Въпреки че заседанието е било тайно, италианските власти явно се усъмняват в мисията на Хаджикимов в Дебър. Затова по пътя за Струга той е арестуван и отведен в италианската комендатура. Италианците претърсват автомобила и конфискуват първия брой на издавания от Централния комитет вестник „Македония“. След неколкочасово разследване, като се установява, че Хаджикимов и куриерът му нямат намерение да организират атентат, към полунощ биват освободени, за да поемат към Охрид. Спасяват ги всъщност със своята навременна намеса охридчани и стружани, които съобщават в Българския централен акционен комитет в Скопие за случилото се.⁴

Васил Хаджикимов не успява да организира акционни комитети в Струга и Охрид, или по-точно казано, не успява да ги организира лично. Италианците го прогонват от района и той отива в Ресен. Това обаче не означава, че гражданите на тези два будни български града остават без акционни комитети. Напротив — комитети се създават и те са едни от най-активните във Вардарска Македония.

¹ ЦДИА, ф. 1591, оп. 3, а. е. 26, л. 2.

² П а к т а м, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 9.

³ П а к т а м, ф. 1591, оп. 3, а. е. 26, л. 2.

⁴ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 39.

Гражданите на Струга се запознават с декларацията на Централния комитет в Скопие. Интелигенцията в града поема инициативата за свикване на общогражданско събрание на 21 април 1941 г. С няколко думи Светослав Милев открива събранието и изяснява целта му. Той съобщава на събралото се гражданство, че в Скопие е създаден Централен акционен комитет, който апелира чрез печата и радиото да се основат комитети навсякъде. „където живеят българи“. Разискванията се провеждат с „небивал ентузиазъм и възторг“. Избрани са разширен съвещателен комитет и изпълнителен комитет в състав: председател Светослав Милев, подпредседател Анастас Мойсов, секретари Филип Каваев и Борис Чакъров, касиер Кръстьо Билянов и пет души съветници. От името на избраните председателят Светослав Милев благодари за оказаната им чест и доверие и обещава, че изпълнителният комитет ще работи пряко силите си за доброто на народа. Той призовава присъстващите морално и материално да подпомогнат комитета „и да работят като един човек за доброто на своя народ и за величието на България“. Събранието бива закрито с българското „ура“ (документ № 19).¹

Още същия ден се издава позив към българите от града и околията, с който се представя пред населението декларацията на Централния акционен комитет. По този начин комитетът съобщава на гражданството линията на БЦАК за присъединяване към България и призовава хората като истински българи да вземат мерки за тържествено посрещане на българските войски, „които могат да дойдат всеки час“. Отправен е призив към „всички българи и българки, живущи в град Струга и околията“ да подпомогнат морално и материално дейността на комитета; да посрещнат българските войски с цветя, облечени в „живописната и пъстра народна носия на нашия край, а домовете си окичат с български знамена“ (документ № 20).²

Местният акционен комитет в Струга взема мерки и за задържане в гр. Струга на лицата, упражнявали сръбската административна власт в околията, „до когато се възстанови в Струга наша, българска власт“. Има се предвид, че сръбските административни чиновници трябвало да дадат отчет за инвентара и касовите книги (документ № 21).³

Комитетът в Струга изпраща своя подпредседател Анастас

¹ ЦДИА, ф. 1591, оп. 3, а. е. 26, л. 1.

² П а к т а м, ф. 396, оп. 1, а. е. 36, л. 15.

³ П а к т а м, а. е. 37, л. 5.

К. Мойсов в Скопие, като го упълномощава да докладва по всички въпроси, които се отнасят до работата на комитета, както и въобще по положението в града и околията му (документ № 22).¹

Във връзка с аспирациите на Италия към град Охрид и пречките, които се създават за организирането на българското население, В. Хаджикимов не успява лично да създаде акционен комитет в тази българска светиня. В града и в околията живее и албанско население. Още с получаването на известието за създаването на БЦАК се изгражда местен български комитет, който издига лозунга за присъединяване към България. В противовес се създава и албански комитет, който работи за присъединяване към Албания. Двата комитета провеждат демонстрации и митинги на площада в центъра на града пред „Чинарот“, близо до сградата на общината. Понякога двете групи застават една срещу друга — едните с албански и италиански знамена, другата — с български и с германски.²

Ресенчани — намиращи се близо до демаркационната линия с Италия, се страхуват от неизвестността и в опасението си да не останат след войната отново под сръбска власт се повлияват от италиано-албанската пропаганда. Ръководени от група местни дейци — кмета Георги Дановски, неговия помощник Ламбо Гещанов и Георги Донев, погрешно информирани за събитията, повлияни от съдбата на Охрид, Струга и други населени места под италианска окупация, хората считат, че и техният град трябва да се присъедини към тях. От ръка в ръка минава списък и гражданите поставят подписите си под него, убедени, че това е най-правилното решение. Старият войвода Кръстьо Трайков обикаля от къща в къща и агитира за присъединяване към България.³ С помощта на този ветеран от войните 1912—1918 г. Хаджикимов успява да организира на 23 април общогражданско събрание, на което бива изяснена позицията на БЦАК и задачите, които той поставя. В този комитет влиза с готовност и Донев с цялата си група. Създаден е местен акционен комитет за град Ресен със съвещателно тяло и с изпълнителен комитет начело с председател войводата Кръстьо

¹ Пактам, а. е. 36, л. 14.

² Ивановски, В. Ослободителната война... с. 25.

³ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 40; Хаджикимов, В. Слънчеви дни с. 24—25. Кръстьо Трайков е български войвода от Ресенско. В Балканските войни участва в българската армия като войвода на чета № 11 (вж. Освободителното движение в Македония и Одринско. Т. II, книга II, с. 79). През първата световна война води боеве в тила на сръбската армия като войвода на ВМОРО, с което съдейства на българската армия при нейното настъпление в Македония.

Трайков, подпредседател Симеон Татарчев и секретар д-р Вл. Туджаровски, подсекретар Ташко Георгиев, касиер Никола Спиров, съветници Ламбо Ташев, Боян Попов, Михаил Ночев, Петър Вельов, Паско Стрезов, Симеон Танов, Михаил Проив. В съвещателното тяло влизат: Кръстьо Трайков, д-р Георги Донев, Владимир Туджаровски, Панде Ляпчев, Михаил Миленков, Тома Дочов, Борис Къоропанов, Кръстьо Илиев, Никола Спиров, Михаил Ночев, Борис Бакалов, Моне Раде-нов — работник, Ставре Панов — столар, Митан Гюрчинов — хлебар, Ламбе Гещаков — касапин, Симеон Татарчев — студент, Симеон Панов — обущар, Анастас Дорев, Крум Божинов, Илия Божинов, Паско Стрезов, Киро Велов — земеделец, Вангел Дочов, Ташко Секов — шофьор, Ташко Георгиев, Евтим Янков — чиновник, Ал. Босилков — търговец, Еким Томов, Петър Вельов, Крум Попов, Ламбе Тошев, Панде Мишев — работник, д-р Г. Стрезов, Кръсте Низамов, Ив. Чукалев, Сотир Ташев, Милан Нечев и Александър Божилов.¹

На следващия ден Хаджикимов организира селски акционни комитети в Царев двор и Асамати, след което потегля за Битоля. В този голям административен център българското население подобно на Скопие е трябвало да води борба, за да превземе общината от сръбската администрация. Всъщност борбата не е била толкова срещу сръбската администрация, отколкото да се дадат доказателства пред германските власти за българския етнически характер на града. Гражданите на Битоля формират инициативен комитет, което между прочем става и на други места в Македония. Това показва, че създаването на българските комитети през 1941 г. е по-скоро едно спонтанно дело на българското население за неговото самоопределение, отколкото дело на няколко запалени интелегенти. Друг е въпросът, че създаденият в Битоля комитет не носи названието „акционен“. Идването на Хаджикимов на 25 април внася ред в работата и каналзира нещата. Извършва се известно реорганизиране на организационната структура на комитета, който получава названието „акционен“. Избира се съвещателно тяло в състав от 43 души, както и изпълнителен съвет от 14 души. Председател на комитета е д-р Борис Светиев — активен привърженик на ВМРО, подпредседател Петар Пецаков, секретар Сотир Тренчев, подсекретар Стефан Светиев и касиер Стефан Трайков. За съветници са избрани Христо Ризов, Трпко Трпков, Никола Доленчанец, Михаил Франгов, Ахил Димитров,

¹ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 40.

Петър Михайлов, Серафим Лазаров, Вангел Ацев и Божин Стефанов (документ № 23).¹

Не е трудно да се разбере защо битолчани са срещнали затруднения с установяване на българската власт. Битоля е втори по големина административен център във Вардарска Македония. В него има голям брой сръбски преселници — колонисти. Според сведенията на българската полиция те са 1000 сърби и 200 сърбомани.² Последните представляват по-голяма опасност за българщината отколкото самите сърби, тъй като са родени в Македония и минават за македонски сърби. По време на войната повечето от колонистите са изселени по родните им места от българските власти, но след войната отново се завръщат.³

Както се вижда от случая с Битоля, населението в Македония не е очаквало непременно пристигането на една личност като В. Хаджикимов, за да организира поемането на властта от българите и формирането на общинска власт. Хората са постъпвали навсякъде според обстановката. В различните места са формирани различни по форма органи. Пристигането на Хаджикимов просто е приобщило тези органи на БЦАК и им е дало названието „акционен комитет“. На някои места — обратно: след получаването на новината за формирането на БЦАК се формира местен български акционен комитет без наличието на представител от ръководството.

Прилеп, родният град на Методий Кусев, на Данаил Крапчев и Димитър Талев, на братята Йордан и Димитър Чкатрови, винаги е бил силна крепост на българщината в Македония. Още през 1838 г. жителите му си имат своя българска черква („Свето Благовещение“), отхвърляйки църковната власт на гръцкия фанариотски клир. Формирането на акционен комитет в града също не минава без премеждия. Тук сърбите са отстъпили общината и българите са организирали комитет за пое-

¹ ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 13; ф. 370, оп. 1, а. е. 964, л. 13.

² П а к т а м, ф. 370, оп. 1, а. е. 964, л. 14.

³ След установяването в Битоля на югославските власти към края на 1944 г. борбата за българска власт в града се възобновява. Формиран е т. нар. Демократичен фронт на Македония — Илинден 1903 г. Активисти на организацията са и някои от хората, участвували в дейността на местния български акционен комитет като Стефан Кузманов и Серафим Лазаров. Делото се поема и от по-младите. В ръководството на Демократичния фронт участвуват Лука Секулов и Кирил Пецаков, братя на участниците в Битолския акционен комитет Бойчо Секулов и Стефан Кузманов. Разбира се, при променените вече условия тази организация поставя въпроса далеч не за непосредствено присъединяване към България, а за международна анкета в Македония и обявяването на нейната независимост под егидата на Обединените нации. Вж. Зора, № 10, 7 август 1990 г.

мане на властта. Въпреки това обаче подобно на тетовчани и те не могат да се споразумеят кой да поеме общината и да стане начело. Борбата за престиж се води на личностна основа между групата на стария екзархийски учител Милан Неврекчиев и на адвоката Рампо Иванов Топличанец.¹ Пристигането и намесата на Хаджикимов се оказват навременни. Адвокатът, като по-сговорчив, отстъпва първенството на Милан Неврекчиев, който става председател на новоизбрания акционен комитет. Изборът се извършва на общоградско събрание, на което се взема решение да се следва линията на Централния комитет за присъединяване към България. Гражданството възприема идеята създаденият спонтанно комитет за поемане на властта с неговите секции — културно-просветна, осведомителна, подготвителна и финансова — да се реорганизира и преименува в „съветодавно тяло“ на новосъздадения на 26 април местен акционен комитет. За секретар е избран Александър Хаджиздравев, а за касиер Хараламби Ачев. Съветници в изпълнителния комитет са Коста Милчинов, Коста Жаблянков и Милан Йосков. Името на Димитър Чкатров е допълнено към протокола с друг почерк, което означава, че той не е присъствувал на събранието и е бил избран впоследствие. Неговото име всъщност не фигурира и в съществуващото до този момент Централно бюро, нито във функциониращите комисии (документ № 24).²

Още преди идването на В. Хаджикимов членовете на комитета арестуват всички провинени сръбски чиновници и жандарми, които са виновни за убийството на няколко души млади прилепчани, дезертирали от югославската армия; организира отпускането на помощи от общината за семействата на загиналите в борбата срещу сръбската власт. В града е организирана акция за издирване и откриване на безкръстните гробове на български офицери и войници от Първата световна война.³

След Прилеп на път за Скопие В. Хаджикимов създава местен акционен комитет и в с. Драчево, Скопско. В спомените си той посочва, че начело на комитета е бил човек от фамилията Жежовци, но не може да си спомни името му.⁴

¹ За своята родолюбива дейност след установяването на Титовите власти след войната адвокатът Рампо Иванов Топличанец е осъден на 18 години затвор (вж. Белополски, С. Бунт на накипялото самосъзнание. — Македония, № 50, 18 дек. 1992).

² ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 22—23.

³ Велев, Т. Развитие на македонизма. . . , с. 43.

⁴ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 41.

Българските жени от Македония са били винаги с будно национално съзнание и са играели важна роля в революционната борба. И в този критичен момент, верни на традицията, те не остават настрана от събитията. По инициатива на група родолюбиви българки от Скопие в присъствието на секретар-организатора на БЦАК Хаджикимов се създава женски съюз при БЦАК. Учредителното събрание се е състояло на 30 април 1941 г. в салона на музикалното училище в Скопие. Избран е изпълнителен комитет в състав: председател Марийка Иванова Шалова, подпредседател Екатерина Войнова, секретари Рада Стойчева и Костадинка Хаджиманева, касиери Соня Атанасова и Гана Атанасова. Съветници: Елена Иванова, Виктория Атанасова, Китинчева, Люба Димчева, Спаска Войнова, Гана Цветанова, Радка Зографска (документ № 25).¹ В чест на формирането си женският съюз при БЦАК изпраща поздравителна телеграма до царица Йоанна (документ № 26).²

След кратък престой в Скопие Хаджикимов заедно с журналиста Крум Наумов се отправя на юг и формира акционни комитети в Градско, Валандово, Димиркапия, Богданци, Дойран и Гевгели.³ Крайната цел на неговото пътуване е Солун.

Обстановката в Егейска Македония обаче е съвсем различна от тази във Вардарска. Вместо явни, общограждански събрания тук се организират тайни заседания. По време на обиколката Кр. Наумов, който владее немски език, влиза в контакт с германските коменданти и военни власти, като ги убеждава, че административната власт трябва да се поеме от българите. Навсякъде отговорът е: „Нямаме нищо против. Докажете, че сте мнозинство, и всичко ще бъде наред.“ Те знаят добре, че съсредствата на непоносимия асимилаторски режим в Егейска Македония гръцките власти са прогонили голяма част от населението в България и на негово място са настанили огромен брой гръцки бежанци от Мала Азия. По това време Ениджевардар наброява 9000 души, от които 6000 са малоазийски гърци. Това обаче не смущава апостолския характер на В. Хаджикимов. Гърците са шокирани от поражението и са премного наплашени, за да се противопоставят на активността на българщината. „Едно здраво организирано малцинство винаги ще бъде по-здраво от едно деморализирано мнозинство.“⁴ Разбира се, Хаджикимов има предвид в близко бъдеще променяне

¹ Пак там, ф. 396, оп. 1, а. е. 39, л. 1.

² Македония, № 2, 3 май 1941.

³ ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 36, л. 4—5.

⁴ Пак там, а. е. 37, л. 3.

на етническия облик на Егейска Македония, като се завърнат бежанците от свободна България.

Преди да отиде в Солун, Хаджикимов посещава още градовете Лерин, Воден, Ениджевардар и Гумендже, като организира акционни комитети в Лерин и Воден.

Документите за формирането на акционните комитети в Егейска Македония не са запазени. В. Хаджикимов посочва в спомените си следните лица като активни участници в комитетите в Лерин: Георги Торков, Коста Апостолов, Пандил Гьорев, Коста Наумов, Димо Бачани, Филип Божинов Пенев и Спиро Атанасов; във Воден: Атанас Самарджиев, Петър Ковачев, Христо Радивчев, Петър Самарджиев, Георги Тресинчев, Сотир Коронов, Георги Генджев, Георги Хаджипеев, Вангел Саракинов; в Гумендже: Георги Василев, Петър Катранков, Христо Хаджимичоров, Георги Тренков, Дино Попхристов, Димитър Дзекон, Христо Кусидонов, Христо Зеленков, Тодор Тодоров, Благой Аврамов, братя Аврамови. В Ениджевардар Хаджикимов не организира комитет, но в спомените си той сочи следните дейци като най-активни, с които е влязъл в контакт: Георги Даскалов, Георги Паришов, Михаил Мандалов, Димитър Мандалов, Христо Бабалиев, Георги Тучов Думов, Димитър Попкочов, Петър Угринов, Христо Макришов, Перикли Гюпчанов, Георги Янкулов, Георги Каяфов, Кольо Кадриев, Стамат Мечов и Георги Зесков.¹

Ще илюстрираме само с един пример положението на българското население в Егейска Македония, където то е подложено според гевгелийския окръжен управител на непрекъснат морален и физически тормоз. На 21 септември 1941 г. германските военни власти във Воден издават нареждане българите от гр. Гумендже и съседните села да декларират народността си произход. Гумендженската гръцка общинска власт обаче пуска съобщение за това нареждане едва на 4 октомври вечерта. Срокът, който е поставен, е 5 октомври, 17,00 ч. Малкото българи, които са имали възможност да узнаят това нареждане, са предупредени от гръцката администрация, че деклариралите българския си произход ще бъдат изселени. Така германските военни власти не получават точни данни за етническия характер на този район.²

В Солун В. Хаджикимов заварва вече създадена организация за поемане на властта — Клуб на българите от Егейска Ма-

¹ Спомени на Васил Хаджикимов. Личен архив. Допълнителни бележки.

² ЦВА, ф. 24, оп. 3, а. е. 156, л. 338.

кедония. Идеята за названието „клуб“ явно е дошла от българските конституционни клубове от 1908 г. Този клуб обаче според Хаджикимов прилича повече на представителство на Министерството на външните работи в София, отколкото на борческа масова организация, която да издигне лозунг за поемане на властта и присъединяване към България. Клубът е под ръководството на Чаушев, Яранов и Бешевлиев.¹ След кратка обиколка из Солун Хаджикимов преценява, че е по-добре вместо да създава акционен комитет, да остави работите в ръцете на клуба.²

Емиграцията от Егейска Македония в България също не стои със скръстени ръце. Запазено е едно паметно писмо на костурчани, подписано от Общокостурския граждански комитет в София. Комитетът се обръща с молба към царя на българите Борис III с молба за приобщаване на Костурския край към България. В молбата си костурчани описват подробно историята на Костурския край, с което доказват правото му на принадлежност към България.³

След обиколката си в Егейска Македония Хаджикимов се връща в Скопие. По пътя се отбива в Гевгели, където на общоградско събрание на 29 май 1941 г. се формира местен акционен комитет. Комитетът се състои от 50 души. Председател на изпълнителния съвет на комитета е доктор Мицев (документ № 27).⁴ Подпредседател е Александър Хаджинаков, секретар Тодор Мандалов, подсекретар Христо Пакетчиев и касиер Васил Хаджикаркалашев.

На следния ден — 30 май, Хаджикимов формира комитет в Кавадарци — главния град на Тиквешко. Свиканото общогражданско събрание избира за председател на комитета Благой Анастасов. Подпредседател е Христо Сеизов, секретари Георги Бадев и Славчо Темков, касиер Блажо Шкартов и съветници Благой Еленов, Петър Тодоров, Никола Шишков, Васил Хадживасилев, Методи Манев, Благой Григоров, Пане Шахиязов, Димитър Апостолов, Христо Чулев и свещеник Благой Захарков (документ № 28).⁵

Това не означава обаче, че в Кавадарци са очаквали идва-

¹ Ф и л о в, Б. Дневник. С., 1990, с. 311.

² ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 42—43. За положението в този клуб научаваме от доклада на неговия председател Недялко Чаушев от 3 ноември 1941 г. до министър-председателя Богдан Филов.

³ ЦДИА, ф. 3, оп. 1, а. е. 573, л. 32—38.

⁴ П а к т а м, ф. 396, оп. 1, а. е. 36, л. 4—5.

⁵ П а к т а м, а. е. 37, л. 21.

нето на Хаджикимов, за да образуват комитет. Както и на други места, така и тук много преди това е образуван такъв. Още на 23 април 1941 г. в града се е състояло общогражданско събрание, на което за председател на акционния комитет е бил избран Васил Сеизов. Събранието е гласувало изпращането на приветствено писмо до цар Борис III, титулувайки го „цар на всички българи“. В писмото се отправя молба „цяла и неделима Македония да бъде включена в границите на обединена България“ (документ № 29).¹ Приветствено писмо е изпратено и до Богдан Филов. В него българите от Кавадарци и околията споделят своята неопишуема радост с министър-председателя по повод освобождението на „класическата българска земя Македония“. Те очакват с нетърпение българската държава да поеме цялата власт в областта (документ № 30).² В присъствието на Хаджикимов се сменя само председателят на комитета — избран е неговият подпредседател Благой Анастасов. Ненапрасно в протокола за формирането на акционния комитет в Кавадарци е казано, че задачата на събранието е да се преобразува общогражданският комитет при по-широка основа с цел да се създаде пълно единство между гражданите на град Кавадарци „от полза за държава и народ“³.

След Кавадарци Хаджикимов посещава Неготин. Тук той отсяда в къщата на Доно Мойсов — бръснар, баща на неизвестния по-късно Лазар Мойсов — по това време студент в Софийския университет „Климент Охридски“. Тук вече е създаден акционен комитет начело с Йордан Бухов. Това става още на 13 април 1941 г., когато е формиран т. нар. общински комитет, с членове: Йордан Бухов, Георги Божков, Пане Апостолов, Иван Мишев, Борис Чавушов, Йордан Камчев и Диме Данаилов. За председател на комитета и кмет на града е избран Йордан Бухов. Гражданите на Неготин съобщават в Скопие, че са поели в свои ръце общината. В своето писмо до Централния комитет те се обръщат към него като към свое правителство и молят да им бъдат дадени инструкции за по-нататъшната дейност (документ № 31).⁴

Създаването на акционни комитети по цяла Македония не бива да се разглежда като дело само на няколко души родолюбци, а като всенародно дело, като изява на будния българ-

¹ П а к т а м, ф. 3, оп. 1, а. е. 1198.

² ЦДИА, ф. 3, оп. 1, а. е. 1198.

³ П а к т а м, а. е. 37, л. 21.

⁴ П а к т а м, л. 19. Според Хаджикимов председател на комитета е Доно Мойсов. Това обаче не се потвърждава от наличните до този момент документи, а и по-нататъшната преписка на този комитет не се намери.

ски дух в критичното време на април 1941 г. То представлява едно всенародно самоопределение, едно желание на този народ, след като е освободен от сръбската власт, да се приобщи към свободната част от българското отечество. Без да се подценява работата на инициаторите, следва да се напомни, че ако формирането на акционните комитети е протекло лавинообразно, причината е най-вече в това, че българското население в Македония е било психически подготвено за извършването на едно такова свято дело. Очаквало се е само искрата да бъде запалена. Ненавсякъде В. Хаджикимов е успял да отиде лично. Но това не е попречило на родолюбивите българи да образуват по места комитети за поемането на властта. Така в гр. Кратово гражданите се събират на 2 май и след като разменят мисли по положението, образуват местен акционен комитет за града и околията. Те формират своя комитет, за да бъдат „полезни на българската държава“. За председател на комитета е избран д-р Трайче Манев, за подпредседател Коце Чепишев, за секретари Димитър Попандов и Георги Аксентиев, и за касиер Илия Поцев. Съветници в изпълнителния комитет са Дончо Шантартаков, Георги Игнатов, Стефан Чепишев, Ристо Цреваров и Вакенти Голубов (документ № 32).¹

Дани за формиране на акционен комитет в Струмица липсват. Вестник „Заря“ обаче пише, че в града и в селата населението е установило своя власт. Въръжена е гражданска милиция, за която германските власти са отпуснали оръжие.²

Интерес представляват и събитията в Лазарополе — голямо българско село в западната част на Македония. На общоселското събрание, на което са присъствували около 150 души, Яким Георгиев и Тома Петров разясняват линията на Българския централен акционен комитет за Македония и задачите, които той поставя. За председател е избран Яким Георгиев, подпредседател е Христо Апостолов, секретар е Тома Петров, подсекретар Георги Симеонов и касиер Кирил Васев (документ № 33).³ Още същия ден Яким Георгиев уведомява Централния комитет, че в селото е образуван акционен комитет и чака указания за неговата дейност. В писмото си лазарополчани съобщават, че приветствуват лозунга на БЦАК за присъединяване към България и молят той да поеме защитата на ин-

¹ ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 20.

² Зора, № 5898, 23 април 1941; Велев, Т. Развитие на македонизма. . . , с. 44.

³ ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 36, л. 10.

тересите на жителите на Лазарополе пред италианските власти до идването на българските войски (документ № 34).¹

Само след няколко дни — на 8 май — председателят на акционния комитет в Лазарополе е сменен. В протокола е казано, че смяната се налага по здравословни съображения. За нов председател е избран Гаврил К. Куков. Заедно с председателя е заменено и цялото ръководство. За подпредседател е избран Иван Петров, за секретари Аврам Попов и Георги Симеонов, за организационен секретар Арсо Гинев и за касиер Кирил Василев. Членове на изпълнителния комитет са Тошо Груев, Стефан Стефанов, Радоил Дамянов, Куман Йосков, Владо Георгиев, Кръсте Донеv, Янко Секов, Атанас Кузев, Томо Костов, Пане Трипунов, Тофе Фиданов, Арсо Гинев. Каква е действителната причина за тази промяна, не е известно. Наред с изпълнителния комитет е избрана и контролна комисия, а съвещателното тяло в Лазарополе се състои от 97 души.

Твърде вероятно е причината за замяната на ръководството да е по здравословни причини, тъй като дейността на акционните комитети е динамична и налага да се ръководи от здрави, енергични и експедитивни хора. Може би не е случайно, че след избирането на Гаврил Куков за председател още същия ден гражданството изпраща внушителна делегация при италианските военни власти с искане да им разрешат да издигне по къщите знамето на българската държава. Разбира се, за да бъде получено разрешението, се налага да се издига и германското, че и италианското знаме. Италианците обаче, знаейки много добре настроеността на населението и неговата българска национална принадлежност, неговите обединителни стремежи, не се съгласяват така лесно.

Въпреки това лазарополчани успяват да се справят със задачата си, като проявяват решителност и дързост. Те превръщат своя храмоздански празник в ярка манифестация на желанието родният им край да бъде присъединен към България. Както по време на Възраждането църковните борби са били крайъгълен камък за самоопределението на българщината, така и този църковен празник те превръщат в изява на българския дух.

Парадоксално, но е факт, че именно църквата с нейните представители би трябвало най-вече да ратува за българското име, но не така става в Лазарополе. Свещеникът отхвърля предложението на председателя на акционния комитет да споменава името на българския цар по време на служба. Оказва се, че вме-

¹ П а к т а м, л. 11.

сто църквата да бъде водеща в борбата за присъединяване към България, като водач се изявява акционният комитет, избран от селяните (документ № 35).¹

Впечатленията си от обиколката из Македония, както и своите съображения по формирането и функционирането на акционните комитети Хаджикимов излага по-късно в кратък доклад до командувачия българските войски в Македония (документ № 43).²

Протокол за създаване на акционен комитет в гр. Крушево липсва. Сам В. Хаджикимов не е посещавал този град. От една покана до цар Борис III да присъства на тържествата в града по случай Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г. се вижда, че в града вече е формиран комитет. Поканата е подписана от председателя на комитета и кмет на града Иван Попов. В нея, изразявайки радостта си от освобождението на Крушево, гражданите поднасят на царя своите „най-верноподанически чувства“ (документ № 36).³

Социалният състав на акционните комитети е изключително разнороден. В списъците на стотиците участници в съвещателните тела и изпълнителните комитети могат да се открият имената на занаятчии, селяни, лекари, адвокати, търговци, мелничари, касапи, инженери, бакали, бръснари, работници и учители. Преобладава обаче чиновническият състав.

Невъзможно е да се даде точна и конкретна социална характеристика на това движение и на неговата власт. Краткият период, през който тази власт съществува, рязкото и подчертано доминиране на националния елемент в нейната дейност, всичко това позволява да се даде само една обща оценка за нея. Начело на движението стои интелигенцията, увличаща след себе си търговци, занаятчии, земеделци и др. Както се вижда, при формирането на акционните комитети през 1941 г. активно участва основната част от населението, а това придава на задачата по формирането на българската власт демократичен характер още в самото начало.

¹ ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 36, л. 1—3.

² ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 3.

³ П а к т а м, ф. 3, оп. 1, а. е. 573, л. 30.

ДЕЙНОСТТА НА БЪЛГАРСКИТЕ АКЦИОННИ КОМИТЕТИ

1. ДЕЙНОСТТА ДО УСТАНОВЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ВЛАСТ

Трудно би могло да се направи рязко разграничаване на извършеното от акционните комитети до идването на българските войски в областта и след това. Едно такова деление е само условно. Само шест дни делят създаването на БЦАК на 13 април 1941 г. от пристигането на българските войски — 19 април, т. е. по-малко от седмица. Това се отнася още повече до местните акционни комитети, немалка част от които се формират след 19 април. От друга страна, пристигането на българските войски все още не означава автоматично — за 24 часа, устройване на административна власт. Последната се организира в един продължителен период. Достатъчно е само да се отчете обстоятелството, че голяма част от административните чиновници, да не говорим за войсковите началници, не са запознати с местните условия и им е необходимо време за адаптация. Следователно, голямата част от дейността на комитетите не следва да се търси непременно до идването на българските войски. Друг е въпросът, че именно тук трябва да виждаме най-вече значимостта им, тъй като в условията на едно безвластие те успяват да поемат властта и да се обявят за присъединяване към България. В количествено отношение обаче основната част от тяхната дейност следва да бъде разглеждана като подпомагаща дейността на българските административни власти при организирането им и в хода на дейността им.

Ето защо, без да изпадаме в схематизъм, ще се опитаме да разделим дейността на акционните комитети хронологично, макар и доста условно, на две части — до установяването на българските власти и след това. Задачите, които стоят пред акционните комитети и към чието изпълнение всъщност се стремят те, биха могли условно да се разделят на: революционни, организационни, стопански и представителни. Революционната задача се заключава в ликвидиране на остатъците от административната власт на бившата версайска Югославия и кралска Гърция.

Тясно свързана с революционната е организационната задача. Тя се заключава във формирането на градски и селски акционни комитети като самоуправленски органи, с правото да се грижат за опазването на имота, живота и честта на населението от областта, за прехраната и за обществения ред. Комитетите се грижат и за задоволяване на културните, просветните, стопанските и политическите потребности и права на населението, което живее на територията, на която се намират и действуват. Представителните задачи на акционните комитети се заключават в посредничество между германските, италианските (албанските) и българските военни и граждански власти и местното население в областта. Необходимостта от такова посредничество възниква при изпълнението на различни задачи, свързани с главната цел — по-безболезнено преминаване от сръбския режим към една нова, българска власт.¹

В хода на изложението за формиране на акционните комитети всъщност дадохме сведения по изпълнението на революционната и организационната задача: сръбската власт навсякъде е заменена с местно българско самоуправление. Ето защо може да се приеме, че основната част от дейността на акционните комитети до идването на българските войски е вече показана в първа глава.

Сравнително бързо биват подменени не само административните чиновници сърби, но и тези в стопанската, културната и др. сфери. Благодарение на дейността на акционните комитети в скоро време е възстановено функционирането на всички предприятия и фабрики, особено на тютюневия монопол. Това се оказва от особена важност за работниците, които нямат други доходи освен надниците. Само в Скопие за броени дни е осигурена работа за над 3000 души.

Важен момент от дейността на акционните комитети е организирането на охраната на обществени сгради — магазини, складове и др. Постове се поставят и пред обекти, които имат историческо, етнографско и културно значение за Македония — музеи, библиотеки и др. За просветните учреждения и училищата се организира съвсем отделен съвет при Българския централен акционен комитет за Македония, който се нагърбва със задачата да се грижи за научните кабинети, книжни фондове, инвентар и др.²

Важна грижа на дейците от акционните комитети е възоб-

¹ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 26.

² ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 31.

новяването на народните читалища. Известна е голямата обществено-просветна сила, която те са играли по време на Възраждането, а и след това. Сърбите никога не са разполагали с подобна културна институция, ето защо се отнасят с разбираема омраза към тях и ги ликвидират. С помощта на установените български власти акционните комитети ги възстановяват за кратко време. Така на 9 юни 1941 г. в Прилеп е възобновено старото българско читалище „Надежда“. На 1 юли е основано читалище в Кавадарци, на 6 юли в Неготино, на 16 същия месец е възстановено читалището „Екатерина Симидчиева“ в гр. Куманово и т. н.¹

Много скоро към БЦАК е формиран учителски комитет, в който влизат основните и гимназиалните учители българи от Македония. Като негова най-важна задача се поставя информирането на съответните органи по въпросите, свързани с българската просвета в освободена Македония. Учителският комитет веднага се залавя за работа. В Скопие той привежда в известност училищата и просветните институти на града, като взема мерки да се запази всичко, което е необходимо за правилното и успешно функциониране на всеки просветен институт. Във връзка с възстановяването на българското училищно дело в Македония БЦАК нарежда до местните акционни комитети да поканят всички българи — основни и гимназиални учители от Македония, старите екзархийски учители, и да образуват с тях просветни комитети, на които да се възложи да приведат в известност училищата и просветните институти, читалищата в града и в селата. Чрез вестник „Македония“ БЦАК апелира към местните акционни комитети да влязат във връзка със законноустановените власти и да вземат всички възможни мерки да се запази от разграбване и унищожаване имотът им (сгради, покъщнина, библиотеки, сбирки, кабинети и др.). БЦАК настоява също да се потърсят и да се изискат от бившите директори и главни учители и управители всички по-ценни вещи, които са притежавали училищата. Препоръчва им се за целта да ползуват за справка не само инвентарните книги и описи, но и сведенията на хора, на които да може да се вярва. Настоява се при изгубване, повреждане и укриване на имущество виновниците да се подвеждат под отговорност. Учителският комитет настоява също така да се изготвят списъци на новите учители и да се изпратят до БЦАК.² По инициатива на

¹ Х. В., Преглед. . . , с. 70.

² За българските училища. — Македония, № 3, 3 юни 1941.

комитета са организирани безплатни курсове за изучаване на книжовния български език. Само за три дни в Скопие в тези курсове се записват над 800 души.¹

Важна грижа на акционните комитети е опазването на обществения ред. Дейците от комитетите не позволяват лични саморазправи и актове на отмъщение срещу довчерашните сръбски поробители. Като се има предвид насилническият характер на сръбския режим във Вардарска Македония, такива действия от страна на населението са напълно логични. На много места сръбски колонистки семейства са затворени от българското население в отделни лагери. Повечето обаче от тях нямат други провинения към българското население, освен че са настанени от сръбските власти в най-плодородните земи на областта. Големите злодеи Василие Трбич, Михаил Каламатиев, Киркович, Григор Циклев, както и други сръбски разбойници и шпиони или предатели на българския род са се разбягали още щом са почувствували активизирането на българското население, укривайки се от справедливото му отмъщение. Като цяло сърбите и черногорците благодарение на намесата на органите на акционните комитети биват освободени от лагерите, като им е предложено да се завърнат по родните си места в Сърбия.²

Не навсякъде обаче на дейците от акционните комитети се удава да се преборят с желанието за отмъщение. На отделни места екстремисти създават неразбории и разпалват у населението желание за отмъщение. Така например в Скопие Централният комитет предотвратява линчуването на сръбския митрополит Йосиф, бивш битолски епископ, който е давал своята благословия за всички противонародни деяния по време на сръбския режим.

По време на обиколката на В. Хаджикимов из Македония на няколко пъти той се натъква на ситуации от подобен характер. В родния му град Щип членове на бившата ВМРО залавят брата на предателя Михаил Каламатиев, отговорен за голям брой убийства на българи, и искат да го линчуват. Хаджикимов се намесва и разяснява, че не по роднинството може да се определя наказанието, а по делата на самия човек. Стига се дори до заплахи и вадене на ножове и пистолети. Въпреки всичко здравият разум надделява.

Тежка ситуация се създава и в Прилеп. В изпълнение на ко-

¹ Утро, № 9536, 14 май 1941.

² ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 31.

лонизаторската си политика сръбските власти са заселили в Пелагония сърби и черногорци, на които е отстъпена най-плодородната земя. В повечето случаи земята е била изземвана насилствено от българите. Това обстоятелство е издълбало пропаст между колонистите и местното българско население. Гражданите на Прилеп събират в един лагер с телени мрежи всички колонисти заедно с жените и децата. Духовете са възбудени, подготвя се дори кървава разправа с тях. По думите на В. Хаджикимов, „ако не бях стигнал навреме, около полунощ, лагерът, в който бяха насъбрани заедно с жените и децата, щеше да прилича на касапница“¹.

Най-показателен обаче за условията в Македония по това време е един друг инцидент — отново в Щип. Група мъже, водена от комунистите Ванчо Пъркев и Димче Беловски, хващат гражданите, които са били принудени от сръбската власт да бъдат членове на комисията за издигане на паметник на убития от терористите на ВМРО генерал Ковачевич. Със свиркане и ругатни те ги блъскат към паметника, за да го съборят, и след това да ги линчуват. Енергичната намеса на Хаджикимов обаче ги спасява от смърт.²

Горният случай не е единствен по това време в Македония и се нуждае от известен коментар. Насилническият сръбски режим, както и всеки насилнически режим в света, налага на хората известни компромиси. Разбира се, не всички се съгласяват с компромиса. Затова именно сръбските, съответно югославските затвори в Ниш, Лепоглава и Пожаревац, между двете световни войни са пълни с българи от Вардарска Македония.³ По-голямата част от населението обаче е принудена, а и логично е да се предположи, че е и склонна към компромиси, тъй като не всеки е готов да лежи в затвора, за да жертвува здравето си, без да постигне нещо особено. Ето защо принудителният компромис е бил често явление. Голям брой истински българи от Македония, милеещи за българското си име и с чисто българско съзнание, са били принудени по силата на обстоятелствата да извършват дейности, които малко или много са насочени против българщината. А и как другояче може да се нарече македонизирането между двете световни войни освен принудителен компромис. Компромис, направен в условията на жесток терор, когато в Македония понятието „бъл-

¹ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 34.

² П а к т а м.

³ Х а д ж и к и м о в, В., Пос. съч., с. 7.

но поле за изява на патриотичния български дух. Народът, ръководен от акционните комитети — една демократична институция, разполага с богато поле за дейност, чрез която да демонстрира българската си принадлежност.

Дори и там, където не постигат особено голям успех, а именно в Егейска Македония, акционните комитети имат прекрасната възможност да докажат пред германците с борба и с дела, че сръбската и гръцката администрация не са необходими и че те са в състояние да установят своя собствена българска власт.

Какви са отношенията между германските военни власти и акционните комитети, или така наречената междинна власт, власт на „интеррегнума“. В тогавашната българска преса се срещат сведения с пропаганден характер, че общинските тричленки били назначавани от германските власти. Такива сведения има например за Скопие и Тетово. Рязко преобладават обаче сведенията, че те са избирани от акционните комитети или направо от населението. Наистина на някои места, като в гр. Струмица, германските власти отпускат на акционните комитети оръжие за създаване на гражданска милиция. Навсякъде те позволяват на населението свободно да изразява българската си национална принадлежност и изобщо проявяват толерантност към установяващата се местна власт. Тази власт немските коменданти разглеждат като представител на населението и я допускат в качеството на посредник между тях и това население. Наред с това антисръбският характер на акционните комитети е в тяхна полза предвид необходимостта от обезвреждане на изолирани групи от югославската армия. Така че те я допускат — именно допускат, а не създават. За тях тя е нещо полезно.¹

Друг е въпросът, че германската военна власт позволява свободно да се образуват и албански акционни комитети, които пропагандират присъединяването на Македония към „Велика Албания“, т. е. поставянето ѝ под италиански протекторат. Това изостря отношенията между България и Италия. Задълбочавайки българо-италианските разногласия, Германия укрепва собствената си хегемония на Балканите. Всъщност, обективно така се получава, че разгромявайки Югославия, германската армия дава възможност на населението в Македония да изяви своята националност. Независимо по какви съображения, Германия дава възможност на българското население да сложи край на сръбската денационализаторска власт и да

¹ В е л е в, Т. Развитие на македонизма. . . , с. 47.

установи своя, която да съответствува на неговия национален характер.¹ Ето защо неслучайно още първият брой на вестник „Македония“ помества телеграма на БЦАК до Хитлер. В нея се припомня, че по време на Първата световна война през 1914—1918 г. Македония е била освободена със съвместните героични усилия на германските и българските войски. След приключване на войната обаче Македония отново е останала под робство по силата на Версайската система. Последната, се казва в телеграмата, е „система на насилия от страна на капиталистическата и масонската цивилизация на Англия, Франция и Америка“. Вековното робство обаче — гръцко, турско и сръбско, засилено през ХХ век с непоносима икономическа и „социална инквизиция“, не е могло да унищожи националния дух на македонските българи, запазен с безпримерен стоицизъм и велики саможертви. В телеграмата се изразява уверение, че българите от поробената допреди няколко дни Македония, както и тези в емиграция и в чужбина, благославят германците и им пожелават по-нататъшни победи.²

Освен до Хитлер БЦАК изпраща поздравителна телеграма и до Гьоринг. Във вестник „Македония“ е поместен отговорът на Гьоринг, в който се изразява увереност, че всеки македонски българин, който обича свободата, ще направи всичко възможно да подпомогне германските войски. „Повлияйте върху всички македонски българи в Югославия и Гърция да се присъединят към германските войски и при рухването на тяхното робство да им помогнат“.³

Наличието на такива отношения между германските военни власти и македонските българи е в съзвучие със събитията от март 1941 г. Тогава демонстрациите в македонските градове против въвличането на Югославия във войната на страната на оста са нищожни. Това обяснява също така защо партизанското движение в Македония започва сравнително късно и е общо взето слабо в сравнение с останалите райони на Югославия. В лицето на германските войски македонските българи тогава виждат своите освободители.

Напълно разбираем е интересът на германските разузнавателни служби към акционните комитети. Представител на абвера — д-р Рихтер — се обръща към Симеон Бурев — човека, който осигурява на Стефанов и Хаджикимов документи на пре-

¹ В е л е в, Т. Развитие на македонизма. . . , с. 47—48.

² Македония, № 1, 1941.

³ Македония, № 1, 1941.

водачи, за да преминат границата. Бурев организира срещата в хотел „Бристол“ в Скопие. Присъствуват Стефанов, Хаджикимов, Бурев и Рихтер, който изразява желание БЦАК да се постави в служба на абвера. Отговорът е отрицателен, или по-точно, дипломатичен.¹ По този начин германците искат да проверят отношението на Централния комитет към тях и да го държат под свой контрол.

Още с възникването си БЦАК създава приятелски отношения с правителството на Хърватско. Една от първите му задачи е да изпрати поздравителна телеграма до държавния глава на независимо Хърватско д-р Анте Павелич (документ № 37). В телеграмата се приветствува борбата на хърватския народ за самостоятелност и независимост, водена под ръководството на Анте Павелич. Изразява се и благодарност към него, както и към хърватския народ за помощта, която е оказал на българите от Македония за освобождението им.² Както е известно, на Скопския студентски процес през 1927 г. загребският адвокат Анте Павелич е единственият, който защитава подсъдимите студенти българи от Македония.³ Ето защо няма нищо чудно в това, че се разменят поздравителни телеграми. До някакво по-сериозно сътрудничество обаче не се стига. Павелич изпраща двама представители в Скопие за установяване на връзка. Според Хаджикимов обаче тяхното посещение е инспирирано не толкова от желанието на Павелич да се запознае с дейността на акционните комитети, колкото от желанието на неговия приятел Иван Михайлов.⁴

Дейците от акционните комитети не успяват, а и едва ли са желаели да установяват добри отношения с италианските власти в окупираните от тях територии в Западна Македония.

В писмо до министър-председателя Б. Филов от 26 май 1941 г. председателят на Българския централен акционен комитет Стефан Стефанов се обръща с молба да се организира специално бюро, или частен център, както го нарича той, състоящ се от добри патриоти, който да проучи и да следи пропагандата, в дъното на която стои Италия, за автономна или независима Македония. Италианците според него използват като оръдия албанци, турци, цинцари, сърби, евреи, а и някои заблудени или корумпирани „македонци“ (в смисъл маке-

¹ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 49.

² Македония, № 1, 1941.

³ По-подробно вж. Гоце в, Д. Младежките националноосвободителни организации на македонските българи 1919—1941. С., 1988, с. 39.

⁴ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 49.

донски българи), като им подхвърлят идеята за македонски национализъм.¹ Както се вижда, будното българско съзнание на дейците от комитетите отдалеч съзира опасността от македонизиране, независимо дали идеята за македонизма като отрицание на българщината идва от сърбите, от италианците, или от друго място.

В същото писмо Стефанов моли министър-председателя да направи енергични постъпки пред Италия, за да се въздейства върху албанците да преустановят издевателствата над българите в окупираните от италианците части от Македония. Според него издевателствата се вършат не без знанието и покровителството на италианските власти. Той настоява да не се принуждават българите да изпращат децата си в сръбски училища, отворени по нареждане на окупаторите. И най-важното, разбира се, за което моли Стефанов, е да се позволи изпращането на храни от България за бедстващото там българско население.²

Така изгрява свободата на Македония. Радостта на българите от Македония от това голямо историческо събитие е неописуема. Те с трепет очакват българските войски. Акционните комитети се подготвят за тържествено посрещане по цяла Вардарска Македония.

Особено импозантно посрещане се организира в Скопие. При влизането на колоната в града множеството е задръстило улицата. Хора се хващат за броните на колите, за калниците, за фаровете, отварят вратите и целуват войниците. Офицерите са носени на ръце. До късно през нощта в Скопие кънти бойният български вик „ура“, който е бил забранен на македонските българи в течение на двадесет години. На Великден архимандрит Стефан отслужва молебен и произнася пламенно слово, с което поздравява гражданите на Скопие с освобождението им. Образува се голямо църковно шествие с участието на населението и войската.³

Българските войски са посрещнати тържествено навсякъде в Македония, не само в Скопие. В Пехчево например населението очаква цял ден и цяла нощ пристигането на българските воини. Първите подразделения пристигат към 01,00 ч. през нощта. Започват хора и веселие до сутринта. Същата е картината и в Гевгели. Тук акционният комитет организира факел-

¹ ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 1.

² П а к т а м.

³ Зора, № 6555, 23 април 1941; Р а ч е в, С. Хитлеристката агресия на... с. 48—49; В е л е в, Т. Развитие на македонизма... с. 45—46.

но шествие през нощта. И на двете места населението се притичва на помощ на българските войски с каквото може. В Куманово специално за посрещането на българските войски са издигнати две арки. Богато украсен, в очакване е и Щип. Че населението гледа на посрещането на българските войски като на желан празник, личи от обстоятелството, че гражданите на Велес и Лерин настояват да им се пратят войски, които те да посрещнат официално, както прави Скопие. Тетово праща няколко делегации до Скопие със същото искане, но зад тази настоятелност се крие и страхът, че градът ще бъде окупиран от италиански войски, както и става.¹

Величествено е посрещането на българските войски в Битоля. От 35 000 души население 30 000 излизат да посрещнат българската армия. Множеството се хвърля към вагоните, прегръща войниците и ги обсипва с цветя. На гарата има девойки в национални носии, дошли от Смилево специално за случая; тук са и останалите живи участници в Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г. със специални калпаци с лъвчетата, изработени по инициатива на местния акционен комитет.² От името на гражданството е изпратено писмо до българския цар Борис. В него българите от „историческата и страдалческа Битоля“ съобщават за неописуемата радост, с която посрещат храбрите български войски — „нашите мили братя“. С това писмо гражданството изразява дълбоките чувства на благодарност и възхищение, които вълнуват всички. Те изказват своята дълбока признателност и преданост към „майка Родина — целокупна България и към нейния мъдър владетел“ цар Борис III, който е наречен „цар на всички освободени и обединени българи“. Писмото завършва с възгласи: „Да живее Ваше Величество и цялото Ви семейство! Да живее храбрата българска войска! Да живее велика и обединена България!“³

По-особено внимание заслужава посрещането на българските войски в Охрид. Този град, тази българска светиня бива освободен от италианската окупация малко по-късно. Българските войски влизат в града едва на 15 май. За посрещането им към Охрид се стичат цели села. Край града, особено около село Косел, има биваци от селяни. При самото влизане на войските в Охрид вали ситен дъжд, но това не пречи на жителите

¹ Велев, Т. Развитие на македонизма. . . , с. 45—46.

² Велев, Т. Развитие на македонизма. . . , с. 45.

³ ЦДИА, ф. 3, оп. 1, а. е. 1198, л. 3.

на града да излязат на улицата и да изразят своята радост. Към обяд войниците навлизат в града. Целият град посреща българската войска с „ура“ и сълзи от радост. Генерал Линдемман — командувач германските войски в Македония, произнася слово, в което между другото заявява: „Щастлив съм по случай именния ден на българския цар Борис III да му поднеса за подарък старопрестолния български град Охрид, българския Ерусалим.“ Въодушевлението и радостта са неописуеми. Всички присъстващи със сълзи на очи изпращат тези думи. Българската държава е опънала тяло от Силистра до Охрид и от Дунав до Бяло море. Постигнато е обединението на българите. България е най-голямата и най-силната държава на Балканския полуостров. От името на митинга е изпратена телеграма до царя.¹ Ликуват всички, славят и отправят искрени благодарности за свободата и пожелания за благоденствието на цар Борис III — цар на всички българи. И той не закъснява още в първите дни да посети някои краища от освободените вече български земи и сам да сподели с поданиците си своята радост от освобождението.²

На граничната линия при Черната скала части от 6-а пехотна дивизия се натъкват на гробове на загинали за българското обединение германски войници. Отдават чест на загиналите и се насочват по стръмния път към Царево село (дн. Делчево). На няколко места по пътя се веят български знамена. В центъра на селото е поставен плакат с надпис: „Добре дошли, братя освободители!“ Колоната продължава към околийския център Кочани. Тук войниците също са посрещани с много български знамена и плакати.³

В Прилеп посрещането на българските войски се организира лично от председателя на местния акционен комитет, стария екзархийски учител Милан Небреклиев. Събрало се е населението от целия град и околията. Развяват се трицветни и черно-червени знамена с надписи „Свобода или смърт“, „Да живее нашата мила майка България“. Хората плачат от радост и викат „ура“. Като скъпи гости войниците са настанени по квартири из града.⁴

Посрещането на българските войски във Вардарска Маке-

¹ Велев, Т. Развитие на македонизма..., с. 45; Илиев, И. Аз бях..., с. 16.

² Борис III — Цар-обединител, б. д., б. м. — Военноистор. библиотека, снгн. 19048, с. 144.

³ Илиев, И., Аз бях..., с. 16.

⁴ Илиев, И., Аз бях..., с. 16.

дония през април и май 1941 г. е истински триумф на свободата. Люляк обсипва пътя на войските, отиващи да заемат гарнизоните си и да установят българска власт. Автомобилите, оръдията, картечниците и войниците са обсипвани с цветя. Покартителни сцени между освободени и освободители са в състояние да разплачат и най-коравото сърце.¹

В дневника на 4-а пехотна рота от 2-ра дружина на 14-и пехотен македонски полк между другото е записано: „23 април 1941 г. В 10 часа дружината в състав — щаба, 4-а рота и 1-ви тежкокартечен взвод като предна охрана настъпи по шосето за гр. Радовиш. . . Вечерта към 20,30 часа дружината пристигна в града, посрещната от цялото гражданство. Над главите ни са опънати надписи „Добре дошли, братя“, „Вие дарихте свободата на Македония“ и др. Народът пее стари бунтовни песни като „Гордей се, майко Българийо, с твоите синове герои“ и „Жив е той, жив е“.²

Навсякъде във Вардарска Македония, където пристигат български войски, биват изключително сърдечно посрещнати от населението, организирано в повечето случаи от акционните комитети. Навсякъде то излиза по пътищата, улиците и площадите, издига приветствени възгласи, пее български песни, носи цветя. В редица селища бият камбаните, извиват се народни хора, носи се нестихващо „ура“.³

Настаняването на българските административни и военни власти в освободените от германците български земи се извършва по най-тържествен начин. Германското главно командване на войските, действащи на Балканите, предава градовете в присъствието на организираното от акционните комитети население. Знамето с пречупения кръст се сменя и се издига българският трибагреник. Паметни ще останат тези дни за българите, страдали под турско, сръбско и гръцко робство. След настаняването на българските власти продължава започнатото от акционните комитети възстановяване на разрушенията от войната.⁴

С влизането на българските войски във Вардарска Македония започва организирането на администрацията и полицей-

¹ Борис III. . . , с. 143.

² История на Отечествена война на България 1944—1945. Т. 1. С., 1981, с. 105.

³ С и р к о в, Д. Българският национално-териториален проблем. . . , с. 133; Х а д ж и к и м о в, В. Пос. съч., с. 9—10.

⁴ Б у г а р с к и, Д., Новата световна война. — В: Възпоменателен сборник „Епопея на българския войн“. С., 1943, № 7, с. 110.

ския апарат. Провъзгласена е „обединена България“ — материализиран е лозунгът на акционните комитети. Цар Борис заедно с княз Кирил и с министъра на войната ген. Т. Даскалов посещава някои градове във Вардарска Македония. Най-напред царят пристига в Щип — най-силната крепост на българщината. Целият град излиза, за да го посрещне. Всеки иска да го види и приветствува. Цветя и кърпи летят към царската кола, която едва си пробива път между хората. След това той посещава Струмица, Гюмюрджина, Дедеагач, Ксанти, Кавала и Драма. Във Вардарска Македония се формират две области — Скопска и Битолска, а в Западна Тракия и Източна Македония една — Ксантийска. Пиротско, Царибродско и Босилеградско се присъединяват към Софийска област.¹ За директор на Битолската област е назначен Тодор Павлов, а на Скопската — Антон Козаров. На директора на областта са подчинени всички органи на изпълнителната власт, с изключение на военното ведомство. Той ги ръководи в общодържавно и в политическо отношение.²

За отношението на българите от Вардарска Македония към българската власт говори и посрещането, което се устройва от акционните комитети на министър-председателя Богдан Филлов, който посещава Щип, Велес и Скопие. В Щип пред общината се събират много хора. От балкона на общината Филлов произнася патриотична реч. Независимо от разрушените 150 къщи и дадените 70 души жертви от бомбардировките велешани посрещат с радост освобождението.³

Особено внимание заслужава посрещането на Филлов в Скопие. Тук на площада огромно множество очаква министър-председателя. Организатор на посрещането, както и в Щип и Велес, е акционният комитет. Налице е голям ентузиазъм и сърдечно посрещане при нестихващи овации. Официалните лица се качват на балкона на военния клуб. Преветствие поднасят председателят на БЦАК Стефан Стефанов, както и неговият заместник и кмет на града Спиро Китинчев. Б. Филлов отговаря с кратка реч, която е прекъсвана с продължително „ура“. В речта си министър-председателят изтъква, че не е достатъчно само да се спечели свободата, но трябва и да се запази, за което е необходимо „единение и сплотеност“. „Завърших с „да живее“ за царя, Хитлер, Мусолини, целокупна България и сво-

¹ Зора, № 6559, 7 април 1941; Р а ч е в, С. Хитлеристката. . ., с. 53.

² ЦДИА, ф. 284, оп. 1, а. е. 7653, л. 9.

³ Ф и л о в, Б. Дневник. С., 1990, с. 320.

бодното скопско гражданство“ — пише Б. Филов в дневника си.

В общината се провежда разговор с видни граждани, най-вероятно активисти на БЦАК. Тук се изказват и Димитър Гюзелев и Димитър Чкатров. Те се застъпват при решаването на въпросите, свързани с организирането на управлението на областта, да се вземат под внимание мненията на борците за свободата на Македония.¹

Своя възторг от освобождението на Македония изразяват и македонските българи, бежанци в България. Председателите на петте македонски културно-просветни организации, които на 15 юли 1940 г. са подписали декларацията за присъединяване на Вардарска и Егейска Македония към България, изпращат до цар Фердинанд поздравителна телеграма. В отговора си той между другото пише: „Щастлив съм, че доживях, макар като изгнаник, да видя Македония целокупна, свободна и присъединена към майката отечество България, което беше моята мечта и моето неизлечимо желание.“²

В свободна Македония ликуващото българско население посреща Великденските празници. Българите от акционния комитет в Куманово изпращат на българския цар Борис III поздравително писмо по случай Великден. Те поднасят на царя своите верноподанически чувства, като изразяват възторга си от освобождението. Кумановските българи наричат себе си „най-верни стражи на българщината“. Най-тържествено обещават да служат на българската държава. Те са за „целокупно обединена България от Дунава до Егея и от Черно море до Албанските планини“. Писмото е подписано от кмета на Куманово Теодоси Джартов — член на местния акционен комитет (документ № 38).³

Освобождението на Вардарска и Егейска Македония от сръбска и гръцка власт ощастливява не само живеещите тук македонски българи, а и многочислената емиграция в България. На 13 април 1941 г. — деня на освобождението на Македония — делегация на Македонския научен институт начело с професор Стефан Баджов посещава германския посланик в София барон Рихтхофен и му поднася поздравителен адрес. В словото си проф. Баджов изразява въодушевлението на българските емигранти от Македония, от светкавичните победи, с които подтисниците са смазани. Той изразява благодарността на еми-

¹ Ф и л о в, Б. Дневник. С., 1990, с. 321.

² ЦДИА, ф. 3, оп. 1, а. е. 1198, л. 3.

³ ЦДИА, ф. 3, оп. 1, а. е. 1198, л. 15.

грацията за освобождението, постигнато в резултат на победите на немското оръжие. В словото се професорът напомня, че първата книга на новобългарски език е отпечатана в Солун, а първият град, който изисква български владика, е Скопие. „Нищо не ни е разделяло — казва проф. Баджов — докато английската политика не унищожи обединена България (основана от Санстефанския мирен договор), отдели Македония от българското княжество и я постави отново под робство.“¹ Освобождението на Македония и Тракия повишава самочувствието на емигрантите от тези земи, което е съпроводено с масово изявяване на желание да се завърнат по родните си места.²

Своето признание за тържественото посрещане на българските войски дават и югославските комунистически функционери, приближени на Тито. Светозар Вукманович—Темпо, пристигнал в Скопие на 26 февруари 1943 г. като делегат на ЦК на КПЮ при ЦК на КПМ, прави следната констатация в свой доклад до ЦК на КПЮ: „Народът посрещна с цветя българските окупатори, па даже и германските. Разбира се, че това не значеше да не се създават веднага партизански чети, както мислеше българският делегат Боян Българанов. Напротив, трябваше в партизански акции и политическа работа да се принуди българският окупатор да открие своето лице, да предприеме остри репресалии против народа и си смъкне маската на освободител. Трябваше да измине известен период от време, за да открие българският окупатор истинското си лице.“³ Провокационното поведение на титовци е въвн от всякакво съмнение. Но въвн от всякакво съмнение са също и родолюбивите чувства на българите от Македония.

2. АКЦИОННИТЕ КОМИТЕТИ СЛЕД УСТАНОВЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА АДМИНИСТРАЦИЯ

Пред акционните комитети и най-вече пред Централния комитет стоят за решаване множество и разнообразни стопански задачи. Една от първите е прехраната на населението и нормализирането на живота. Необходимо е да се възстанови функционирането на пазара и на съществуващите административ-

¹ П а к т а м, с. 10—12.

² П а к т а м, ф. 370, оп. 1, а. е. 964, л. 11.

³ Извори за Ослободителната војна и револуцијата во Македонија 1941—1942 г. Т. I. Кн. 2. Скопје, 1968, с. 187.

ни учреждения, фабрики, работилници, училища и др. Разбира се, голяма част от задачите по възстановяване на нормалния живот се изпълнява от общините, формирането на които също е дело на акционните комитети.

Централният комитет например организира изпращането безплатно на пшенично брашно от България за Скопие и околнята, както и за застрашените краища на Вардарска Македония — Галичник, Маврово и др. Голяма част от тези храни биват прехвърлени по нестандартен път за застрашените от глад околии, окупирани от Италия.¹

С писмо от 31 май 1941 г. до Стефан Чапрашиков² Централният комитет настоява час по-скоро да се изпратят за Македония десет хиляди тона зърнени храни. Една част от това количество трябва да бъде дадено на разположение на българските земи под италианска окупация, като се осигури и превозът от българските власти. Като важно условие се поставя да се издействува от италианските власти храните да бъдат предоставени само на българското население. Централният комитет съобщава, че е необходимо час по-скоро да се уреди снабдяването с продукти от първа необходимост — захар, сол, петрол, салун и олио — като раздаването става с купони, за да се избегне спекулата.³

Българското правителство проявява разбиране и се отзовава на молбата на БЦАК. Към Вардарска Македония потеглят ешелони с хранителни продукти. Само през юни в Скопие са доставени около 100 вагона храни. През август са отпуснати 200 000 лева за бедните. От военните кухни се раздава храна за населението. Независимо от липсата на стоки от първа необходимост държавата предоставя много повече за областта, отколкото за населението в другите части на страната. Отпуснати са пенсии за участниците в освободителната борба срещу турската, сръбската и гръцката тирания. На българите напълно справедливо са възвърнати огнетите земи, върху които са били настанени сръбски колонисти. Повишени са изкупните цени на тютюна, вълната и на други селскостопански произведения. Държавата полага усилия за развитието на фабричната и на занаятчийската промишленост, на транспорта, про-

¹ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 26.

² Бивш посланик на България в Кралство Югославия, индустриалец.

³ ЦДИА, ф. 1591, оп. 3, а. е. 28, л. 1.

На помощ се притичва и многобройната емиграция в България от Македония. Братствата събират парични и предметни помощи. Така на свое заседание от 12 май 1941 г. велешкото братство взема решение да се подпомогнат бедните граждани от гр. Велес. Първоначално е съществувало мнение да се закупят с наличните пари храни. Впоследствие обаче членовете на братството са констатирали, че за превозването на храните ще трябва да се заплатят значителни суми, които ще намалят ефекта от помощта. Ето защо се взема решение да се наговори Иван Попйорданов да занесе в гр. Велес събраните 60 000 лева и с помощта на дейците от акционните комитети да ги раздаде на бедните. Считало се, че с тези пари те ще могат да си купят храни в достатъчни количества от изпратените от българската държава.¹

Освен за снабдяването с храна на населението, разорено от кралския югославски режим и от бойните действия, Централният комитет предлага държавата да предприеме час по-скоро големомасабни строежи на пътища — железопътни и шосейни, както и обществени сгради — училища и др., за да се осигури работа на хиляди работници, които са в окаяно положение поради липса на доходи. Грижи се проявяват и за чиновничеството и интелигенцията. БЦАК настоява да им се осигури помощ, докато им се намери подходяща работа. Като се има предвид, че българската интелигенция и чиновничеството в Македония са работили в условията на една чужда държава и са сравнително слабо запознати със законите на българската държава, БЦАК предлага чиновници от България да бъдат изпратени в Македония, за „да оспособят тази тукашна интелигенция за бърза работа“. Това е според ЦК една „благородна повинност“.²

Финансовите въпроси особено много тревожат дейците от акционните комитети. Те предлагат да се установят навсякъде във Вардарска Македония цени в левове, за да се осуети покачването им, тъй като то се отразява фатално за чиновника, за работника, „за малкия гражданин“ и да се възпрепятствува внасянето от Сърбия на големи количества банкноти в Македония. Изобщо, те настояват да се вземат сериозни мерки да не пострада, да не бъде опропаствено стопанството на областта — и без това засегнато „вече много чувствително от сръбската и гръцка тирания“; да се започне, макар на части,

¹ ЦДИА, ф. 847, оп. 1, а. е. 1, л. 54.

² П а к т а м, ф. 1591, оп. 3, а. е. 28, л. 1.

изплащането на влоговете на малките спестители, защото те най-много страдат материално. Що се отнася до сръбските колонисти, то дейците от акционните комитети са категорични — час по-скоро да бъдат прогонени всички сръбски колонисти, като имотите им бъдат върнати на онези истински честни българи, от които са отнети. Въобще БЦАК настоява да се пристъпи към грандиозна по своите мащаби работа за максималното използване „жилавостта“ на македонския българин, на неговия упорит труд, на неговата честност и спестовност, на мекия македонски климат, на хубавата и плодородна земя, на подземните и надземните богатства (документ № 42).¹

В писмото до Чапрашиков Централният комитет настоява да се засили просветно-културната работа във Вардарска Македония, като към съществуващия философски факултет се открие и още един — агрономически, „толкова необходим за земеделието тук“. Замисълът на дейците е да се осъществи пряк контакт между студентите от старите и новите предели. Дейците от Централния комитет не си правят илюзии относно състоянието на интелигенцията. Те са наясно, че робството е нанесло големи поражения върху нейния характер. „Като се знае, че и в обществения живот на България безхарактерността изигра страшна и фатална роля за българския народ — трябва да се предприеме всичко, за да се култивира тук твърдостта, скромността, трудолюбието, любовта към род и родина, с други думи, да се създадат съзнателни, почтени и патриоти — граждани на освободена Македония, прибрана в топлите обятия на майка България.“

БЦАК настоява да се обърне по-особено внимание от страна на българската власт и за организиране на медицинското обслужване, тъй като сръбският и гръцкият режим не са полагали грижи за здравеопазването на българското население.

Една от първите задачи, които си поставят българските акционни комитети, е да съдействуват за освобождаването на македонските българи — войници в югославската армия, попаднали в германски плен, както и на всички затворници от затворите на версайска Югославия.²

¹ ЦДИА, ф. 1591, оп. 3, а. е. 28, л. 1—2.

² Освобождаването от плен на македонски българи има своя прецедент в освобождаването на войници през Първата световна война. Насилствено мобилизираните в сръбската армия македонски българи отказват през 1914—1915 г. да се бият срещу австроунгарските войски. Те масово се предават доброволно в плен. Оттам чрез активисти на ВМОРО и на българското военно и политическо ръководство биват освобождавани. Тяхното освобождаване и постъпването им в българската армия доброволно е красноречиво доказателство за любовта им към българската армия и отечество.

Това е грижа на цялото българско общество и най-вече на щаба на войската. За тази цел той създава специална военнопленническа служба. Военното министерство влиза във връзка с германското и италианското главно командване, като настоява да се уреди въпросът с освобождаването на военнопленниците — българи, които да бъдат предадени на българските военни власти. Затова акционните комитети се залавят да изготвят списъци на военнопленниците, които изпращат във Военното министерство.¹ То от своя страна изпраща на БЦАК подробна информация. От нея се вижда, че към 27 май 1941 г. са освободени и изпратени по домовете им следният брой военнопленници българи: от лагера в Сливница — са 3101 души, от лагера край Видин — 120 души, от лагера край Петрич — 487 души, от лагера край Никопол — 2361 души и от лагера край гр. Русе — 812 души. Общо до тази дата са освободени и изпратени по родните им места 10 475 души. Това са обаче само намиращите се на българска територия военнопленници българи от Македония. Наред с това щабът на войската нарежда на военните аташета в Атина, Белград, Будапеща и Рим да издирят и освободят от пленническите лагери в съответните страни всички военнопленници българи. Изпратени са и комисии под председателството на български офицери, които обикалят лагерите и освобождават: от лагерите в Унгария — 300 души, от лагера в гр. Темишвар — 1147 души, от лагера край гр. Ниш — 204 души, от лагера при Панчево — 36 души, от лагера при Дедине (край Белград) — 507 души, всичко 2194 души. Или общо до 27 май 1941 г. са освободени 12 669 военнопленници — македонски българи (документ № 39).²

Акционните комитети дават своя принос при освобождаването на военнопленниците, особено от лагерите в Македония. Техни членове по места влизат във връзка с германските военни власти и се договарят за освобождаването им. Разбира се, това е станало с активната намеса на българската държава. Педантичните германци едва ли биха се съгласили така лесно да освобождават пленници. Във всеки случай обаче намесата на акционните комитети в тази дейност е явна и очевидна. Д-р Христо Груев от гр. Струга например се обръща с молба към Централния комитет да му окаже съдействие за освобождаването на няколко хиляди пленници българи от Македония, намиращи се в лагерите в Албания. Италианците не разрешават,

¹ ЦВА, ф. 20, оп. 3, а. е. 20.

² ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 4.

казва той, роднините на военнопленниците да се срещат с тях. Дори българският консул в Тирана не е в състояние да окаже някаква помощ (документ № 40).¹

Дейно участие в събирането на материални средства на военнопленниците взема Македонският женски съюз при Българския централен акционен комитет за Македония. Грижи за освобождаването на пленници и изпращането им по родните места полагат и емигрантските организации в България— Съюзът на македонските културно-просветни благотворителни братства, Македонският женски съюз, Македонският научен институт, дружество „Илинден“ и Македоно-одринското опълченско дружество.² Така например на свое заседание от 28 април 1941 г. настоятелството на велешкото благотворително братство „Райко Жинзифов“ събира волни пожертвования от велешката колония за подпомагане на пленниците, както и за изпращане помощ на пострадалите от бойните действия бедни граждани на гр. Велес. Събраната сума възлиза на 65 500 лева, с разходването на която е натоварен Иван Попйорданов.³

Освободени са най-напред военнопленниците от лагерите „Кале“ край Скопие, а след това и тези в цяла Македония — не само във Вардарска, но и в Егейска, от лагерите в цяла Югославия. Комитетите активно се включват и в дейността по освобождаването на българите от Македония — затворници в затворите на Югославия и Гърция.

Интернираните по островите и в Пелопонес българи от Западна Тракия и Егейска Македония също са освободени от германските и италианските военнопленнически лагери. Част от тях, предимно от островите, са изпратени в Кавала и Солун, а други в Атина, откъдето българската легация им осигурява превоз с камиони до Солун. На 4 юли 1941 г. биват изпратени последните 80 души българи, открити в затвора в Навплион.⁴ Освободени са и военнопленниците, които са откарани по Австрия, Италия, Германия и Унгария.

Наред с българите биват освобождавани със съдействието на дейци на акционните комитети и голям брой сърби, хървати, черногорци, босненци и словенци. За тази цел акционните комитети изпращат официални писма до германската комендатура, до италианския пълномощен министър в София и др. Централният комитет е в постоянна връзка и с българското

¹ Пак там, л. 6.

² ЦДИА, ф. 370, оп. 1, а. е. 967, л. 3.

³ Пак там, ф. 847, оп. 1, а. е. 1, л. 55.

⁴ ЦВА, ф. 24, оп. 3, а. е. 156, л. 321.

военно и политическо ръководство, най-вече с главнокомандуващия генерал Н. Михов.¹

От пленниците се иска първоначално устна, а впоследствие и писмена декларация, че са българи. Това искане се поставя от германски комендатури, които са против освобождаването на пленници от другите националности на бивша Югославия. А броят на пленените югославски войници на територията на Вардарска Македония възлиза на около 100 000.²

Голям брой молби за освобождаване на пленени българи от Македония, бивши войници от югославската армия, се съхраняват в Централния военен архив. Тук ще посочим само един пример. Бащата на известния ген. Михайло Апостолски — Мите Апостолов Матовски от щипската махала Ново село — прочута крепост на българщината — съобщава в молбата си, че синът му Михаил Митев, действащ майор в щаба на Дравската дивизия в град Любляна, е пленен по време на войната в района на града и се намира в пленническия лагер „Вестне“ край Милано, Италия. Матовски моли да бъде направено възможното, за да бъде освободен от плен синът му, „който е българин, роден от български родители в гр. Щип“. По-нататък в молбата се казва: „Позволявам си да добавя, че съм един от първите добри българи на гр. Щип, работил съм за България и българщината, а в световната война бях като опълченец от българската армия, ранен на албанската граница от неприятелски куршум и от това раняване останах инвалид.“ По-нататък се обяснява, че синът му е постъпил на служба в сръбската армия не от любов към държавата им, „а като крайно бедни хора да намери там временно препитание и с надежда, че страната ни ще се върне един ден към майката родина и тогава да може да служи на нашия любим български Цар и държава“ (документ № 41).³ На молбата е поставена резолюция: „Рим, за освобождаване“.

При освобождаването представителите на акционните комитети по места, както и представителите на официална България, дават възможност и на офицери, и на войници от други националности да се спасят от пленничество.⁴ Не е известен нито един случай обаче някой военнопленник да се е почувствувал „македонец“ и да откаже да бъде освободен от плен, поради това че не е българин. Немалко сръбски пленници напри-

¹ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 46—47.

² Рачев, С. Хитлеристката агресия на... с. 47.

³ ЦВА, ф. 20, оп. 4 а. е. 25.

⁴ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32 л. 47.

мер отказват да бъдат освободени, поради това, че са сърби, а не българи.

Една от немаловажните задачи, които изпълняват акционните комитети, е организиране чествуването на българските празници в свободна Македония. Разбира се, чествуванията се организират не само от тях, те са общонародно дело и главният организатор всъщност е административната власт. Членовете на акционните комитети обаче участвуват най-активно както в самата административна власт, така и при организирането на тържествата. Ето защо, без да се разпростирам върху този въпрос, ще разгледам накратко някои прояви на обществеността във Вардарска Македония по това време и ролята на акционните комитети в тях.

Особено внимание заслужава чествуването на 24 май в Скопие, дейно участие в което вземат членовете на БЦАК. Според съобщението на вестник „Целокупна България“ от това време за тържествата са пристигнали много гости и от София. На 23 май вечерта пристигат голям брой членове на съюза „Юнак“. Пристига и председателят на Македонския научен институт в София проф. Никола Стоянов, родом от Дойран. БЦАК организира тържествено посрещане на гостите с духовна музика, която комитетът за кратко време подготвя да свири български маршове. На централния площад „Цар Борис III“ гостите са посрещнати от общинските власти, както и от видни граждани, между които и Димитър Гюзелев. Присъствуват най-вече младежи и девойки. С развълнуван глас съветникът в БЦАК Благой Попанков произнася приветствие от името на скопското гражданство и по-специално от името на скопските „юнаци“. Скопяни се размесват с гостите. Срещат се роднини, братя и сестри се виждат след дълга раздяла. Хората плачат от радост.¹ Същата вечер, малко по-късно, в Скопие пристигат и представителите на македоно-одринските опълченски дружества от София, Пловдив и Перник. Групата от около 100 души се води от народния представител Андро Лулчев. На скопската гара старите поборници са посрещнати от членовете на възобновеното местно опълченско дружество — около 200 души, начело на което са председателят Пане Шошолчев, секретарят Христо Глигоров и касиерът Коста Панев.²

Заедно с посрещането се организира и изпращане на представители на македонските българи в София. Голям брой де-

¹ Софийските юнаци в Скопие. — Целокупна България, № 1, 24 май 1941.

² Македонс-одринци в Скопие. — Целокупна България, № 1, 24 май 1941.

ца — ученици от Скопие, Велес, Прилеп, Битоля, Охрид, Крушево, Неготин, Кавадарци и Гевгели, заминават за тържествата в столицата. На гарата се провежда митинг. Приветствия поднасят областният директор Ан. Козаров и подпредседателката на Македонския женски съюз при БЦАК Екатерина Войнова.¹

За участие в тържествата в Скопие пристига и старият революционер Лазар Томов — председател на Илинденската организация в България. Той донася със себе си знамето на дружество „Вардарски юнак“, което е занесъл в София след катастрофата през 1918 год.²

Величествени са тържествата в освободеното Скопие в чест на солунските братя. От ранно утро централният площад е изпълнен с хора. Улиците са украсени с трицветни знамена, зеленина и с портретите на двамата братя Кирил и Методий. Построената специално за празника естрада се изпълва с официални лица и с видни граждани и гости. Тук са областният директор Ан. Козаров, кметът на града инженер Янко Мустаков, подпредседателят на БЦАК и кмет на града Спиро Китинчев, чуждестранни консули, народните представители Таско Стоилков, Петър Думанов, Гето Кръстев, инженер Димитър Чкатров и Димитър Гюзелев, представители на Българския писателски съюз, и много други.³

По каменния мост се задава процесия начело с управляващия Скопско-Велешката митрополия търновския митрополит Софроний, заобиколен от 15 местни свещеници. Младежи носят хоругви и най-старата икона на свети Кирил и Методий от черквата „Света Богородица“, по чудо запазила българските си надписи от опустошителните посегателства на сръбската денационализация.

След молебена и прочувственото слово на митрополит Софроний областният училищен инспектор Христо Зографов произнася реч, пропита с дълбок смисъл и благодарност към делото на светите братя. Множеството е развълнувано. По моста с бърза и твърда стъпка пристигат младежи. Те носят шафетно свещения огън от стария престолен град Преслав. Фанфари свирят, носи се гръмкото българско „ура“. Митрополит Софроний поема огъня и благославя: „От името на Светия синод на българската православна църква благославям тоя све-

¹ М и н и к о в, А. Как Македония изпрати своите деца за София. — Целокупна България, № 1, 24 май 1941.

² Целокупна България, № 1, 24 май 1941.

³ Целокупна България, № 2, 27 май 1941.

щен огън, за да се разнесе по всички краища на свободната земя.“¹

Младежите поемат пътя към българската светиня — Охрид. Следва церемонията по кръщаването на 29 скопски улици с нови имена, свързани с историята на българите от Македония: „Полковник Борис Дрангов“, „Мара Бунева“ и др. На площада пред трибуните са строени 29 колоездачи в униформи, които носят табелите с новите имена. При произнасянето на съответното име колоездачът се отделя от групата и сред буря от ръкопляскания и овации се насочва към улицата.²

Започва манифестацията на учениците, селяните, организациите и войсковите части. Над площада се носи аромат от български рози. Първи минават най-малките скопски деца, облечени в бели, зелени и червени роклички. Други са в саморъчно направени дрехи от български вестници. Децата носят корони над главите си с букви от българската азбука. Минава камион с група ученици, насядали на чинове. Пред тях има черна дъска, на която са написани буквите Ъ, Ь, Ю, Я, Х. Това са буквите, които отличават българската азбука от останалите славянски азбуки. Сред бурни ръкопляскания и възгласи „ура“ минават учениците от старите предели, „юнаци“ от София, македонско-одринци от Перник, София, Пловдив и Скопие. Отлично впечатление правят гимназистите със своите духови музика. Минава малка група побелели старци. Те носят скромен плакат: „1888—1908 г. Екзархийски учители.“ Идва редът на работниците и работничките от скопския тютюнев монопол. Момичетата са в национални носии. С възторг са посрещнати селяните от околията. Те носят огромни знамена. Тяхното „ура“ трае няколко минути. Някои от тях са съвсем бедно облечени. Някои жени са по чехли, други са боси. Старците са просълзени. Те минават с широко разтворени ръце, като че ли искат да прегърнат дълго жадуваната и добита вече свобода.

Манифестацията завършва, като оставя незаличим спомен сред скопските граждани.³ Тя оставя у хората убеждението, че годините на робството са безвъзвратно отминали и че българското общество е единно пред идеала на освобождението и обединението на поробените земи. По този начин се организират и тържествата по случай 24 май в останалите населени места в Македония.

¹ П а к т а м.

² Целокупна България, № 2, 27 май 1941.

³ П а к т а м.

Още незагълхнали тържествата в Скопие, на 26 май 1941 г. в двора на черквата „Св. Богородица“ се организира панихида за полк. Борис Дрангов. Подобно на мнозина млади българи от Македония Дрангов се посвещава на военното дело. Той счита, че само като войн ще може най-добре да работи за освобождението на поробена Македония. Той израства като уважаван офицер от българската армия и като виден педагог. Активно участвува във войните за национално освобождение и обединение от 1912—1918 г. На 26 май 1917 г. пада убит от враговете на България. Полковник Дрангов е бил погребан в родния му град, в двора на черквата „Св. Димитрий“, в присъствието на цялото гражданство.¹ Сърбите обаче не оставят на мира и останките на загиналия за свобода българин.

Споменът за полк. Б. Дрангов остава жив в паметта на народа, колкото и да се опитва сръбският режим във Вардарска Македония да покрие със забрава името му. През 1934 г. сърбите разрушават гроба, който е пренесен от близките му в скопските гробища. Установяването на българската власт в областта създава възможност за достойно почитане паметта на героя. На 26 май 1941 г. скопското гражданство, начело с БЦАК тържествено отбелязва 24-ата годишнина от смъртта на Дрангов. В скопската катедрала „Св. Богородица“ е отслужена панихида от митрополит Софроний. Дошлите да почетат паметта на покойния български войн изпълват двора на черквата и околните улици. На панихидата присъствува семейството на Дрангов, кметът на Скопие инж. Мустаков и цялата общинска управа, заместник-областният директор, представители на комитета „Борис Дрангов“, почетна рота гвардейци, офицери, илинденци, опълченци от Македоно-одринското опълчение и много гости.²

¹ Родина, 28 май 1917.

² К р и в о р о в а, Л. Скопската общественост и смъртта на Борис Дрангов. В: Борис Дрангов. Сборник материали и научни изследвания, С., 1993, с. 59.

ЕПИЛОГ

Ликвидирането на акционните комитети не съкрушава енергията на Стефанов и Хаджикимов. Те се заемат с организирането на т. нар. популярни банки. Задачата им е да подпомагат дребните производители. В тежката икономическа и финансова обстановка във Вардарска Македония по това време тяхното дело в това отношение е твърде полезно. Но този път ролите са сменени: Хаджикимов е директор, а Стефанов — председател. В скоро време във всички по-важни градове на Вардарска Македония се изгражда по една банка. Независимо от възникналия между двамата конфликт тази тяхна дейност се увенчава с успех. И тя е най-важното доказателство, че става дума не за двама случайни авантюристи, на които чисто и просто случаят и обстановката са помогнали, а за български патриоти, дали много сили в името на едно общонародно дело.

И ето отново — за кой ли пореден път — градоносни облаци и несигурност са надвиснали над Македония. Към август-септември 1944 г. България отново е изправена пред нова катастрофа. В Македония цари безвластие. Отново идва редът на Стефанов и Хаджикимов. В този нов интеррегnum албанските балисти¹ се опитват да ловят риба в мътна вода. Вероятно със съгласието, а може би и по заповед на министъра на външните работи на Албания по това време Джафер Дева, няколко хиляди балисти с развети албански знамена се насочват и приближават към Скопие с цел да го задържат до решаването на въпроса с новите граници. В. Хаджикимов си спомня: „Този ден привечер 30 август, както всеки ден, излязох на разходка по корзото² и точно на площада, пред днешната „Нама“, ме дръпна за ръката шапкарят занаятчия Панче Кръстев. Така и така, каза. Ако не сторим нещо, балистите утре са в Ско-

¹ Балисти — албански националисти.

² К о р з о гезме. По всички градове в България и в Македония съществува обичай вечерно време младите хора да се разхождат само по една улица в центъра на града. Тук стават запознанства, тук се срещат и разговарят приятели. Този обичай съществува само сред българите.

ние. Мозъкът ми пламна и контраударът се роди там, на улицата. Когато човек живее с единствената цел в живота си да бъде полезен на своя народ и на своята страна, той винаги ще знае как да се оправи, как да помогне и в най-тежките моменти от нейната история. Бързо, отговорих, съобщи на всички, които познаваш, а те от своя страна на своите познати, на всички онези, които се разхождат по корозото, на цялото гражданство, в 08,00 ч. (20,00 ч.) да дойдат в залата на Индустриалната камара. Там ще решим какво да правим.“¹ Както и в случая с основаването на акционните комитети, Хаджикимов е верен на себе си — да се чуе гласът на гражданите — и тогава да се вземе решение, какво да се прави.

Залата на Индустриалната камара се оказва тясна, за да събере гражданството. Хаджикимов е добре познат с всеотдайността си. Но и хората са наясно какво ги чака, ако не вземат мерки срещу албанската опасност. Хаджикимов разяснява положението и поема пред гражданството ангажмента, че сега, както и в междувластието през 1941 г., той няма да напуска Скопие и да бяга в България, а ще остане, за да помогне с каквото може. Предлага да се формира организация за защита на населението. Създава се Централен комитет на народната милиция на Македония. За секретар на ЦК е избран В. Хаджикимов; за връзка с германската комендатура — д-р Никола Андонов и Стефан Стефанов, за връзка с българската военна и гражданска власт — Михаил Домазетов.

И така, с лозунг за самостоятелна Македония Хаджикимов раздава на гражданите на Скопие оръжие от склада на Областната дирекция на полицията. На това обаче се противопоставя германската комендатура. Тя забранява съществуването на комитета. На 10 септември се създава, вече под контрола на германците, нов комитет, назован Местен комитет за Скопие и околията. Т. е. германците се стремят да намалят прерогативите на комитета, да не се превръща той в евентуално правителство на самостоятелна Македония и да бъде по-лесно контролирана дейността му. За членове на комитета са избрани: д-р Коста Чохаджич, Емин Яшар, Кумбараджи, Никола Павлов, Стефан Стефанов, Георги Киселинов, Решид Джавид, д-р Александър Георгиев, Фета Рауф и Васил Хаджикимов. Те разпределят задачите помежду си, както следва: председател Коста Чохаджич — отговаря и за прехраната; секретар Васил Хаджикимов — за общите работи, администрацията и ръководи-

¹ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 56

тел на радиото; Никола Павлов и Решид Джавид — за финансите; Георги Киселинов, Фета Рауф, а впоследствие и кооптираният член Георги Поптраянов — по културно-просветните въпроси; Стефан Стефанов и Емин Яшар — за народната милиция; д-р Александър Георгиев — за здравеопазването.

На заседанието се приема и прокламация, изготвена от Хаджикимов, до населението от Скопие и околията. Тя е публикувана във вестник „Македония“, орган на комитета, който започва да излиза като своеобразно продължение на традициите на вестник „Македония“ на акционните комитети от 1941 г. В прокламацията са застъпени принципите, обявени в Прокламацията на Централния комитет на народната милиция на Македония, но с известно конкретизиране на предстоящата дейност предвид задачите в новите условия. В нея се казва, че комитетът се формира с цел опазване реда и сигурността в Скопие и околията. По същата причина се формира и народната милиция — да се съберат и въоръжат хората за опазване на реда и сигурността. Посочва се, че тя „не е политическа, а народнозащитна организация“ (документ № 44).¹

Във връзка с формирането на народната милиция генерал-лейтенант Шойерлен, военен комендант на Македония, издава заповед, в която се казва, че службата в милицията е неплатена, почетна, като само бедните получават известно възнаграждение (документ № 45).² Издаването на тази заповед показва, че германците са продължавали да гледат на македонските българи като на съюзници. Тя позволява пълното въоръжаване на милицията, която осигурява реда, както и издръжката на някои семейства, останали без материална подкрепа.

Както се вижда, комитетът, разбира се, с много условности би следвало да бъде схващан като своеобразно продължение на дейността на БЦАК от 1941 г. Названието на вестника е „Македония“ — както и три години преди това. Повтаря се и названието на уводната статия. Навремето Ст. Стефанов я е озаглавил „Нашата дума“ (документ № 46).³ През септември 1944 г. отново Ст. Стефанов написва уводната статия на вестника и отново я озаглавява „Нашата дума“ (документ № 47).⁴ В нея съобразно новите условия се издига лозунгът за „самостоятелна или автономна“ Македония.

Стефанов и Хаджикимов като че ли са орисани да действуват

¹ Македония, № 1, 19 септември 1944.

² ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 62.

³ Македония, № 2, 3 май 1941.

⁴ Македония, № 1, 19 септември 1944.

в моменти на междувластие в Македония. Как могат да бъдат обяснени те като явление? Как се получава така, че партии и личности, известни до този момент с дейността си по цяла Македония, отстъпват на заден план, а мястото им заемат тези скромни организатори? Въпросът е и елементарен, и същевременно нелек. Всички дейци са в една или друга степен ангажирани с някоя партия или с някакъв принцип на действие. Само няколко примера: Иван Михайлов, както и всички дейци на ВМРО, са възпитани да водят нелегална борба срещу чуждия поробител: комунистите са обвързани с македонизма, който е откровено сърбоманство. И най-важното, обстановката и в двата случая е бързопроменяща се, а само отделни хора са надарени със способността да се ориентират правилно в такива случаи. Всъщност, какво значи „правилно“? Вероятно за правилна трябва да се счита онази идея, онази тръпка, която като електрически ток пронизва обществото в критични ситуации. Тогава, когато никой не знае какво трябва да се прави, а всъщност всички чувствуват подсъзнателно едно и също нещо, тогава се намират оратори и организатори — изразители на тази подсъзнателна воля на обществото. И напълно логично е, че всички ги следват.

Съдилищата в Титова Югославия не прощават свободомислието и патриотизма. През февруари 1946 г. се провежда процес. Председател на скопския окръжен съд е Панта Марина, а членове са Димитар Топличанец и Филимена Михайлова. Този „съд“ осъжда В. Хаджикимов на съд чрез разстрел, а Ст. Стефанов — на 16 години принудителен труд за създаването на акционните комитети. Впоследствие Върховният военен съд заменя смъртното наказание на Хаджикимов с 20 години строг затвор. След 11 години и 3 месеца Хаджикимов е освободен. Той доживя до дълбока старост в София и почина на 20 декември 1992 г. в родния си град Щип. Съдбата на Ст. Стефанов не е известна.

пие. Мозъкът ми пламна и контраударът се роди там, на улицата. Когато човек живее с единствената цел в живота си да бъде полезен на своя народ и на своята страна, той винаги ще знае как да се оправи, как да помогне и в най-тежките моменти от нейната история. Бързо, отговорих, съобщи на всички, които познаваш, а те от своя страна на своите познати, на всички онези, които се разхождат по корозото, на цялото гражданство, в 08,00 ч. (20,00 ч.) да дойдат в залата на Индуриалната камара. Там ще решим какво да правим.“¹ Както и в случая с основаването на акционните комитети, Хаджикимов е верен на себе си — да се чуе гласът на гражданите — и тогава да се вземе решение, какво да се прави.

Залата на Индуриалната камара се оказва тясна, за да събере гражданството. Хаджикимов е добре познат с всеотдайността си. Но и хората са наясно какво ги чака, ако не вземат мерки срещу албанската опасност. Хаджикимов разяснява положението и поема пред гражданството ангажимента, че сега, както и в междувластието през 1941 г., той няма да напуска Скопие и да бяга в България, а ще остане, за да помогне с каквото може. Предлага да се формира организация за защита на населението. Създава се Централен комитет на народната милиция на Македония. За секретар на ЦК е избран В. Хаджикимов; за връзка с германската комендатура — д-р Никола Андонов и Стефан Стефанов, за връзка с българската военна и гражданска власт — Михаил Домазетов.

И така, с лозунг за самостоятелна Македония Хаджикимов раздава на гражданите на Скопие оръжие от склада на Областната дирекция на полицията. На това обаче се противопоставя германската комендатура. Тя забранява съществуването на комитета. На 10 септември се създава, вече под контрола на германците, нов комитет, назован Местен комитет за Скопие и околията. Т. е. германците се стремят да намалят прерогативите на комитета, да не се превръща той в евентуално правителство на самостоятелна Македония и да бъде по-лесно контролирана дейността му. За членове на комитета са избрани: д-р Коста Чохаджич, Емин Яшар, Кумбараджи, Никола Павлов, Стефан Стефанов, Георги Киселинов, Решид Джавид, д-р Александър Георгиев, Фета Рауф и Васил Хаджикимов. Те разпределят задачите помежду си, както следва: председател Коста Чохаджич — отговаря и за прехраната; секретар Васил Хаджикимов — за общите работи, администрацията и ръководи-

¹ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 56

тел на радиото; Никола Павлов и Решид Джавид — за финансите; Георги Киселинов, Фета Рауф, а впоследствие и кооптираният член Георги Поптраянов — по културно-просветните въпроси; Стефан Стефанов и Емин Яшар — за народната милиция; д-р Александър Георгиев — за здравеопазването.

На заседанието се приема и прокламация, изготвена от Хаджикимов, до населението от Скопие и околията. Тя е публикувана във вестник „Македония“, орган на комитета, който започва да излиза като своеобразно продължение на традициите на вестник „Македония“ на акционните комитети от 1941 г. В прокламацията са застъпени принципите, обявени в Прокламацията на Централния комитет на народната милиция на Македония, но с известно конкретизиране на предстоящата дейност предвид задачите в новите условия. В нея се казва, че комитетът се формира с цел опазване реда и сигурността в Скопие и околията. По същата причина се формира и народната милиция — да се съберат и въоръжат хората за опазване на реда и сигурността. Посочва се, че тя „не е политическа, а народнозащитна организация“ (документ № 44).¹

Във връзка с формирането на народната милиция генерал-лейтенант Шойерлен, военен комендант на Македония, издава заповед, в която се казва, че службата в милицията е неплатена, почетна, като само бедните получават известно възнаграждение (документ № 45).² Издаването на тази заповед показва, че германците са продължавали да гледат на македонските българи като на съюзници. Тя позволява пълното въоръжаване на милицията, която осигурява реда, както и издръжката на някои семейства, останали без материална подкрепа.

Както се вижда, комитетът, разбира се, с много условности би следвало да бъде схващан като своеобразно продължение на дейността на БЦАК от 1941 г. Названието на вестника е „Македония“ — както и три години преди това. Повтаря се и названието на уводната статия. Навремето Ст. Стефанов я е озаглавил „Нашата дума“ (документ № 46).³ През септември 1944 г. отново Ст. Стефанов написва уводната статия на вестника и отново я озаглавява „Нашата дума“ (документ № 47).⁴ В нея съобразно новите условия се издига лозунгът за „самостоятелна или автономна“ Македония.

Стефанов и Хаджикимов като че ли са орисани да действуват

¹ Македония, № 1, 19 септември 1944.

² ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 62.

³ Македония, № 2, 3 май 1941.

⁴ Македония, № 1, 19 септември 1944.

в моменти на междувластие в Македония. Как могат да бъдат обяснени те като явление? Как се получава така, че партии и личности, известни до този момент с дейността си по цяла Македония, отстъпват на заден план, а мястото им заемат тези скромни организатори? Въпросът е и елементарен, и същевременно нелек. Всички дейци са в една или друга степен ангажирани с някоя партия или с някакъв принцип на действие. Само няколко примера: Иван Михайлов, както и всички дейци на ВМРО, са възпитани да водят нелегална борба срещу чуждия поробител: комунистите са обвързани с македонизма, който е откровено сърбоманство. И най-важното, обстановката и в двата случая е бързопроменяща се, а само отделни хора са надарени със способността да се ориентират правилно в такива случаи. Всъщност, какво значи „правилно“? Вероятно за правилна трябва да се счита онази идея, онази тръпка, която като електрически ток пронизва обществото в критични ситуации. Тогава, когато никой не знае какво трябва да се прави, а всъщност всички чувствуват подсъзнателно едно и също нещо, тогава се намират оратори и организатори — изразители на тази подсъзнателна воля на обществото. И напълно логично е, че всички ги следват.

Съдилищата в Титова Югославия не прощават свободомислието и патриотизма. През февруари 1946 г. се провежда процес. Председател на скопския окръжен съд е Панта Марина, а членове са Димитар Топличанец и Филимена Михайлова. Този „съд“ осъжда В. Хаджикимов на съд чрез разстрел, а Ст. Стефанов — на 16 години принудителен труд за създаването на акционните комитети. Впоследствие Върховният военен съд заменя смъртното наказание на Хаджикимов с 20 години строг затвор. След 11 години и 3 месеца Хаджикимов е освободен. Той доживя до дълбока старост в София и почина на 20 декември 1992 г. в родния си град Щип. Съдбата на Ст. Стефанов не е известна.

Einige der Teilnehmer

Die Teilnehmer
Die Teilnehmer der Veranstaltung sind aus verschiedenen Kreisen der Bevölkerung. Sie sind in Gruppen eingeteilt und werden von den Organisatoren betreut. Die Veranstaltung wird in der nächsten Woche stattfinden.

Die Organisation
Die Organisation der Veranstaltung ist in die Hände von erfahrenen Mitarbeitern gelegt. Sie werden die Teilnehmer betreuen und sicherstellen, dass die Veranstaltung reibungslos abläuft.

Die Ziele
Die Ziele der Veranstaltung sind vielfältig. Sie sollen die Teilnehmer informieren, unterhalten und fördern. Die Veranstaltung wird eine gute Gelegenheit sein, die Teilnehmer zu kennen und zu unterstützen.

Die Ergebnisse
Die Ergebnisse der Veranstaltung werden in der nächsten Woche bekannt gegeben. Die Teilnehmer werden die Ergebnisse ihrer Leistungen erfahren und sich über die Ergebnisse freuen können.

... ..
... ..
... ..

View of the interior of the specimen 100-10

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Българските акционни комитети са високопатриотична проява на българите от Македония през 1941 г., обусловена от навлизането на германските войски в Югославия и от разрушаването или поне разхлабването на потисническата власт в областта. Тя е обусловена също и от приятелските отношения между Германия и България — от надеждата, че след германските войски ще се появят и български.

Времето, в което се развиват събитията, е време на междувластие. Югославската власт се заменя с германска, след това с българска. Сърбите в повечето населени пунктове са се разбягали не толкова от страха пред немците, отколкото от отмъщението на местното българско население. Не са избягали само сръбските властници в Скопие и Битоля. Напълно логично е тогава, че пред българите се поставя задачата да установят своя власт, за да се избегне анархията. Установяването на тази власт продължава дълго време след идването на българските войски, тъй като устройването на административни власти в областта и превръщането ѝ в едно неразривно цяло с България е продължителен процес. Всъщност едва на 18 май 1941 г. германското военно командване в Скопие официално предава административната власт на българската държава. Но когато след няколко месеца властта е вече организирана, логично е, че акционните комитети стават в известен смисъл излишни. По-точно би било да се каже: те са исторически обречени да се саморазпуснат.

Централният комитет, схващайки важността на акционните комитети във Вардарска Македония, се опитва да направи възможното, за да ги запази. Нека си останат комитетите, пишат Стефанов и Хаджикимов, да вършат своята работа. Нека те да бъдат контролирани от държавата, да получават директиви и указания от нея, но да не бъдат разпускани, тъй като един такъв акт би бил обиден спрямо хората, които са доказали с дела своята привързаност „към Цар, народ и държава“. Тези

именно хора са създавали българската власт във Вардарска Македония по времето, когато министерствата в София са си нямали и представа от онова, което става в първите дни на освобождението на Македония при навлизането на германските войски.¹ Авторите на писмото имат известно право. Привържениците на ВМРО, протогероистите, привържениците на ВМРО (обединена) и всички други организации и групировки са се оказали изпреварени от двама недотам известни дейци — Стефанов и Хаджикимов. Акционните комитети по същество са проява на цялата общественост, а не на отделна групировка, което не се харесва на политическите дейци, които евентуално биха имали възможността и властта да отделят необходимото внимание по това явление. Никой не обича да да бъде изпреварван, особено в политиката.

Ето защо неправдоподобно ни се струва обяснението, което дават някои историци за закриването на комитетите: „недооценка на акционните комитети от централната българска власт“.² Що за власт е тази, която не може за повече от сто дни да оцени същността на акционните комитети? Толкова по-зле за нея. Не, властта много добре е оценила същността им. Акционните комитети са проява на свободомислие, на демократичност, на народовластие. А да се иска от царска България през 1941 г. да търпи свободомислие и народовластие, би било твърде много.

Централният комитет дори прави предложение пред правителството да се саморазтури, но комитетите по места да продължат да функционират. Това говори за разбирането, което тези хора имат относно необходимостта от такива комитети не като органи на някаква власт, а като много важен инструмент за възкресяване на българщината.

Една от най-важните причини за прекратяване дейността на акционните комитети е подозрителността на властите към ВМРО. Тази еилна в миналото организация и нейните привърженици са зорко следени от органите на сигурността. Това подозрение особено се засилва към края на юни и началото на юли 1941 г. Голям брой привърженици на ВМРО участвуват в българските акционни комитети и това подсилва още повече подозрителността на властите. Всъщност, и михайловистите не стоят със скръстени ръце, а пристъпват към възстановяване на своите структури. На 5 юли в дома на Иван Пиперков

¹ ЦДИА, ф. 1591, оп. 3, а. е. 28, л. 1.

² Д а с к а л о в, Г. Българските акционни. . . , с. 66.

в Скопие е проведена конференция на привърженици на Ив. Михайлов. Присъствуват Кирил Дрангов, Владо Куртев, Димитър Цилев, Иван Пиперков, Димитър Гюзелев, Димитър Чкатров и Атанас Албански. Обсъждан е въпросът за назначаване на пунктови началници на ВМРО в по-големите градове на Македония — Скопие, Битоля, Прилеп, Велес и др. Взето е решение само за пунктови началници в първите два града: в Скопие като най-подходящ е посочен и назначен д-р Асен Албански, а за Битоля — Петър Гребенаров. Задачата на тези пунктови началници е да работят за изглаждане на недоразуменията между различните течения и подготвяне посрещането на Ив. Михайлов, намиращ се по това време в Загреб.¹

Само два дни след това съвещание — на 7 юли 1941 г., скопският областен директор А. Козаров отдава разпореждане № 248, с което дейността на БЦАК и на местните акционни комитети е прекратена. Разбира се, когато се говори за разтуряне на акционните комитети, трябва да се каже, че властта не прави това брутално.

Липсата на каквато и да било намеса от страна на организирани политически сили към момента на формирането на комитетите очертава едно широко бяло поле, на което българите от Македония изписват с големи букви своето желание да бъдат приобщени към България. За тях това е мечтата, държавата, за която от 1878 г. нататък се проливат реки от кръв. Акционните комитети са организация, в която може да членува всеки независимо от своите убеждения. Най-важният извод, който следва да се направи за акционните комитети, е, че в единствен случай след катастрофите от началото на века историята даде възможност на македонските българи да направят своето самоопределение без каквото и да било давление, без наличието на каквото и да било насилие. Българите от Македония, представители на всякакви класи и прослойки — селяни, работници, интелегенти, занаятчии, търговци — както и на всякакви партии и течения, използват своя исторически шанс. На този своеобразен референдум те дават своя глас за България.

Изграждането на българските акционни комитети в Македония — своеобразна форма на самоопределение на македонските българи, е една съществена брънка от цялата верига на националноосвободителните борби след Берлинския конгрес.

¹ ЦДИА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 19—21

ДОКУМЕНТИ И МАТЕРИАЛИ

ПРОТОКОЛ № 1 ЗА ОБРАЗУВАНЕ НА ЦЕНТРАЛЕН КОМИТЕТ НА МАКЕДОНСКИТЕ БЪЛГАРСКИ КОМИТЕТИ

Скопие, 13 април 1941 г.

Българи от досега поробена Македония събраха се днес, 13 април 1941 год., разгледаха новосъздаденото положение с освобождението на Македония от сръбско и гръцко робство и в желанието си българските копнежи на довчера поробените българи да бъдат правилно представени и тълкувани пред германските победоносни войски, окупирали и освободили Македония, както и пред войските и управлението на царя на българите — Освободител на Македония Цар Борис III, в желанието при това и да се избягнат ред неприятности, свързани с голямата промяна в живота на македонските българи с Освобождението на Македония,

РЕШИХА:

1. Образува се Централен комитет на македонските български комитети* — с територия цяла Македония, освободена от сръбско и гръцко робство.

2. Цел: представляват се всички нужди и интереси на Македония пред респективните германски власти, както и пред очакваните с радост и възторг български власти — от този Централен комитет.

3. Образуването на този Централен комитет поставя неговите функции в положение на сила — на първо време, а в последствие с оглед на българските закони неговите функции ще се изменят така, че на местни начала да се продължи работата му от полза за Македония.

4. Този Централен комитет действа и като местен комитет за Скопска околия.

5. Състав на Централния комитет: Илия Атанасов, Спирос Китинчев, Васил [Хаджи]кимов, Стефан Ян[акиев] Стефанов, Благой Попанков, Крум Органджиев**, Иван Пиперков, д-р Никола Андонов, д-р Александър Георгиев, д-р Борис Благоев, Тома Дрангов, Михо Михайлов, д-р Дарче Христов, д-р Дончо Зографски, Трайко Рибарев, Трайче Андреев, Яна-

ки Костов Шуплев, Благой Димчев, поп Стоил Давидов, Крум Бабамов, Томче поп Цветанов, Панче Кръстев, Кръсто Васев, Зафир Джиков, д-р Борис Андреев, Борис Петров, д-р Тодор Хаджи Митков, Аритон Димков, Георги Шендов, Никола Якимов, Александър Кръстев, Страхил Коцев.

6. Централният комитет избира и избира Изпълнителен комитет в състав:

1. Стефан Стефанов
2. Спиро Китинчев
3. Илия Атанасов
4. Благой Попанков
5. Иван Пиперков
6. Органджиев Крум
7. Ал[ександър] Георгиев
8. В[асил] Х[аджи]кимов

Изпълнителният комитет се разпредели както следва:

1. Председател: Стефан Стефанов
2. Подпредседател: Спиро Китинчев
3. Секретар орган[изатор]: В[асил] Х[аджи] Кимов
4. Касиер: Крум Органджиев
5. Съветници: Благой Попанков, Иван Пиперков, Д-р Ал[ександър] Георгиев и Илия Атанасов.

Подписи: [следват подписите на членовете на Изпълнителния комитет, без този на Илия Атанасов]

ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 15. Също и в: М и н ч е в, Д. Формиране и дейност, с. 76—77, док. № 1.

* В текста е написано „клубове“, след което е задраскано и е написано „комитети“. На съвещанието в Галички хан е ставало дума да се основават не комитети, а клубове — по аналогия с българските конституционни клубове, създадени в Турция за легална дейност след младотурската революция.

** Навсякъде по документите фигурира като Органджиев, само тук като Йсрганджиев.

№ 2

ПРОТОКОЛ № 2 НА ЦЕНТРАЛНИЯ КОМИТЕТ НА МАКЕДОНСКИТЕ БЪЛГАРСКИ КОМИТЕТИ

Скопие, 13 април 1941 г.

Комитетът се събра днес 13. IV. [19]41 г. и реши в първото си заседание при пълен състав:

1. Да се направят постъпки пред герм[анските] власти за

общината, в смисъл, че тя трябва да бъде ръководена от българи. Комитетът предлага за председател на общината Спиро Китинчев и членове: Благой п[оп] Панков и Крум Органджиев.

2. По случай Великденските празници комитетът реши да се пустне подписа и съберат пари за германските войници. Също така подаръци и съестни продукти.

Всичко събрано ще се занесе и предаде на германските власти в присъствието на комитета в целия си състав, който за случая ще каже подходящи слова.

Подпис на председателстващите:
председател: (п) [Стефан Стефанов]
секретар: (п) [Васил Хаджикимов]

*ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 34, л. 14. Оригинал, ръкопис; Минчев, Д. Формира-
не и дейност. . . , с. 78*

№ 3

СЛОВО ОТ ЧЛЕНА НА УПРАВИТЕЛНИЯ СЪВЕТ НА МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕН ИНСТИТУТ ПРОФ. СТЕФАН БАДЖОВ ПРЕД ПЪЛНОМОЩНИЯ МИ- НИСТЪР НА ГЕРМАНИЯ БАРОН ФОН РИХТХО- ФЕН ПО СЛУЧАЙ ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА МА- КЕДОНИЯ

София, 13 април 1941 г.

Екселенц,

Българските емигранти от Македония са се събрали тук, за да изразим пред Вас нашите чувства и за да Ви помолим да предадете на великия фюрер на немския народ нашето въодушевление от светкавичните победи, с които подтисниците на Македония бяха смазани, както и да изразим нашата благодарност за свободата, която тези победи донесоха на нашите съотечественици, македонските българи.

Ние, българите от Македония, сме свързани с тези, които се намират от другата страна на границата на българското отечество, не само с общ произход, но и с обща историческа съдба. Времената на нашата сила и нашите страдания са били общи за нас през столетията. Общи бяха през изминалото столетие и нашите борби за нашето национално възраждане. Първата книга, отпечатана на новобългарски език, се появи в Со-

лун и първият град, който изиска български владика, беше Скопие. Българите от Македония винаги бяха рамо до рамо с останалите българи във всички борби за освобождение на българския народ. Нищо не ни е разделяло, докато английската политика не унищожи обединена България (основана от Санстефанския мирен договор), отдели Македония от българското княжество и я постави отново под робство. След това българите от Македония вдигнаха 4 въстания за своето освобождение, при което черпеха вдъхновение и сила от общия завет на българското отечество. През 1912 г. победоносните български войски, в които участваха и 15 батальона македонски българи наред с голям брой македонци като офицери и войници в редовната българска армия, извоюваха нашето освобождение. Но предателството на Сърбия и интригите на Гърция ни донесоха ново, още по-лошо иго. Но дори и по-сурово изпитание не можеше да отслаби стремежа на македонците към свобода и национално обединение и готовността им за борба. През 1915 г. ние посрещнахме с въодушевление съюза с Германия, за чието осъществяване техните водачи (на македонците — *бел. прев.*) взеха участие в такава голяма степен.

Онези, които служиха в редовете на българската армия, проляха своята кръв на бойните полета заедно с кръвта на войниците от немския вермахт в общата борба за победата на правото (правдата).

Но вместо правдата накрая възтържествува измамата и след това потисничеството. Една още по-тежка ръка бе положена върху Македония. Сърбите и гърците не само ни отнеха всяко човешко право, но си поставиха за задача е нечувани жестокости да изтръгнат с корен от душите на македонските българи всяко чувство, даже всеки спомен за тяхната националност.

През това мрачно време ни поддържаха три могъщи чувства: съзнанието за духовните сили на македонските българи, вярата в нерушимото единство на българския народ и надеждата, че нашият благороден съюзник, немският народ, ще ни протегне спасителната си ръка в деня, в който отново ще покаже своята мощ.

Още тогава, когато великият фюрер на немския народ, Адолф Хитлер, пое неговата съдба (на немския народ — *бел. прев.*), ние се досещахме, че денят е близо. И този ден дойде. Немското могъщество, което се надигна с неудържима сила, за да унищожи диктатите на несправедливостта и на потисничеството, дойде, за да разчупи веригите на Македония. Пред

нас застава вече картината на една България, обединена под скиптъра на нашия любим Борис III, в нерушим съюз с нашия благороден съюзник, великата немска държава.

Екселенц,

Ние се чувствуваме слаби да изразим цялата дълбочина и сила на нашите чувства, които изпълват днес нашите сърца и сърцата на целия български народ.

Ние Ви молим да предадете на великия фюрер на немския народ, Адолф Хитлер, следните думи:

В дните на страдание и безсилие винаги сме били верни в нашите спомени и надежди на нашия съюзник, немския народ. Също и за в бъдеще ще докажем тази вярност с порива на нашето желание и със силата на нашите ръце.

Да живее немският народ, да живее неговият велик фюрер, да живее победоносната немска армия!

ЦДНА, ф. 3, сп. 1, а. е. 1198, л. 10, 11, 12. Оригинал, машинск.ис. Превод от немски език.

№ 4

ИНФОРМАЦИОННА СТАТИЯ ВЪВ В. „МАКЕДОНИЯ“ ОТНОСНО УЧРЕДЯВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИ ЦЕНТРАЛЕН АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В СКОПИЕ

Скопие, 15 април 1941 г.

Б[Ъ]ЛГАРСКИ ЦЕНТ[А]ЛЕН АКЦИОНЕН КОМИТЕТ ЗА МАКЕДОНИЯ

Българи от всички части на току[—]щ[о] освободена Македония, макар все още зашеметени от светкавичния удар, с който бе повален завинаги македонският тиранин и бяха счупени веригите на робството, в едно събрание, състояло се на 13 април 1941 год. в Скопие, разгледаха новосъздаденото положение с освобождението на Македония от сръбско и гръцко иго и в желанието си копнежите и интересите на довчера поробените българи да бъдат правилно представени, тълкувани и защитавани пред германските победоносни войски[,] окупирали и освободили Македония, както и пред войските и управлението на Царя на българите — освободител на Македония

Цар Борис III, очаквани с нетърпение и с неизмерима радост, и така също и в желанието да бъдат избягнати много неприятност[и], свързани с голямата промяна в живота на македонските българи с освобождението на Македония, решиха следното:

1. Образуването на Български централен комитет за Македония, освободена от сръбско и гръцко иго.

2. Този комитет да отпочне функциите си веднага, като без губене на време създаде местни комитети въ[в] всички части на освободена Македония.

3. Функциите на комитета да бъдат улеснени на първо време от доброволни пожертвувания, а в последствие от членски вноски.

Комитетот да бъде същевременно и местен комитет за Скопие и околията.

Имената на членовете на комитета са поставени и се виждат под декларацията му към народа в Македония.

Македония, № 1, 1941.

№ 5

ПЪЛНОМОЩНО ЗА ПЪТУВАНЕ ИЗ МАКЕДОНИЯ И ЗА ПРИЕМАНЕ НА СУМИ НА ВАСИЛ ХАДЖИ- КИМОВ

Скопие, 22 април 1941 г.

Българският централен акционен комитет на Македония — седалище Скопие, с настоящето упълномощава секретар-организатора си господин Васил Хаджикимов

1. Да пътува навсякъде в Македония и да организира местни комитети.

2. Да приема суми — за сметка на комитета.

Председател
на Б[ългарския] ц[ентрален] к[омитет]
на Македония: (п) [Стефан Стефанов]
[печат] Скопие, Български централен
акционен комитет на Македония

ЦДИА, ф. 1591, оп. 3, а. е. 27, л. 1. Оригинал, машинопис; Минчев, Д. Формиране и дейност. . . , с. 79.

ПРОТОКОЛ № 3 ОТ ЗАСЕДАНИЕ НА ЦЕНТРАЛ- НИЯ КОМИТЕТ НА МАКЕДОНСКИТЕ БЪЛГАР- СКИ КОМИТЕТИ

Скопие, 15 април 1941 г.

На днешното заседание Изпълнителният комитет реши:

1. Да се издирят и освободят македонските пленници.

Председателя[т] е вече говорил с надлежната германска власт, която е обещала съдействието си.

2. Да се купи плат за знамена (бълг[арски] и герм[ански]) и да се дадат знамена на бедните българи — безплатно.

Да се намери съответната сума чрез добров[олни] пожертвувания.

3. Да се напечатат бланки на комитета — на български и немски ез[ик].

4. Да се иска от герм[анските] власти: да се премахнат всички сърби, турци и цинцари от служба и да се поставят българи, като се образува и гражд[анска] милиция от българи.

5. Да се напечатат надписи, които ще показват кои къщи и магазини са български, за да не бъдат нападани, по едно или друго съображение, от герм[ански] войници.

6. Да се потърси и наеме лека автом[обилна] кола, с която ще пътува секр[етар]-организаторът по Македония — за организация на местните комитети.

Председател: (п) [Стефанов]

Подпредседател: (п) [Китинчев]

Секретар-организатор: (п) [Хаджикимов]

Съветници: 1) (п) [д-р Георгиев]

2) [липсва подпис]

3) (п) [Попанков]

ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 18. Оригинал, ръкопис; Минчев, Д. Формира-
не и дейност. . . . с. 78.

ПРОТОКОЛ № 4 ОТ ЗАСЕДАНИЕ НА ЦЕНТРАЛ-
НИЯ КОМИТЕТ НА МАКЕДОНСКИТЕ БЪЛГАР-
СКИ КОМИТЕТИ

Скопие, 16 април 1941 г.

Българският централен акционен комитет за Македония, в лицето на своя Изпълнителен комитет, реши:

1. Разходите на комитета да бъдат вършени по решение на: председателя, подпредседателя, касиера и секретаря, като оправд[ателните] документи бъдат пазени от касиера.

2. Членовете на комитета, събрали доброволни пожертвования за подаръци за герм[анските] войници по случай Р[ождество] Хр[истово], да предадат веднага останалите пари на касиера.

3. Членовете на комитета: д-р Георгиев, д-р Андонов, Илия Атанасов, Страхил Коцев, Мих[аил] Михов да продължат усилията си за издирването и освобождението на пленниците българи от Македония.

4. Да се прати телеграма-честитка на Hitler по случай р[ождения му] ден и на държавния глава на Независимо Хърватско д-р А[нте] Павелич — по случай освоб[ождението] на Хърватско.

Председател: (п) [Стефанов]

Подпредседател: (п) [Китинчев]

Касиер: (п) [Органджиев]

Секретар-организатор: [липсва подпис]

Съветници: 1) (п) [Георгиев] 2) [липсва
подпис] 3) (п) [Попанков]

ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 17. Оригинал, ръкопис; Минчев, Д. Формира-
не и дейност. . . , с. 79.

ПОЗДРАВИТЕЛНА ТЕЛЕГРАМА НА БЦАК ДО ЦАР БОРИС III ПО СЛУЧАЙ ВЛИЗАНЕТО НА БЪЛГАРСКИТЕ ВОЙСКИ ВЪВ ВАРДАРСКА МАКЕДОНИЯ

17 април 1941 г.

В а ш е В е л и ч е с т в о,

Вашите неимоверни усилия да извоювате пълното обединение на българския народ се увенчаха с окончателен и блестящ успех.

Македония, великата българска мъченица, е вече свободна и в общобългарската национална общност.

Един велик идеал — свободата и присъединението на Македония към майка България, за която българският народ от България и Македония води вековни епични борби с безпримерен стоицизъм и безбройни свидни и велики жертви, е вече действителност!

Българският народ в освободена Македония е все още зашеметен, дълбоко развълнуван и изпълнен с неизмерима радост и признателност към Царя на българите, към Цар Бориса III.

В а ш е В е л и ч е с т в о,

Българският народ в освободена Македония посрещна днес, 17 април 1941 година, 14 часа българско време, в Скопие, една рота от славната армия на обединена и велика България по най-тържествен и трогателен начин и смята за свой пръв свещен и най-приятен дълг да Ви изрази дълбоката си почит и да Ви помоли да вярвате непоколебимо в предаността и верността му към Ваше Величество, както и да приемете най-искрените му поздравления и пожелания за пълно благоденствие на българския царски дом — по случай на най-великия ден в живота на целокупния български народ: обединението на българския народ в силна и велика България под скиптъра на Ваше Величество!

Да живее Цар Борис III!

Да живее обединена и велика България!

Председател:

Стефан Я[накиев] Стефанов

Секретар:

Васил Х[ристов] Хаджикимов

ТЕЛЕГРАМА ОТ ЦАР БОРИС III ДО БЦАК В ОТГОВОР НА ПОЗДРАВИТЕЛНА ТЕЛЕГРАМА В ЧЕСТ НА НАВЛИЗАНЕТО НА БЪЛГАРСКИ ВОЙСКИ ВЪВ ВАРДАРСКА МАКЕДОНИЯ

София, б. д.

Стефан Стефанов, председател на Българския централен акционен комитет — Скопие.

Вам, българите в освободена Македония, благодаря от сърце за хубавите приветствия и сърадвания; които ми отправяте по случай влизането на доблестната българска войска в Скопие, като изпращам на всички моите искрени поздрави и благопожелания. Царят.

Македония, № 2, 3 май 1941 г.

№ 10

ПРОТОКОЛ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА МЕСТЕН БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В ГРАД ВЕЛЕС

Велес, 14 април 1941 г.

Днес[,] 14. IV. [19]41 г. [,] при многолюдно събрание в гр[ад] Велес се избра по инициативата на Центр[алния] акц[ионен] комитет за Македония със седалище Скопие, при участието на секретаря В[асил] х[аджи] Кимов, общограждански акционен местен комитет за гр[ад] Велес при следните избрани лица: Борис Андреев, Никола Тошанов, Мино Минов, Панко Брашнаров, Страхил Гигов, Ацо Шукаров, Коце Ванов, Тоде Майсторчето, Димче Гърбев, Гиго Ковачов, Ангел Панов, Йордан Сребров, Георги Гьорчев, Лазо Кицов, Саздо Хаджипетрушев, Ангел Корабаров, Коце Ончев, д-р Димче Смилев, Лазо Стоянов, Милан Андов, Страхил Гьоргов, Димко Урумов, Никола Кирков, Димко Страчков, Киро Зафиров, Коце Зафиров, Лазо Крепиев, Гьошо Органджиев, Петър Алчев, Дамян Иванов, Ордан Габеров, Владо Андов, Васил Зафирчев и Ангел Мазнев.

Комитетът се съгласи да приеме инструкциите на Центр[алния] акц[ионен] ком[итет] за Македония.

а именно:

Страчков, Киро Зафиров, Гьошо Органджиев, Петър Алчев, Дончо Иванов, Ордан Габеров, Влада Андов, Васил Зафирчев и Ангел Мазнев.

От този съвет се излучи изп[ълнителен] комитет в състав: председател Лазар Крепиев, подпредседател: Борис Андреев, секретар: д[окто]р Ангел Панов; втори секретар: Лазо Стоянов. Съветници: Панко Брашнаров, Саздо К. Петрушев*, Страхил Георгов, д[окто]р Димче Смилев и Страхил Гигов.

П[ървна] местен акц[ионен] комитет е изграден от велешани. Bravo на велешани! Ние не се самняваме, че те ще оправдаат всички надежди[,] възлагани им от Цент[ралния] акц[ионен] български комитет за Македония.

Секр[етар]-организатор:
В[асил] Х[аджи] Кимов

Македония, № 1, 1941 г.

* Печатна грешка — не К., а Х. — Хаджипетрушев.

№ 12

ПРОТОКОЛ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА МЕСТЕН БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В ГРАД ШИП

Шип, 17 април 1941 г.

Днес, 17. IV. [19]41 г.[,] в град Шип се състоя събрание общогражданско по инициативата на секр[етар]-орг[анизатора] на Българ[ския] центр[ален] акц[ионен] ком[итет] за Македония със седалище Скопие при дневен ред: образуване на местен акц[ионен] комитет за гр[ад] Шип.

След като секр[етар]- орг[анизаторът] В[асил] Х[аджи] Кимов даде някои осветления, избраха се по желанието на гражданите следните лица за съветодавния комитет: Трайчо Станчев, д-р Тодор Гичев, Дончо Живадинов, Васил Гранков, Мише Муфтиев, Трайчо Хаджипецов, Любен Миров, Панчо Тонделов, Тодор Янев, Страхил Хаджикоцев, Коле Делипетров, Коце Николов, Йордан Кертъков, Дим[итър] Караджов, Димитър Хаджиглигоров, Славко Гърличков, Митко Глигоров, Илю Ванков, Митко Калчов, Петър Залчев, Алекс[андър] Агов, д-р Павел Гърличков, Петър Пърлеев, Ванчо Пъркев, Коце Пилатов, Митко Икономов, Петър Голев, Иван Зрънцев и Панчо Бърдаров.

Съветодавното тяло излъчи Изпълнителен комитет в състав:

Председател: [Димитър] Х[аджи] Глигоров

Подпредседател: д-р Тодор Гичев

Секретар: Любен Митров

Подсекретар: Петър Пърлеев

Съветници: Трайчо Станчев, Мише Икономов, Славко Гърличков, Мише Муфтиев, Дончо х[аджи] Санков, д-р Т[одор] Гичев*, Петър Голев, Тодор Янев, Трайчо Х[аджи] Пецов и Коце Николов.

Събранието реши:

1. Комитетът за гр[ад] Щип прие да бъде член при Бъл[гарския] центр[ален] ком[итет] за Македония със седалище Скопие.

2. Да защитава всички интереси от политически, икономически и културен характер[,] свързани с живота на гр[ад] Щип, когато и представлява пред всички власти.

[Следват подписите на председателя и членовете на Изпълнителния комитет.]

ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 36, л. 8—9. Оригинал, ръкопис; Минчев, Д. Формиране и дейност. . ., с. 80.

* Д-р Тодор Гичев е избран първоначално за съветник, но впоследствие е преизбран за подпредседател.

№ 13

ПРОТОКОЛ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА МЕСТЕН БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В ГРАД ВИНИЦА

Виница, 18 април 1941 г.

Днес, на 18. IV. [19]41 г.[,] в гр. Виница се състоя събрание по инициативата на секр[етар-] организитора В[асил] х[аджи] Кимов при Бълг[арския] центр[ален] комитет със седалище в гр[ад] Скопие, което, след неговата кратка реч[,] се съгласи да образува местен общограждански акц[ионен] к[омитет] за Македония. Избраха се в Съветодавния комитет: Т[одор] Иванов, свещ[еник] Иван Стойков, Тодор Герасимов, Крум Мирчев, Т[одор] Карамаков, Стоян Попов, Панче Симеонов, Борис Андреев, Стоимен Ангелов, Димитър Христов, Стоян Панов, Иван Методиев Иванов, Блажо Георгиев, Борис Паликрушев,

Лазар Иванов, Траян Дуданов, Панче Михайлов, Симеон Герасимов, Мише Царев, Милан Арсов, Васил Манолов, Манасий Ефремов, Благой Мишев, Серафим Иванов, Крум Бояджиев, Блаже Каразафиров.

- Изпълнителен комитет:

Председател: Тодор Иванов

Подпредседател: Борис Паликрушев

Секретар: Лазар Иванов

Касиер: Тодор Герасимов

Съветници: св[ещеник] Иван Стойков, Милан Арсов, Траян Дуданов, Симеон Герасимов, Тодор Иванов Бамов, Тодор Карамаков, Стоимен Иванов, Стоян Панев.

Следват подписите на председателя и на членовете на Изпълнителния комитет.

ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 36, л. 12—13. Оригинал, ръкопис; Минчев, Д. Формиране и дейност. . ., с. 81, док. № 8.

№ 14

ПРОТОКОЛ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА МЕСТЕН БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В ГРАД КУМАНОВО

Куманово, 18 април 1941 г.

ПРОТОКОЛ:

който се състави днес, 18 април 1941 год., в Куманово със следната цел:

Да бъде във връзка със Централния комитет в свободна Македония в Скопие и да гледа да следи всички идеи[,] които той развива.

В местния комитет на мястото ни избраха се за разширен саветодавен комитет следните граждани:

1) Георги Гарев, Никола Перков, Димитри Тасев, Владе Трайков, Никола Стойков, Йордан Джимрев, Иван Доцев, Борис Соларов, Тодор Джимрев, д-р Јосиф Андонов, лекар, Кирил Войнов, Тодор Спасев, Васил Манушев, Атанас Мишков, Никола Гарев, Александър З. Димков, Трайков Иван, Величко Хаджи Трайков, Иван Митев, Димче Пешев, Влада Шу-

манов, Димко Б. Иванов, Спиро Пуцков, Никола Барбутов, Стоиман Гелев*, Благой Илиев, Тасе Милков, Джартев Теодос, Манча Манев, Стојанчо Тасев, Ганчо Николов, Киро Каранфилов, Стојан Кузманов, Ефрем Михайлов, Йордан Аврамов, Петко Шуманов, Димча Насков, Симеон Станков, Кирил Младенов, Панае Капетанов, Тодор Банев, Ангел Шутев, Цветко Станков, Никола Денков, Иван Анастасов, Герасим Андреев, Страшко Байловски. Председателя[т] на сегашното събрание[,] след като обясни целта на събранието и Централния македонски комитет в Скопие[,] предложи да бъде избран един комитет — изпълнителен комитет[,] който ще ръководи всичките работи. За тая цел биде избрана петчленна комисия[,] която предложи следните граждани за Изпълнителен комитет:**

За председател Г[еорги] Гарев

За подпредсед[ател] д[октор] Јосиф Андонов, лекар,

За први секретар Иван Доцев, апсолв[ент] правник,

За втори секретар Владе Липковски,

за касиер Влада Шуманов

За петчлени савет:

Димитри Тасев,

Александар Т. Ковачев,

Александър Димков,

Тодор Спасев,

Никола Пешев.

След като се прочете предложената кандидация[,] всички извикнаха громко „УРА“ за освободена Македонија, за врховни водач на българският народ Цар Борис III [—], царът на българите, и врховни водач на великият германски народ Адолф Хитлер и водача на италијанският народ Бенито Мусолини.

Със това се завърши првото събрание на местниот македонски комитет в Куманово.

[Следват подписите на председателя и на членовете на Изпълнителниот комитет.]

ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 7. Оригинал, машинопис; Минчев, Д. Формирање и дейност... , с. 81.

* Веројатно Стоимен.

** Думите „изпълнителен комитет“ са задраскани, но е јасно, че става дума имено за такъв.

ПРОТОКОЛ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА МЕСТЕН БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В ГРАД СВЕТИ НИКОЛА

Свети Никола, 21 април 1941 г.

Днес, 21. IV. 1941 г.[,] в гр[ад] Св[ети] Николе се състоя общогражданско събрание по инициативата на секр[етар]-организатора В[асил] х[аджи] Кимов при Бълг[арския] центр[ален] акц[ионен] комитет за Македония, с дневен ред[:]
Образуване на местен акц[ионен] комитет за гр[ад] Св[ети] Николе

Събранието реши единодушно да се образува такъв, като избра в Съвет[одавното] тяло следните граждани: 1) Георги Ангелов, 2) Кирил Лазаров, 3) Петър Тошев, 4) Борис Мишев, 5) Гошо Панев, 6) Димитър Трайчев, 7) Коце Генев, 8) Тома Кленков, 9) Тоде Горчев, 10) Йордан Златков, 11) Миле Данаилов, 12) Диме Г. Миладинов, 13) Трайче Арсов, 14) Стойко Илиев, 15) Стефан Николов Американец, 16) поп Стойче Петров, 17) Ванче Бурзев, 18) Асен Лазаров, 19) Борис Манчев, 20) Борис Нацов, 21) Иван Алексов, 22) Васил Наков, 23) Михаил Донев, 24) Кочо Ставрев, 25) Донче поп Александров, 26) Стоян Янев, 27) Арсен Панев, 28) Моне Йовев, 29) Миле Тодоров, 30) Гошо Тодоров, 31) Славко Апостолов, 32) Никола Горазов.

От така създадения съвет се избра Изп[ълнителен] комитет[:]

Председател: Тома Клинков

Подпредседател: Кирил Лазаров

Секретар: Георги Лазаров

Касиер: Стоян Янев

Съветници: поп Стойко Петров, Кочо Тушев Ставрев, Коце Генев, Йордан Златков, Арсо Лазаров, Борис Мишев, Арсен Панев, Трайко Арсов, Гошо Панев, Миле Данаилов.

[Следват подписите на председателя и членовете на Изпълнителния комитет.]

ЦДИА, ф. 1591, оп. 3, а. е. 26, л. 3. Копие, ръкопис; Минчев, Д. Формиране и дейност. . . , с. 82, док. № 10.

ПРОТОКОЛ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА МЕСТЕН БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В ГРАД ГОСТИВАР

Гостивар, 23 април 1941 г.

Днес, 23. IV. [19]41 г.[.] в град Гостивар се състоя общогражданско събрание по инициативата на секр[етар-]орг[анизатора] при Б[ългарския] ц[ентрален] акц[ионен] комитет за Македония при дневен ред: Образуване на местен акц[ионен] ком[итет] за гр[ад] Гостивар.

Събранието се съгласи да се създаде такъв и реши да влезнат в управ[ителния] съвет следните лица[.] посочени от него [от събранието]:

1. Д-р Димитър Иванов, Софрони Петров,
[Липсват други имена. Възможно е това да е чернова на протокола, след което да е изготвен друг.]

Изпълнителен комитет

Председател: д-р Дим[итър] Иванов

Подпредседател: Софрони Петров

Секретар: Михаил Филипов

Касиер[:] Андон Андонов

Съветници: Силян Деспотов, Саранди Сотиров, Ципре Лазаров, Евгений Тримчев, Генадий Исакиев, Руси Аврамов...* и Кръсто Митов.

[Следват подписите на членовете на Изпълнителния комитет.]

ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 36, л. 6—7. Оригинал, чернова, ръкопис; Минчев, Д. Формиране и дейност... с. 82. док. № 11.

* Неразчетено третото име.

ПРОТОКОЛ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА МЕСТЕН БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В ГРАД ДЕБЪР

Дебър, 24 април 1941 г.

Днес, 24. IV. 1941 г.[.] в гр[ад] Дебър с[е] състоя събрание по инициативата на секретар[-]организатор[а] при Бълг[ар-

ския] центр[ален] акционен комитет с дневен ред: Образуване на местен акц[ионен] комитет за гр[ад] Дебър.

След размена на мисли, събранието единодушно се съгласи да пристъпи предвид условията[,] специфични за този край, към създаване на Изпъл[нителен] комитет в състав:

Председател: Икон[ом] Спиро Личеновски

Подпредседател: Теофил Куков

Секретар: Рафаил Стаматов

Касиер: Никола Стоянов

Съветници: Георги Кумов, Милен Зафиро[в], Владимир Чочков, Рафаил Ангелков Григоров, Андон Йосифов, Стефан Велков и Стефан Кумев, Вельо Пачев, Ване Вельов, Георги Попов, Ив[ан] Търпев, Петко Секулов, Богдан Блажев, Коста Симоновски, Велко Мерджанов, Йордан Дуков, и Кръсто Иванов, Серко Йовчев, Русе Тасев, свещеник.

Верно с оригинала: (п) [Васил Хаджикимов]

ЦДНА, ф. 1591, оп. 3, а. е. 26, л. 2. Копие, ръкопис; Минчев, Д. Формиране и дейност. . . , с. 83, док. № 13.

№ 18

ПИСМО ОТ СПИРО ЛИЧЕНОВСКИ, ПРЕДСЕДАТЕЛ НА БЪЛГАРСКИЯ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В ГРАД ДЕБЪР[,] ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА ЦЕНТРАЛНИЯ КОМИТЕТ НА МАКЕДОНСКИТЕ БЪЛГАРСКИ КОМИТЕТИ

Дебър, 26 април 1941 г.

Уважаеми Г[осподин] Председателю,

Приносителя[т] настоящето г[осподин] Павел Трайков ще Ви поднесе устни сведения за положението на българския народ тук, както и за всичко онова[,] което е от общ български национален характер.

Моля за Вашето благонаклонно доверие.

26. Април 1941 г.

гр. Дебар

Председател на Българския акционен комитет:

(п) [Спиро Личеновски]

В съветниците некъ влезат и тез имена:

1. Д-р Кирил Стефанов
2. . . . *
3. Яков Кунев

(п) [Спиро Личеновски]

ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. с. 37, л. 9. Оригинал, ръкопис; Минчев, Д. Формиране и дейност. . . , с. 84, док. № 14.

* Нечетливо.

№ 19

ПРОТОКОЛ № 1 ЗА СЪЗДАВАНЕ НА МЕСТЕН БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В ГРАД СТРУГА

Струга, 21 април 1941 г.

При стечение на много българи от гр[ад] Струга, на 21 април т[ази] г[одина] след разисквания[,] станали с небивал ентузиазъм и въсторг, в гр[ад] Струга се основа МЕСТЕН БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ за гр[ад] Струга и околнята.

Инициатива за този комитет взеха интелигенцията от града[,] между които най-първи: Милев Светослав, Каваев Филип, Дереванов Владислав, Чакъров Борис, Билянов Кръсто, които свикаха събрание в черковния двор.

Г[осподин] Милев Светослав с няколко думи откри събранието, като поблагодари на присъстващите за тяхното отзоваване и разказа за целта на свикването. След това прочете декларацията на Централния български комитет за Македония в гр[ад] Скопие, казвайки, че комитетът апелира чрез печата и радиото да се основат местни български комитети в[ъв] всеко едно место, където живеят българи. Затова приканва и присъстващите да пристъпят към основаването на един такъв комитет.

Речта на г[осподин] Милев бе посрещната с ръкопляскания и ура за СВОБОДНА МАКЕДОНИЯ, за ВЕЛИКА БЪЛГАРИЯ, обединена под скиптър на нейния любим и мъдър върховен вожд Н[егово] В[еличество] Борис III, цар на всички българи, както и за двата велики съюзнически народа германския и италианския и техните водачи: г. г. Адолф Хитлер и Бенито Мусолини, след което се пристъпи към избирането на съответен комитет.

В разширения съвещателен комитет влезоха: Милев Светослав, Мойсов Анастас, Каваев Филип, Чакър[ов] Борис, Билянов Кръсто, Несторов Виктор, Дереванов Владислав, Милев Иван, Чакър[ов] Сотир, Гагов Милан, Николов Борис, Лазаров Александър, Коркутов Спасител, Коджаманов Христо, Папуджиев Славе, Матов Димитър, Танчев Милан, Матов Ламбе, Кочов Стефан, Лазаров Стефан, Гагов Александър, Хаджов Александър, Иванов Владимир Дебранов, Апостолов Борис, Христов Славе, поп Дионисиев Климент, Ковачев Гълъбин, Дереванов Славе, Джандаров Георги, Такев Стефан, Пулейков Васил, Чакър[ов] Наум, Миладинов Кръстю и Матов. . .*

От този широк съвет се образува Изпълнителен комитет в състав:

Председател: Милев Светослав; подпредседател: Мойсов Анастас, I секретар: Каваев Филип; II секретар Чакър Борис; каснер Билянов Кръсто.

Съветници: първите пет души след тях по ред.

След това председателят повторно заблагодари на присъстващите за техното отзоваване, като ги замоли и в бъдеще всички тъй да се отзовават. От свое и от името на целия съвет благодари за [о]казаната им чест и доверие, като обеща, че ще бъдат акуратни и ще сторят всичко, което е възможно, даже и преко силите си. Помоли ги да морално и материално помогнат акцията на комитета и да работят като един човек за доброто на своя народ и за величието на България.

С тези думи на председателя заседанието бе закрито при бурни ръкопляскания и викове: ура, ура.

Секретар

(п) [Филип Каваев]

Председател

(п) [Светослав Милев]

ЦДИА, ф. 1591, оп. 3, а. е. 26, л. 1. Препис, ръкопис; Минчев, Д. Формиране и дейност. . ., с. 85, док. № 16.

* Нечетливо.

град СТРУГА и ОКОЛИЯТА[,] поканваме ги да бъдат готови за посрештането на българските войски, които могат да дойдат всеки час.

На 21 априли тази година основан е и в град Струга Български акционен комитет от чисти българи, граждани на град Струга.

Молят се всички българи и българки[,] живушти в град Струга и околията[,] да чувствително помогнат акцията на местния български комитет както морално, тъй и материално. Умолява се населението да българските войски посрештне с букети од живи цветя и облечени в живописна и пъстра народна носия на нашия край, а домовете си окичат с български знамена.

Ако мес[т]ния[т] комитет в град Струга съзнае* благовременно час[ъ]т на дожаждането на българските войски в Струга, чрез специални лица ште бъдат осведомени всичките българи од Струшката околия да и те вземат живо участие в тържественото посрештане на родната ни войска. Затова се препоръчва на всички българи да бъдат винаги готови за този тържествен час.

От местния български
акционен комитет за Македония —
СТРУГА

ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 36, л. 15. Оригинал, печатно.

* Узнае.

№ 21

ПИСМО ОТ МЕСТНИЯ БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ ЗА ГРАД СТРУГА И ОКОЛИЯТА ДО БЪЛГАРСКИЯ ЦЕНТРАЛЕН АКЦИОНЕН КОМИ- ТЕТ ЗА МАКЕДОНИЯ

Струга, 19 май 1941 г.

Извештаваме Централния комитет за следното:

Днес разбрахме од достоверен източник, че италианските военни власти наредили на всичките чиновници од сръбски произход, намирашти се в Струга[,] да се яват на комендантството, дето съ получили открити листове за пътуване, с нареждане да напуснат Струга в срок од три дена.

Лицата с[а] следните:

1) Душан Мештерович, бивш околиски началник в Струга.

2) Д-р Никола Незлобински, бивш управ[ител] на Дома на народното здравие.

3) Александар Лукин, бивш старешина на Околинския съд в Струга.

4) Любомир Кърстич, бивш началник на п. т. т. станция в Струга и шеф на тайната сръпска полиция.

5) Анка Живанович, бивша учителка в Струга. И още неколко чиновници од сръбски произход[,] намирашти се в Струга.

Потребно е тези лица да се задържат до когато се възстанови в Струга наша, българска власт, заштото треба да дадат отчет за целия инвентар и всички касови книги, с които съ ръководили.

Секретар (п) [Филип Каваев]

Председател (п) [Светослав Милев]

ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 5. Оригинал, машинопис.

№ 22

ПИСМО ОТ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МЕСТНИЯ БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В ГРАД СТРУГА ДО ЦЕНТРАЛНИЯ КОМИТЕТ НА МАКЕДОНСКИТЕ БЪЛГАРСКИ КОМИТЕТИ

Струга, б. д.

Извещаваме Българския централен акционен комитет за Македония, в град Скопие, че е в град Струга на 21 априли, т[ази] г[одина], основан Български местен акционен комитет за град Струга и околията. По липсата на съобщения, комитетът не е могъл до днес да влезене във връзка с Централния комитет.

Нашият пълномощник, подпредседателят на комитета, г[осподин] Мойсов К. Анастас, е упълномощен да докладва по всички въпроси, които се отнасят по положението на нашия комитет и въобще в нашия град и околията му.

Прилага се препис од протокол № 1 на основателното съ-

брание* и молим Централния комитет да потвърди основание-
то** на местния комитет, както и изброените лица.

Председател (и) [Светослав Милев]

Секретар
(п) [Филип Каваев]

ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 14. Оригинал, ръкопис.

* Т. е. на учредителното събрание, на събранието за основаването на коми-
тета.

** В смисъл основаването.

№ 23

ПРОТОКОЛ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА МЕСТЕН БЪЛ- ГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В ГРАД БИТОЛЯ

Битоля, 25 април 1941 г.

Днес, 25. IV. [19]41 г.,] в гр[ад] Битоля по иницијативата на Секр[етаря] при Б[ългарския] центр[ален] акц[ионен] коми-
тет за Македонија се састоја сабрание на Иницијативнија ко-
митет за гр[ад] Битоля с дневен ред: Образуване на местен
б[ъл]г[арски] акционен комитет за гр[ад] Битоля.

Сабранието реши предиш[ният] Инициат[ивен] комитет да
се прев[ърне] в Испал[нителен] комитет [и] да посочи лица за
Саветодавното тело. Тези лица с[а]: Христо Ризов, Петар Пе-
цаков, д-р Борис Светиев, Сотир Тренчев, адвокат, Михаил
Франгов, аптекар, Трпко Топков, Стефан Траиков, Серафим
Лазаров, Тома Янакиев Димитров, Вангел Ацев, юрист, Стефан
Светиев, Зафир Ошафков, Никола Алтипармаков — Долен-
чанец, Ахил Димитров, Георги Петров, Тома Кокарев, Петар
Михаилов, Божин Стефанов, Данаил Татарчев, Боне Нечев,
чин[овник], Коста Бакалинов, Бойчо Секулов, Тома Даскалов,
Д-р Ко[н]стантин А. Робев, Павле Тодоров, Христо Мицев,
Кирил Миленков, Атанас Иванов, свешт[еник] Александар
Ефтимов, Вангел Бујуков, Кочо Самсарот, Васил Гинов, Да-
вид Траиков, Илија Чекутков, Благои Давков, Борис Размов,
Александар Костов, адвокат, Никола Младенов, Славко Чкат-
ров, Борис Стойков, Димитар Спиоров, Стефан Кузманов, Мен-
до Илиев.

Исп[ъ]л[нителен] комитет:

Претседател: д[октор] Борис Светиев,

Потпредседател: Петар Пецаков

Секретар: Сотир Тренчев

Потсекретар: Стефан Светиев

Касиер: Стефан Трайков

Советници: Христо Ризов, Трпко Толков, Никола Доленчанец, Михаил Франгов, Ахил Димитров, Петар Михайлов, Серафим Лазаров, Вангел Ацев, Божин Стефанов.

Претседател: Б[орис] Т. Светиев с. р.*

Потпредседател: Петар Пецаков с. р.

Секретар: Сотир Тренчев адв[окат] с. р.

Потсекретар: Стефан Светиев с. р.

Касиер: Стефан Трайков с. р.

Советници: Трпко Трпков с. р.

В[ангел] Ацев с. р.

Мих[аил] Франгов с. р.

Серафим Лазаров с. р.

ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 13. Копие, машинопис. Публикуван със съкращение; в: Минчев, Д. Формиране и дейност. . ., с. 84, док. № 15.

* Не е ясно какво означават буквите с. р.

№ 24

ПРОТОКОЛ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА МЕСТЕН БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В ГРАД ПРИЛЕП

Прилеп, 26 април 1941 г.

Днес, 26. IV. 41 г.[,] в гр. Прилеп се състоя събрание на Изпълнителния комитет по инициативата на секретар-организатора при Централния акционен комитет за Македония с дневен ред: Образуване на местен български акционен комитет за гр. Прилеп.

Понеже образуването на такъв комитет е станало по инициативата на самото гражданство, събранието реши:

1. Членовете на сторените комисии, а именно: увеселителна, финансова, осведомителна и културно-просветна, влизат по право в Съветодавното тяло.

2. Централното бюро се превръща в Изпълнителен комитет.

Изброяване на комисиите

I. Културно-просветна комисия: бълг[арският] гим[назиален] уч[ител] Панче х[аджи] Здравев, Георги Дамев[-]свещ[еник], Спасе Мирчев — столар, Петар Тренков — бивш осн[овен] уч[ител] [по] бълг[арски език], Коце Ковилов — добр., Коце Стойчев — осн[овен] учител, Георги Самарджиев — Петър Мирчев — бивш бълг[арски] учител основ[ен], Велко Сапунджиев — инженер, Григор Корубинов — въжар.

II. Осведомителна комисия: Хараламби Кръстев — ситничар, Йордан Талев — ханджия, Цветан Дворчанеца — бак[алин], Илия Мирчев — ситничар, Коце Плетварец — бак[алин], Ангел Петров — учител основ[ен]; Трайко Георгиев — основ[ен] учител, Борис Желчев — търговец, Илия Янов — бакалин, Борис Кюркчиев — учит[ел] основ[ен], Димитър Марков — ханджия, Йордан Варошлиев — основ[ен] учител, Благой Стоянов — учит[ел] осн[овен], Милин Жорев — бак[алин], Кръсто Арсов — ракиджия, Милан Йосков — земл[еделец], Лазар Мъриев — воденичар, Йордан Сусулев — земл[еделец], Георги Радионов — обуцар, Милан Корубинов — . . . * Д-р Методи Троячамов — зъбен лекар[,] Александър Матков — земл[еделец].

III. Подготвителна комисия: Милан Сапунджиев — търг[овец], Петър Станев — общ[ински] касиер, Алекс[андър] х[аджи] Здравев — юрист, Илия Башев — банков чиновник, Коста Кюркчиев Симов, Милан Киселов — златар, Илия Милчинов — студент по правото, Хараламби Ачев — общ[ински] чинов[ник], Георги Самарджиев — търговец, Кирил Пишиджанов — общ[ински] чинов[ник], Васил Николов — учител гим[назиален] по химия.

IV. Финансова комисия: Мице К. Корубимов — търг[овец], Йордан П. Минов — търг[овец], Сотир Ройчев — търг[овец], Благой Долгов — търг[овец], Йордан Мирчев — ситничар, Ицко Цветанов — ситничар, Методи Чакров — железар, Крум Илиев — ракиджия, Йоско Камчев — бакалин, Димче Г. Кръстев — брашнар, Ал. Самарджиев — брашнар, Рашко Дудев — столар, Петър Трайчев — въжар, Ицко Момиров — въжар, Петър Талев — обуцар, Никола Оровчанец — земл[еделец], Коста Жаблянков — шивач, Милан Йорданов — шив[ач], Никола Стоянов — шивач, Георги М. Найдов — казанджия, Монко Варашанов — казанд[жия], Милан Тясламичев, Борис Сим[е]онов — градинар, Лазар Патов — градинар, Ко-

ста. . . * касапин, Йордан Димев — касап[ин], Иван Биджов — слаткар, Илия. . . * — берберин, Миле Н. Тошов — тютюндж[ия], Благой Пепелюгов — бръснар, Коста Джукев — бивш основ[ен] бълг[арски] учител, Илия Костов — бивш бълг[арски] осн[овен] учител, Асен Йорданов — обушар, Михаил Крушовчанец, Никола Иванов, Стефан Костов, Васил Джебаду-ров, Кирил Думбалов, Петър Куситасев, Лазар Вратамов, Димко Ачков, Спиро Трайчиев, Петър Цуцулов, Тане Латви-ков.

Изпълнителен комитет:

1. Председател: Милан Небреклиев
подпредседател: Димитър Чкатров, инж[енер]
2. Секретар: Ал. Х[аджи] Здравев
3. Касиер: Хараламби Ачев

Съветници: Коста Милчинов, Коста Жаблянков, и Милан Е. Йосков

Подписи:

1. Председател: (п) [Небреклиев]
2. Секретар: (п) [Здравев]
3. Касиер: (п) [Ачев]

Съветници: (п) [Йосков]
(п) [Жаблянков]
(и) [Милчинов]

ЦДНА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 22—23. Оригинал, ръкопис; Също. Минчев, Д. Формиране и дейност. . . , с. 86, док. № 18.

* Нечетливо.

№ 25

ПРОТОКОЛ ЗА ОСНОВАВАНЕ НА МАКЕДОН- СКИ ЖЕНСКИ СЪЮЗ ПРИ БЪЛГАРСКИЯ ЦЕН- ТРАЛЕН АКЦИОНЕН КОМИТЕТ ЗА МАКЕДОНИЯ

Скопие, 30 април 1941 г.

Днес[,] 30. IV. [19]41 г.[,] в гр[ад] Скопие се състоя събра-
ние на скопянки с цел: туряне основите на Македонски женски
съюз при Б[ългарския] ц[ентрален] акц[ионен] ком[итет] за Ма-
кедония.

Секр[етар-]орг[анизаторът] при същия комитет В[асил]
х[аджи] Кимов след откриване на събранието даде думата на

г[оспожа] Войнова — инициаторка на събранието. След нейната реч, изслушана с ръкопляскане, по предложение на секретар[-орг[анизатора] В[асил] х[аджи] Кимов се пристъпва към избиране на съветнички — съвещ[ателно] тяло:

1. Г[оспо]жа Марийка Иванова Шалева, Елена Иванова, Соня Атанасова, Виктория Атанасиева, г-жа Свободка Кротовска, Стоянова Иванка, Любка Димкова, Спаска Войнова, г-жа Перса Р. Благоева, Стойчева Рада, Пиперкова Ганка Атанасова, Ката Пенушанска, г[оспожа] Китинчева, г[оспожа] Бл[агой] п[оп] Панкова, г[оспожа] Райна Василева, г[оспожа] Павлина Менчева, Срба Йовчева, Костадинка Манева, Антонова Вера, Василка хаджи Арсова, Петранка Кръстева, Елена Коцева, Славка Давидова, г[оспожа] Зографска, Прокопиева Надежда, Родна Прокопиева, Вера Панева, Варвара Спасева, Панда Васева, Перса Недева, Петкана Димитрова, Цветанова Гана, Недка Божинова, Донка Кочова, Надежда Гергова. . . *, Ана Петрушева, . . . *, Мария Котева, Зора Пиперкова, Менка Бояджиева, Невена Андриянова, Деница Йорганджиева, Павлина Поменкалиева, Благородна Перчинкова, Веска Лазова, Деница Перчинкова, Ана Недева, Надя Шекеринова, Павлина Шекеринова, София Петрушева, Станка Шекеринова, . . . * Невена Ристева, Славка Бабамова, Живка Ставрева, Вера Костова, Деса Костова, Вера Михайлова, Фелимена Хорват, Перса Паркачева, Неда Максимова, Ленка Никифорова, Славка Крумова, Марика Попова, Елица Илиева, Катерина Пупкова.

Изп[ълнителен] комитет

Председ[ател]: М[арийка] Иванова [Шалева]

Подпр[едседател]: г[оспо]жа Екатерина Войнова

I секр[етар]: г[оспожица] Стойчева Рада

II секр[етар]: г[оспожица] Кост[адинка] х[аджи] Манева

Касиер: главен: Соня Атанасова, и помощник: Гана Атанасова

Съветници: г[оспожа] Елена Иванова, Виктория Атанасова г[оспожа] Китинчева, Люба Димчева, Спаска Войнова, Гана Цветанова, Радка Зографска.

ЦДНА, ф. 396, оп. 1, а. е. 39, л. 1. Оригинал, ргкскис.

* Нечетливо.

ТЕЛЕГРАМА ОТ ЖЕНСКИЯ СЪЮЗ ПРИ БЦАК ДО НЕЙНО ВЕЛИЧЕСТВО ЦАРИЦА ЙОАННА ПО СЛУЧАЙ ОБРАЗУВАНЕТО НА СЪЮЗА

Скопие, 30 април 1941 г.

Ваше Величество,

В денът, когато след двадесет и две годишно робство, вече свободни, полагаме основите на Женския съюз при Българския централен акционен комитет за Македония, чувствуваме се неизказано щастливи във Ваше лице — като първа българка, да поздравим всички българки и българи от велика и обединена България.

Да живее Нейно Величество Царица Йоанна!

Да живее Престолонаследникът Симеон!

Да живее целият царски дом!

СЪЮЗА

Македония, № 2. 3 май 1941.

ПРОТОКОЛ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА МЕСТЕН БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В ГРАД ГЕВГЕЛИ

Гевгели, 29 май 1941 г.

Днес, 29. V. [19]41 г.[,] гр[ад] Гевгели по инициативата на секр[етар[-орг[анизатора] при Б[ългарския] ц[ентрален] ком[итет] за Македония се състоя общогр[адско] събрание с дневен ред: създаване на общ[о]гр[адски] комитет за гр[ад] Гевгели.

Събранието реши: съгласно да се създаде такъв комитет и избра следните членове за съвещ[ателно] тяло: Ал[ександър] х[аджи] Наков, Тошо Делимитов, Дим[итър] х[аджи] Наков, Лефтер х[аджи]. Митов, Георги Янишлнев, Д-р Мицев, Д-р Гърков, поп Илия, Георги Капсазов, Илия Караянов, Борис Костов, Янко Чол[а]ков, Янко Танев, Коста Титанов, Борис Камберов, Христо Андреев, В. Каркалашев, Григор Арнаудов, Димитър Йосифов, Георги Чавдаров, Тодор Крушков, Тома Анчев, Георги Камберов, Тома х[аджи] Митров, Христо Байков, Христо Бързилов, Христо Баялцалиев, Динко Зафиров, Георги Митренчев, Кирил Минов, Иван Ралев,

ПРИВЕТСТВЕНО ПИСМО ОТ МЕСТНИЯ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В КАВАДАРЦИ ДО ЦАР БОРИС III ВЪВ ВРЪЗКА С ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА МАКЕДОНИЯ

Кавадарци, 24 април 1941 г.

Българското население в Тиквеш (Кавадарци и околията), прочута крепост на българщината, е неописуемо щастливо, че слънцето на свободата вече грее и над мъченическа до вчера Македония. То приветствува най-почтително своя любим цар, царя на всички българи[,] и моли по-скоро цяла и неделима Македония да бъде включена в границите на обединена България.

Васил Сеизов,
председател на акционния комитет,
избран на общогражданското събрание
на 23 т. м.

ЦДИА, ф. 3, оп. 1, а. е. 1198. Оригинал, ръкопис

№ 30

ПРИВЕТСТВЕНО ПИСМО ОТ МЕСТНИЯ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В КАВАДАРЦИ ДО БОГДАН ФИЛОВ ВЪВ ВРЪЗКА С ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА МАКЕДОНИЯ

Кавадарци, 24 април 1941 г.

Българите от Кавадарци и околията споделят своята неописуема радост с шефа на българското правителство по повод [на] освобождението на класическата българска земя Македония и очакват с нетърпение българската държава да поеме цялата власт в нея.

Васил Сеизов,
председател на акционния комитет,
избран от общогражданското събрание
на 23 т. м.

ЦДИА, ф. 3, оп. 1, а. е. 1198. Оригинал, ръкопис.

ПИСМО ОТ МЕСТНИЯ БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН
КОМИТЕТ В НЕГОТИН ДО ЦЕНТРАЛНИЯ КО-
МИТЕТ НА МАКЕДОНСКИТЕ АКЦИОННИ КО-
МИТЕТИ В СКОПИЕ

Неготин, -26 април 1941 г.

До акционния комитет

Скопие

Приложените три телеграми Вн се изпращат с молба да бъдат препратени.*

Носителя[т] на настоящето е доверен наш човек и можете спокойно да му поверите всичко, каквото намерите за необходимо. В нашето градче се формира на 13 април т. г. по инициатива на гражданството общинско управление от седем граждани — лица — които същевременно са и акционен комитет.

Съставът е следният:

- 1) Йордан Бухов
 - 2) Георги Бошков
 - 3) Пане Апостолов
 - 4) Иван Мишев
 - 5) Борис Чавушов
 - 6) Йордан Камчев
 - 7) Диме Данаилов
- Дайте ни инструкции.

26. IV. [1]941 год.

Неготино — Вардарско

[печат]: ОПШТИНА НЕГОТИНСКА**

Общински кмет

(п) [Йордан Бухов]

ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 19. Оригинал, ръкопис.

* Телеграмите не са приложени към този документ. Липсват в архива. Най-вероятно става дума за освобождаване от плен на българи от Македония.

** Надписите на печата са на кирилица и на латиница.

ПРОТОКОЛ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА МЕСТЕН БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В ГРАД КРАТОВО

Кратово, 2 май 1941 г.

Днес, 2 май[,] събрахме се гражданите от град Кратово и като разменихме мисли по положението и решихме да образуваме местен комитет за града и околията, който ще бъде у сврска с Българския централен акционен комитет на Македония — Скопие — за да бъдем полезни на българската държава по директивите на Централния комитет.

Гражданите избраха Изпълнителния комитет:

- 1) за претседател. г[-н] д-р Трайче Манев
- 2) за потредседател. Коце Чепишев
- 3) за први секретар. Димитър п[оп] Андонов
- 4) за втори секретар. Георги Аксентиев
- 5) за касиер. Илия Поцев

За петочлен съвет избраха:

- 1) Дончо Шантартаков
- 2) Георги Игнатов
- 3) Стефан Чепишев
- 4) Ристо Д. Цреваров
- 5) Вакенти Голубов

В проширения съвет избрани са: Иле Арсов, Костадин Аксентиев, Георги Шатев, Димитар Ив[анов] Джашиков, Миялче А. Голубов, Павле Миялков, Боян Шатев, Георги Кокороманов, Спиро Шатев, Трайче Зарев, Борис Мирчев, Яким Арсов, Петар Иванов, Любен Коцев, Спиро Шешперов, Никола Д. Шантартаков, Страхил Манев, Страхил Д. Кокошкаров, Владе Анастасов, Димче Манев, Николчо Яшев, Илия Борнаров, Тодоя Китанов, Славчо Андов, Илия Д. Петров, Миялче Топуков, Иван Манасиев, Васил Соколов, Георги Гюрлинчев, и Стефана Голубов, Михаил П. Манасов.

След избора народът с вдъхновение и въсторг поздрави с трократно „ура“ Негово Величество Царь Бориза III — царя на всички българи и водача на славния немачки народ с „Хайл Хитлер“.

2 май 1941 год.

Кратово

С привет

(п) [д-р Трайче Манев]

ПРОТОКОЛ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА МЕСТЕН БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В СЕЛО ЛАЗАРОПОЛЕ

Лазарополе, 27 април 1941 г.

Днес на 27 Април 1941 година в село Лазарополе образуван е клон од Централния македонски комитет од Скопие.

В 9 часа преди обет образовано е селско събрание[,] което го отвори председател г[осподи]н Яким Георгиев и секретар г[осподи]н Тома Н. Петров[,] на което съ присъствували около 150 членове и подир това са едно[]душно дали доверието си на долу подписниците.

За председателя Яким Георгиев
Подпредседател Христо Апостолов
Секретар Тома Н. Петров
Подсекретар Георги Симеонов
Касиер Кирил Васев

Членови

1 Ташо Груев	7 Цветко Мелков
2 Аврам Попов	8 Атанас Кузев
3 Рафе Дамянов	9 Томо Костов
4 Кузе Йосков	10 Пане Трипунов
5 Владе Георгиев	11 Атанас Дамянов
6 Трајко Донев	12 Арсо Кузев

Председател
(п) [Яким Георгиев]

Секретар:
(п) [Тома Петров]

ЦДНА, ф. 396, оп. 1, а. е. 36, л. 10. Оригинал, ръкопис; Минчев, Д. Формиране и дейност. . . , с. 88, док. № 19.

ПИСМО ОТ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА ЛАЗАРОПОЛСКИЯ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ ДО БЪЛГАРСКИЯ ЦЕНТРАЛЕН АКЦИОНЕН КОМИТЕТ НА МАКЕДОНИЯ

Лазарополе, 27 април 1941 г.

На днешното събрание образувахме в нашево село клон от Вашия комитет и молим Вас да ни примите под ваша заштита

и да ни испратите най-потребните материали да започнем с одредената ни задача.

Молиме Централния комитет да ни в свойата си идея и нас да не защитити и в най-скоро време да ни собщи.*

Председател: (п) [Яким Георгиев]
Секретар: (п) [Тома Петров]

ЦДНА, ф. 396, оп. 1, а. с. 36, л. 11. Оригинал, ръкопис; Минчев, Д. Формиране и дейност. . . , с. 88, док. № 20.

* В смисъл ЦК да изложи идеята си за работата, която следва да извършват комитетите, и да поеме защитата на интересите на жителите на село Лазарополе пред италианските власти до идването на българските войски. Този комитет е формиран преди идването на Хаджикимов.

№ 35

ПРОТОКОЛ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА МЕСТЕН БЪЛГАРСКИ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В СЕЛО ЛАЗАРОПОЛЕ

Лазарополе, 8 май 1941 г.

Присъстващи 24 члена, под управителното тело и Контролна комисия

както следва

Председател[т] на клона [на] Ц[ентралния] к[омитет] брат Яким Георгиев отвори събранието и даде думата на брата Арсо К. Гинев,

1) Арсо К. Гинев предложи да самата важно[т] изисква да се смени досегашния[т] председател г[осподи]н Яким Георгиев по здравословни съображения и като така да отстъпи на някой друг брат. Досегашния[т] председател г[осподи]н Яким Георгиев са задоволствие одстъпи своя пост, като го поверихме на много уважаемия от целото село господин Гаврил К. Куков [—] досегашен кмет на село Лазарополе[,] и са големо задоволство прие поверения му пост за председател на клона [на] Цент[ралния] ма[кедонски] комитет във село Лазарополе.

2) Новия[т] председател многоуважаеми од всички нас г[осподи]н Гаврил К. Куков, взе думата и благодари на Управителното тело за гласуваното му доверие, като подчерта значението на Ц[ентралния] ма[кедонски] комитет и неговите задачи.

3) Управителното тело заедно с председателя на Ц[ентралния] к[омитет] решиха да се измени някои членове од управителното тело[,] както и да се заменат са нови[,] също и да се присъединат нови членове[,] което се и направи и едногласно целото Управително тело на село Лазарополе донесоха следната

РЕЗОЛЮЦИЯ:

по случай на празника и храма на нашата черква да използваме момента отидоме при италианския полицейски участок и замолихме да ни разрешат да вземем и германското, и българското знаме. Разбира се[,] заедно со италианското и да отидеме да манифестоваме за нашата дългоочаквана манифестация[,] обаче бехме одхвърлени од страна на италианската влас[т][,] като не ни позволиха да вземем знамената[,] но въпреки съпротивата техна ние пак изпълнихме нашето желание[,] като взехме знамената и од черквата до малкия храм така наречен във...* пойдохме и издржа братът Г[осподи]н Аврам К. Попов говор[,] като изтъкна значението на празника и също целта на местния Лазарополски клон од Ц[ентралния] м[акедонски] комитет във Скопие.**

4) Председателят на клоната Лазарополски отиде при свещеника Стамат Михайлов и му напомни да[,] когато върши служба във черквата[,] когато става преноса да се споменава Н[егово] В[исочество] Ц[ар] Борис III на българите[,] обаче свещеникът му е казал, да не сме ние комитетни за тази работа; той щял да получи од официална[та] влас[т].

5) Чес[т] ни е да ви сопшм да тука се намират хора са прода[де]ни души и вршат саботаж из между селаните[,] за да ни пречат [на] нашата дейнос[т].

6) Управителното тело на с[ело] Лазарополе избраха 3 членове и ги опътиха до почитаемиа Б[ългарски] ц[ентрален] к[омитет] във Скопје, за да ви сопшчат и да ви молят за бъдещата дейност на същия комитет[,] както и да ви замолят за инструкции[,] за да ни олесните со задачите[,] които ни налага самия[т] Институт.

Ето прилагаме и састава на новото Управително тело на с[ело] Лазарополе

Новото управление
на Клон од Централния б[ългарски]
македонски комитет
във гр[ад] Скопје

за село Лазарополе

Председател: Гаврил Д. Дуков
Подпредседател: Иван Петров
Секретар: Аврам Попов
Втори секретар: Георги Симеонов
За организационен секретар: Арсо К. Гинев
Каснер: Кирил Василев

Членове

Тошо Груев
Стефан Стефанов
Радоил Дамянов
Куман Йосков
Владо Георгиев
Крсте Донеv
Янко Секов
Атанас Кузев
Томо Костов
Пане Трипунов
Тофе Фиданов
Арсо К. Гинев

Контролна комисия

Аврам Мирчев
Косто Дамянов
Методия Хаджиев

Застъпници[:] Димо Йосков, Иван Матев, Теодоси Кимов

Редовни членове[,] които сачинават с управа клон од Централен български македонски комитет в грат Скопие на село Лазарополе [следват имената и подписите на 97 души; считаме за нецелесъобразно поместването на този списък поради значителния му обем.]

Клона од Центр[алния] б[ългарски] м[акедонски] комитет във село Лазарополе има заседание на 8/V т. м. във 10 ч[аса] пр[еди] обед.

Удостоверава да е гореизложената резолюция верна:

Председател: (п) Гаврил Д. Дуков

Секретар: (п) Аврам Попов

9/май 1941 год.

във с. Лазарополе

* Неразчетена дума.

** Явно събитието — формиране на местен български акционен комитет, е било съпроводено с подходящи тържествени церемонии. Обстоятелството, че са изискани не само българското, но и германското и италианското знаме не бива да ни учудва: Лазарополе е в италианската зона и неиздигането на тези знамена би предизвикало конфликт с италианските власти. Тази демонстрация явно дразни италианците, тъй като на тях им е добре известно, че в Лазарополе не живеят нито италианци, нито германци; населението иска непременно българско знаме, т. е. то иска не знамената на държавите от оста въобще (защото тогава би се включило и японското, и други знамена), а изявява стремежа си за присъединяване към България.

№ 36

ПОКАНА ОТ БЪЛГАРСКИЯ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В ГРАД КРУШЕВО ДО ЦАР БОРИС ЗА ПРИСЪСТВИЕ НА ТЪРЖЕСТВАТА ПО СЛУЧАЙ ИЛИНДЕНСКО-ПРЕОБРАЖЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ

Крушево, 27 юли 1941 г.

Ваше Величество,

Щастливи сме, че ни се отдава случай да Ви помолим да благоволите и удостоите с Височайшето Си присъствие скромното тържество по случай годишнината на Илинденското въстание в гр[ад] Крушево, сега вече освободено под скиптъра на Ваше Величество.

Крушевчани и аз сме щастливи, че можем да поднесем на Ваше Величество най-верноподаннически чувства.

гр[ад] Крушево
27 юлий 1941 г.

Председател на комитета
Кмет: (п) (Ив[ан] Попов)

ЦДИА, ф. 3, оп. 1, а. е. 573, л. 30. Оригинал, машинопис

№ 37

ПОЗДРАВИТЕЛНА ТЕЛЕГРАМА ДО Д-Р АНТЕ ПАВЕЛИЧ ОТ БЪЛГАРСКИЯ ЦЕНТРАЛЕН АКЦИОНЕН КОМИТЕТ

Скопие, б. д.

Българският централен акционен комитет за Македония поздравява с възторг борбата на хърватския народ под вода-

чеството на д-р Павелич, който извоюва свободата на хърватския народ в независимо Хърватско, без да забравя, изпълнен с чувство на благодарност, усилията на Хърватско и неговия водач д-р Павелич да подпомогнат борбата на Македония за свобода.

Да живее независимо Хърватско!

Македония, № 1, 1941.

№ 38

ПОЗДРАВИТЕЛНО ПИСМО ОТ КУМАНОВСКОТО ГРАЖДАНСТВО ДО ЦАР БОРИС III ПО СЛУЧАЙ ВЕЛИКДЕНСКИТЕ ПРАЗНИЦИ

Куманово, б. д.

До Нег[ово] Вел[ичество] Борис III,
цар на обединения бълг[арски] народ

София

Ваше Величество,

По случай светлите празници Вскр[есение] Христово, всички кумановци ви поднасят своите верноподанички чувства и с небивал възторг изразяват радостта си от освобождението на Македония.

Кумановските българи, досегашните най[-]верни стражи на българщината, днес ликуват и обещаваат най-тържествено да служат пот скиптѣра на В[аше] Вел[ичество] за духовното и материално[то] величие на целокупно обединена България от Дунава до Егея и от Черно море до Албанските планини.

Вам, на любимия престолонаследник и на Вашия Височайши дом вседушевно пожелаваме светли бъднини. Да крепне и блести името на България[!]

Да пребъде във вековете целокупния[т] български народ[!]
За кумановското гражданство

кмет: Теодос Джартов
[печат кръгъл]: ГРАДСКО ПОГЛАВАРСТВО ГРАДА
КУМАНОВА

ЦДИА, ф. 3, оп. 1, а. е. 1198, л. 3. Оригинал, машинопис.

ПИСМО № 11660 ОТ МИНИСТЕРСТВОТО НА ВОЙНАТА ДО БЪЛГАРСКИЯ ЦЕНТРАЛЕН АКЦИОНЕН КОМИТЕТ НА МАКЕДОНИЯ

София, 28 май 1941 г.

2982. В отговор на Вашето писмо Щабът на войската има чест да Ви съобщи следното:

1. Още преди да започне прибирането на военнопленници[,] се създаде специална военнопленническа служба, а също така българското военно министерство влезе във връзка с германското и италианското главно командване, за да се уреди въпроса за съдбата на военнопленниците от български произход, като настоя последните да бъдат освободени и предадени на нашите военни власти. По този начин до 27 май т[ази] г[одина] бяха освободени и изпратени по домовете им следното число военнопленници:

1. В лагера Сливница —	3101
2. В лагера София —	760
3. В лагера Г[орна] Джумая —	2806
4. В лагера Никопол, освободени от Румъния —	2361
5. В лагера при Кюстендил —	28
6. В лагера при гр[ад] Русе, освободени от Румъния —	812
7. В лагера при Видин —	120
8. В лагера при Петрич —	487

или всичко са били освободени в България 10 475 души военнопленници от български произход, които съ изпратени вече по домовете им и се радват на свободата.

2. Наредено бе също така до военните аташета в Атина, Белград, Будапеща и Рим да издирят и освободят от пленническите лагери в съответните страни всички военнопленници българи. Освен това бяха изпратени комисии под председателството на български офицери, които по настоящем обикалят лагерите и съ освободили:

1. В лагерите в Унгария —	300 души
2. В лагера гр[ад] Темишвар —	1147 „
3. В лагера при гр[ад] Ниш —	204 „
4. В лагера при Панчево —	36 „
5. В лагера при Дедине —	507 „
<u>Всичко —</u>	<u>2194 души</u>

Следователно, до 27 май 1941 година съ освобождени общо 12,669 военнопленника от български произход.

В настоящия момент комисииите продължават своята работа за освобождаването на българите.

3. Освен горните мерки, бяха предприети домакински, санитарии и хигиенични действия за подобряване бита и здравето на освободените военнопленници — българи, като със съдействието на Българския Червен кръст бяха нахранени, обслужвани с лекари, милосердии сестри, дезинфекцирани и обезвъшени.

4. Също така Щабът на войската, чрез Дирекцията на националната пропаганда, съобщи за задрасловното състояние на ранените военнопленници — българи, които се намираха в нашите военни болници.

5. Военнопленническата секция при Щаба на войската е в постоянен контакт с германския офицер за специални поръчки — майор Хаан, чрез когото изисква освобождаването на онези българи — военнопленници, близките на които имат някои сведения за лагера, в който се намират.

6. Направени съ постъпки за освобождаването и на всички политически затворници.

Като Ви съобщава горното, Щабът на войската може да Ви увери, че и той също така цени здравето и живота на всички българи и неуморно бди и полага грижи за тяхната по-добра участ.

(п) [НИКОЛОВ]

ПОДПОЛКОВНИК — Началник отделение.

ЦДИА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 4. Оригинал, машинопис.

ПИСМО ОТ Д-Р ХРИСТО ГРУЕВ ОТ СТРУГА ДО
БЪЛГАРСКИЯ ЦЕНТРАЛЕН АКЦИОНЕН КОМИ-
ТЕТ НА МАКЕДОНИЯ С МОЛБА ЗА ОСВОБОЖ-
ДАВАНЕ НА ВОЕННОПЛЕННИЦИ

Струга, 12 май 1941 г.

В лагера на пленниците в Италия—Албания се намират и днес няколко хиляди българи от Македония. Техният живот е много тежък. Хора и родини[,] които отиват да видат своите роднини[,] не биват пускани од италиянците да се виждат с тях. Българският консул в Тирана заяви[,] че не може да стори нищо за освобождение на българите од Македония. Потребно е нареждане од Главната квартира на италиянските войски.

В името на пленниците моля Централния комитет за съдействие за бързото освобождение на българите од Македония[,] намиращи се като пленници в италиянските лагери[.]

ЦДНА, ф. 396, оп. 1, а. е. 37, л. 6. Оригинал, ръкопис.

МОЛБА ОТ МИТЕ АПОСТОЛОВ МАТОВСКИ ДО
МИНИСТЪРА НА ВОЙНАТА ЗА ОСВОБОЖДА-
ВАНЕТО НА СИНА МУ МИХАИЛ МИТЕВ (МИ-
ХАЙЛО АПОСТОЛСКИ) ОТ ГЕРМАНСКИ ПЛЕН

Щип, 23 юли 1941 г.

Господин генерал,

Син ми, МИХАИЛ МИТЕВ, действующ майор в щаба на Дравската дивизия, в гр[ад] Любляна, е пленен през настоящата война при Любляна и отведен в пленническият лагер ВЕСТНЕ, близо до гр[ад] Милано.

Позволявам си да Ви замоля най-учтиво, господин генерал, да бъдете така добър и разпоредите да се направят съответните постъпки, щото моят син, който е българин, родом от български родители в гр[ад] Щип, да бъде освободен от пленничество.

Господин генерал, позволявам си да добавя, че съм един от първите добри българи на гр[ад] Щип, работил съм за България

и българщината, а в световната война бях като опълченец от българската армия ранен на Албанската граница от неприятелски куршум и от това раняване останах инвалид.* След завръщането ми от световната война намерих имота си унищожен и разграбен и останах като обикновен общарски работник при голяма оскъдица да прехранвам многочисленото си семейство.

Едничката надежда и утеха за мен и семейството ми беше намаращия[т] се сега в плен мой син Михаил, който е постъпил на служба в сръбската армия не от любов към държавата им, а като крайно бедни хора да намери там временно препитание и с надежда, че страната ни ще се върне един ден към майката родина и тогава да може да служи на нашия любим български цар и държава.

Очаквам молбата ми да бъде удовлетворена и оставам със сърдечно към Вас почитание:

(п) [Мите Апостолов]

[Резолюция:] Рим, за освобождаване, (п) 2. 7. 1941 г.

ЦВА, ф. 20, оп. IV, а. е. 25. Оригинал, машинопис.

* Мите Апостолов явно е бил изпратен с чета от Македоно-одринското опълчение към Албанските планини. Самото опълчение като цяло не е стигало по време на Балканските войни до тези планини.

№ 42

ПИСМО ОТ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА БЦАК ДО СТЕ- ФАН ЧАПРАШИКОВ

Скопие, 31 май 1941 г.

Уважаеми ГОСПОДИН ЧАПРАШИКОВ,
ВАШЕТО РЕШЕНИЕ — да направите едно пътуване из Македония[,] е едно ЩАСТЛИВО решение, и за Вас и за нас — тук. За Вас, защото ще видите великата българска мъченица, която през векове[те] остана българска крепост и съ[с] стоицизъм и велики саможертви възпитаваше българщината В СВОБОДА. За нас, защото ще имаме възможност да дадем израз на възторг от голямото чудо, в чиято основа се намираше в течение на дълги години упоритата и мълчалива работа на върховния вожд на българския народ — Негово Величество Цар Борис III, което чудо означаваше: освобождение и присъединение на Македония към майката родина България; защото ще

можем да дадем израз на вярата си в мъдростта на царя; защото ще можем да изкажем болките си.

Бъдете добре дошли, обикнете прекрасния ни народ тук, дайте му сърцето си, вземете неговото сърце, работете за доброто на целокупния ни народ и — Вие ще свършите мисията си тук долу по най-благороден начин!

Около Македония няма вече политически проблеми, те са разрешени окончателно и справедливо — с освобождението и присъединението към майка България. Онзи черен облак, надвесил се над западно и югоизточното очертание на небосклона на Велика България, ще бъде премахнат пак с упоритата и мълчалива работа на Царя на всички българи. Всички добри родолюбви тук вярват в това!

Проблемите, които вълнуват българския народ тук — са следните:

1. Час по-скоро трябва да се пратят милиони килограми храна, не по-малко от 10 000 000 кила. Една част от това количество да се постави на разположение на българските земи под италианска власт, като им се осигури превозът от българските респективни власти, като се издействува от италианците да не закачат храната на нашето население там.

2. Час по-скоро да се уреди снабдяването с продукти от първа необходимост: захар, сол, петрол, сапун и олио, като раздаването става с купони, за да се избегне спекулата, за да могат и бедните да си набавят по малко.

3. Да се предприемат час по-скоро големи строежи на пътища — ж[елезопътни] и шосета и училищни и др[уги] обществени сгради, за да се даде работа на хиляди работници, които светкавичната война и победа на Адолф Хитлер постави в окаяно положение.

4. Да се даде материална помощ на чиновничеството и учителството — докато бъде настанено на работа. Да се пратят стотици учители и чиновници — да оспособят тази тукашна интелигенция за бърза работа, не само по отношение на езика, но и — по посока на законите и администрацията. За тази цел — нека бъдат лишени от ваканция всички съответни чиновници от старите предели на България, нека извършат една благородна повинност!

5. Да се установят цени всекъде из Македония в левове, нека се осу[e]ти покачването на цените — защото то се отразява фатално за чиновника, работника, за малкия гражданин.

6. Да се уреди курс за малка размяна по 1:60. Да се осуети внасянето от Сърбия на големи количества банкноти в Маке-

дония. Да се намери начин да не бъде опропастено нашето стопанство тук — засегнато вече много чувствително от сръбската и гръцка тирания.

7. Да се започне, макар на части, изплащането на влоговете на малките спестители, защото те най-много страдат материално.

8. Да се изгонят час по-скоро всички сърби, всички сръбски колонисти, като имотите им бъдат конфискувани за бедните българи тук или се върнат на онези — от които бяха отнети.

9. Да се отпочнат големи работи за максималното използване: на жилавостта на македонския българин, неговия упорит труд, неговата честност и спестовност; на македонския климат; на македонската хубава и плодородна земя; на тукашните подземни и надземни богатства — много големи по мнението на сръбски и гръцки учени. Богатствата: памук, опиум, ориз, коприна, скотовъдство, овощарство, др. и може бързо да нарасне и да освободи държавния бюджет от грижи за Македония.

10. Да се уредят транспортите така — че движението бързо да става — и за стоки[.] и за хора.

11. Да се засили просветно-културната работа в Македония, като между другото, бъде запазен в Скопие не само философския[т] факултет, но и се отвори още един — агрономически, толкова необходим за земледелието тук. А това ще позволи смешение на студентите от старите и новите предели, което може да бъде само от най-голяма полза за националните ни интереси.

12. Робството в Македония остави големи поражения по отношение характера на интелигенцията. Като се знае, че и в обществения живот на България безхарактерността изигра страшна и фатална роля за българския народ — трябва да се предприеме всичко, за да се култивира тук твърдостта, скромността, трудолюбието, любовта към род и родина, с други думи да се създадат съзнателни, почтени и патриоти — граждани на освободена Македония, прибрана в топлите обятия на майка България.

13. Да се предприеме от страна на военното министерство всичко възможно, за да се освободят още много пленници македонски българи, както и такива от Западните покрайнини и Тракия, намиращи се по лагерите на германските, италиански и унгарски войски. Този въпрос вълнува все още Македония и национално и стопански.

14. Да се посвети голямо внимание на народното здраве, което тук е много разклатено — поради сръбския и гръцкия режим.

15. Да се прати най-добра администрация, като се приобщи и тукашното чиновничество към нея.

16. В работите на Македония да има една централизация, но — на самото място; да има нещо като „губернатор“ за Македония, с всичките служби — необходими за тази цел. Областното управление, както е пустнато в движение, при тукашните условия — такива, каквито са — не могат да бъдат резултатни.

Българското стопанство може да удовлетвори всички тези нужди, защото е дирижирано по системата на Германия, понеже внос и износ на лева не може да става, тъй като нашето стопанство може да носи един такъв извънреден товар.

Българската житейска опитност и духът на най-великата революция в света, ръководена от могъщия фюрер Адолф Хитлер, налагат по отношение на освободените от робство български земи държавническо гледане на живота и регулирането му, канцеларските схващания трябва да бъдат отстранени, за да има наистина творческа работа.

Македония е покрита с местни общограждански комитети — начело с Централен комитет за Македония. Този организъм — изникнал отдолу — даде декларация и д е л а, че смята своята мисия: в помощ на държавата, за да се осъществи народното верую — един цар, един народ, една силна българска държава под скиптъра на цар Борис III — вече в съзнанието на тукашните българи В Е Л И К! В този организъм се събира[т] интелигенцията и народ[ът], там те си разменят мисли, договарят се, препоръчват мерки и мероприятия — за доброто на народа и в интереса на държавата. Това е понятно — гледано и субективно и обективно — с оглед на довчерашния робски и днешен свободен живот на българския народ тука. За умния — това е и необходимост и психологическа и социална. Обаче, администрацията се интересува вече: да разтури комитетите и да нареди отгоре организации, както правеха сърбите. Когато ръководителите на комитета дадоха дела за своя патриотизъм и за своята преданост към държава и народ — без да имат и пет пари от държавата за тази им строителна работа, тогава много чудно е, че администрацията почва именно от там, ами не гледа да уреди преди всичко стопанските проблеми, чието забавяне може да доведе и до нежелателни усложнения по много причини пък и поради една антибългарска пропаганда — в

която са заедно и сърби[,] и албанци[,] и турци[,] и евреи[,] и цинцари.

Нека администрацията не мисли, че закони[,] правени за свободен народ, могат и трябва да се прилагат веднага и интегрално и в освободените земи, където всичко бе до вчера наопако.

Нека си останат комитетите — да вършат своята работа, нека те бъдат контролирани от държавата, нека получават директиви от държавата, но да не се направи тази глупост да се разтурят, защото един такъв акт ще означава и обида спремо онези — които с дела показаха своята привързаност към цар, народ и държава, които създадоха българската власт и нейния авторитет — когато министерствата в София и хабер нямаха от онова, което ставаше в първите дни на германската окупация в Македония.

Съобщавам Ви всичко това, уважаеми гоеподин Чапрашиков, защото зная, че гледате на всичко това държавнически и понеже вярвам — че желаете. . .

ЦДИА, ф. 1591, оп. 3, а. с. 28, л. 1—2. Оригинал.

№ 43

ПИСМО ОТ ВАСИЛ ХАДЖИКИМОВ ДО КОМАНДУВАЩИЯ БЪЛГАРСКИТЕ ВОЙСКИ В МАКЕДОНИЯ ОТНОСНО МОТИВИТЕ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА МАКЕДОНСКИТЕ БЪЛГАРСКИ АКЦИОННИ КОМИТЕТИ

Б. д., б. м.

Г[осподи]н генерал,

Във връзка с обиколката ми из Македония (Скопска и Битолска област) и отиването ми до Солун, донасям следното:

1. Идеята за съвещателните тела при общините се възприема отлично от целия народ. В това отношение, обаче, до днес не е направено много — особено за селата. Някъде са взети за основа общогражданските комитети, а другаде (Гевгели, Кавадар и пр.) същите играят ролята и на съвещателни тела и на действителни гнезда за българска политическа мисъл и българска култура, от каквито, това поне никой не може да отрече, Македония има нужда.

В такъв смисъл именно трябва да се разглеждат общограж-

данските комитети, ако не се оставят да съществуват покрай съвещателните тела, като форма на общогражданско единство и творчество, даващи възможност за едно обществено проявление на народа и установяващи на по-широка основа един жив контакт между него и държавата в лицето на нейните органи. Така са ги разбрали властите в Гевгели и Кавадар, където с тяхно съдействие се преобразяваха и изпълниха с нови хора, тъй като навремето са били създадени от случайни лица.

Молбата ми е, да се оставят общогражданските комитети да съществуват покрай съвещателните тела, за да има по-голяма пълнота в проявленията на народа като за гаранция, че те няма да се изродят в политически котерии, Б[ългарският] ц[ентрален] комитет престане да съществува, разбира се, малко по-късно, защото нуждата от него още не е минала. Значи, общогражданските комитети не се свеждат в ония граници, в които те се проявяват в стара България.

С това, вярвам, че най-сетне, ще бъдем разбрани. А че не сме достатъчно разбрани и оценени както трябва, разбрах от положението на Българския клуб в Солун. Членовете на този клуб — ръководителите (Яранов, Чаушев и Бешевлиев) имат пълната материална и морална подкрепа на държавата[,] без да с[а] направили и четвъртината от това, което направихме ние тук. Защо се мери с два аршина — не ми е известно. Но когато ние трябва с дни да молим за една треска, хората там разполагат със стотици хиляди лева, автомобили, на разположение аероплани и пр. И все пак работата не върви, защото, е вярно и това, че не са само материалните средства, които обуславят успеха на едно начинание. Ние не сме сигурни даже и за личната си прехрана. Касае се за мен и за председателя.

2. Отивайки за Солун, минах през Лерин, Воден и Енидже Вардар. В първите два града, под носа на гърците, създадох общограждански комитети и дадох нужните директиви за работа на избраните хора. В Енидже Вардар това не сторих, защото едвам там се натъкнах на известно влияние, упражнявано от Българския клуб в Солун, и не исках да влизам в чужда сфера на дейност. Впечатленията ми съ, че гърците са успели повече от сърбите в политиката на асимилация. По-добри асимилатори. Българското нац[ионално] съзнание просто мъждука и един ден, ако получим тези земи, ще видим доста [мъка], додето ги приобщим здраво към майката отечество — България. В Солун сме като капка в море. Там трябва хора организатори, а не професори, които се движат по линията на официалната политика (това не е укор), но са неспособни да наме-

ганизация, ето защо в нея членуват всички мъже, които духовно и физически са достойни да носят оръжие.

2. Членовете на комитета поемат върху себе си задачата по прехраната на народа, както и за уреждане на всички въпроси: икономически, административни и финансови в град Скопие и околията.

Скъпи братя,

Уведомяваме ви за горното и ви каним доброволно и съзнателно, без оглед на вяра и народност да подкрепите нашето дело, а то е и ваше, за да оцелеем с по-малко затруднения и тегоби [в] днешните и утрешните времена. Затова трябва да се направи следното:

1. Всички чиновници от администрацията от утре да се явят по своите места и да започнат да работят.

2. Всички дюкяни и магазини от утре трябва да бъдат отворени в работно време. Обявяваме също така, че българският лев ще служи [както] и досега за купуване и продаване, и то както банкнотите, така и боновете.

Нашата съдба, братя, е в нашите ръце. Да се проявим като умни, смели и готови на всякакви жертви за доброто на народа.

Местен комитет за град Скопие и околията.

Македония, № 1, 19 септември 1944.

№ 45

ЗАПОВЕД НА ГЕРМАНСКИЯ ВОЕНЕН-КОМЕНДАНТ ЗА МАКЕДОНИЯ ГЕНЕРАЛ-ЛЕЙТЕНАНТ ШОЙЕР- ЛЕН ОТНОСНО СЪЗДАВАНЕ НА НАРОДНА МИ- ЛИЦИЯ В ГРАД СКОПИЕ И ОКОЛИЯТА

Скопие, 11 септември 1944 г.

Най-важно задължение на скопското гражданство в днешно време е да се подпомогне властта за опазването на реда, свободата и сигурността на Скопие.

Ето защо заповядвам следното:

1. Да се мобилизират мъжете от 25—35 г. за градска милиция в Скопие.

2. Задачата на тази милиция е опазването на реда, спокойствието и сигурността в Скопие.

3. Скопските граждани са длъжни в срок от 2 дни, от 13 септември 1944 г. 15 ч. да се явят в сградата на бившето Областно управление при определените специално за тази цел лица.

4. За началник на милицията назначавам и мобилизирам скопския адвокат г[осподин] Стефан Стефанов, за негов заместник г[осподин] Емин Яшар, също мобилизиран.

5. Всички офицери и подофицери от бившата югославска и българска войска, а така също и всички полицейски и жандармерийски офицери са длъжни да се явят в посоченото време и място и да се считат мобилизирани.

6. Службата в милицията е безплатна, почетна, но бедните получават възнаграждение.

7. Противовъздушната отбрана ще продължи и занапред да функционира. Всички служители в противовъздушната отбрана се мобилизират и трябва да се явят едновременно в своя щаб.

Противовъздушната отбрана също ще се управлява от началника на скопската милиция.

Германски военен комендант
за Македония: генерал-лейтенант
Шойерлен

Македония, № 1, 19 септ. 1944. Цит. по спомените на В. Хаджикимов: ЦДНА, ф. 1932, оп. 4, а. е. 32, л. 62.

№ 46

СТАТИЯ ВЪВ ВЕСТНИК „МАКЕДОНИЯ“ ОТ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА БЦАК СТ. СТЕФАНОВ, ОЗА- ГЛАВЕНА „НАШАТА ДУМА“

Скопие, 3 май 1941 г.

За своето обединение в една българска държава българският народ води вековни и епични борби и даде безбройни и свидни жертви.

Провидението не забрави българският народ. Бог благоволви неимоверните му усилия в неговата свещена борба и в историческата му мисия. Затова днес българският народ празнува с пълно право най-великия ден в своя живот, своето Възкресение от вековно робство, свободата на поробените бъл-

гарски земи Македония, Тракия, Добруджа, Моравско, Западни покрайнини и обединението им в силна българска държава, под скиптъра на мъдрия и народен цар — Цар Борис III.

Българи,

В този решителен и тържествен момент сплотете се, забравете личните си дертове, заживейте с мисълта за творческа работа от интерес за държава и народ, защото истината е: когато държавата и народа са добре — добре е и всеки гражданин.

Огромна работа чака всички ни. Никой няма да остане без работа, гладен. Всеки ще има възможност да води достоен за човека живот.

Никога да не забравяме народното верую:

Един единен български народ!

Една силна българска държава!

Един български цар!

Нека бъдем проникнати само от тази велика мисъл и да работим дружно за нейното осъществяване.

Да живее Царят на всички българи — Цар Борис III!

Да живеят Германия и велика България!

Македония, № 2, 3 май 1941.

№ 47

ОТКЪС ОТ УВОДНАТА СТАТИЯ ВЪВ ВЕСТНИК „МАКЕДОНИЯ“ ОТ СТ. СТЕФАНОВ

Скопие, септември 1944 г.

Една злочеста съдба определи на Македония да гори в пламъка на едно вековно робство. Инквизиторските оръжия на това робство бяха: духовната сиромашия, политическото безправие, стопанското разорение и социалното унижение. Тези оръжия трябваше да унищожат до корен пословичната твърдост и издръжливост на македонския народ, да пречупят съпротивата и силата на македонския дух, покрит със слава по всички краища на света. Но македонският народ се бореше и се бори, и даваше и дава епични борби и безброй скъпи жертви пред олтара на свободата. . .

. . . Има ли нещо по-добро за всички балкански народи от една свободна и самостоятелна Македония в една Балканска федерация? От една Македония, която ще бъде във федерация-

та, ще принадлежи и на едните[,] и на другите си съседи, а в действителност нито на едните, нито на другите, а преди всичко на себе си? . . .

Но дори и да не се осъществи това велико дело, на кого от балканските народи ще му пречи една самостоятелна Македония, която ще гради своя вътрешен живот, така че да извърши дълбоки и широки социални реформи, които ще се явят като едно възкресение за всички народности и вери на македонската земя!

Откъс от вестник „Македония“, септември 1944, цитиран по книгата на Йован Павловски „Суденъта како последен пораз“. Тетово, 1979, с. 36—37.

№ 48

СТАТИЯ НА ВАСИЛ ХАДЖИКИМОВ, ОЗАГЛАВЕНА НА „КЪМ ЕДИНСТВО И ТВОРЧЕСТВО“

Скопие, 3 май 1941 г.

Драги братя, българи от Македония!

Двадесет дни съм в непрекъснат денонощен контакт с вас. Двадесет дни, подпомогнат — где по-малко, где повече [—] от дружните усилия на всички добри патриоти, аз изпълнявам священото дело на България, като секретар-орган[изатор] при Бъл[гарския] центр[ален] акц[ионен] комитет за Македония и се старая заедно с вас да извикам жизнените сили на довчерашния роб за нов, свободен, творчески живот. Една верига вече от местни комитети за отделните градове и селища опасва измъчената снага на Македония и това ми дава правото да направя пред вас нуждния разбор на извършеното, да покажа добрите и лоши[те] страни на нашата действителност и да дам напътствия от значение за по-нататъшната ни дейност.

Драги братя.

Ние, българите, сме познати в света със своята упоритост, непоколебимо национално съзнание, добра воля за работа и, що се касае специално до българите от Македония, с изострен усет към обществените борби. Тези положителни качества през вековете на робството са били най-здравата опора на българщината срещу денационализаторския режим на турци, сърби и гърци. Те са наше притежание и днес. И днес те се проявяват с първичната сила на желанието, констатирано у всички[,] да

творят за благо на освободената родина и величието на целокупна, велика България.

Но наред с това, драги братя, благодарение на економическия и духовен гнет, през течението на робството са се натрупали ред предразсъдъци и навици, остатъци от партийните ежби на миналите режими, ред елементи на разложение и недостатъци, които, ако и оправдани, не могат повече да бъдат търпени, щом всички се вдъхновяваме от идеята за общото благополучие на държава и народ.

Преди всичко личното пристрастие и личната амбиция у старите — всеки да бъде пръв, трябва най-категорично да се осъди. Всеки трябва да знае мястото си и да се изтъква за това или онова с личните си качества по пътя на разбирателството, а не на налагането. Тук заслугите към род и родина могат да се вземат предвид — та кой ли не е заслужил? Но не това е същественото. В съвременната държава имат преднина, без да отричаме морала, знанията, способностите на всеки един[,] взети поотделно, а не голите амбиции, лишени от всяко реално съдържание. Всички добри, честни и способни българи ще вземат участие в изграждането на новия живот и за всеки — малък или голям, ще има доста много работа, за да не поглежда с лошо око и завист у комшията. Особено общогражданските комитети, трябва да погълнат най-енергичните, най-достойните синове на Македония, за да бъде тя истински представлявана пред всички власти. Задачата на местните комитети се състои в т о в а, ч р е з подобни избрани личности в тях да се съдействува на властта и нейните органи, та Македония културно и стопански да се съвземе по възможност в най-кратък срок. Господи, казвахме всички до вчера, дай ни свободата, пък искай от нас всичко! Свободата, братя, вече я имаме. Сега да покажем на дело, че всеки един от нас може да жертвува малко от личните си амбиции, да забрави личната си омраза към тогава или оногова и да поддържа всичко онова, което обединява нашия народ, а не онова, което го разделя. Ние се мъчехме в робството да бъдем свободни, волеви, разбрани хора. И такива бяхме. Нека не допускаме при свободата да се превърнем в роби на личните си страсти и домогвания, които не държат сметка за общото благо. Свободата е толкова велика, братя, че тази жертва всеки от нас е в състояние, в това съм напълно уверен, да я направи.

Нетърпението пък у младите всичко да стане изведнъж[,] и то по начин, какъвто те предлагат — също така е една грешка. В това отношение нека бъдем по-търпеливи и по-скромни

ПИСМО ОТ БЦАК ДО КОМАНДУВАЩИЯ ГЕР-
 МАНСКИТЕ ВОЙСКИ В МАКЕДОНИЯ С МОЛБА
 ДА БЪДАТ ОСВОБОДЕНИ ВОЕННОПЛЕННИЦИ-
 ТЕ — МАКЕДОНСКИ БЪЛГАРИ

Скопие, б. д

Уважаеми г[осподин] генерал,

Адолф Хитлер, могъщия[т] водач на Велика Германия[,] заповядва на своите непобедими войски и те със светкавичен удар освободиха Македония от сръбско и гръцко робство, за което българският народ от Македония ще му остане благодарен за вечни времена.

Македонските българи, освободени от вековно робство, чувствуват своето освобождение като най-велик ден в своя живот.

И, за да бъде тяхната радост пълна, с настоящето си позволяват, многоуважаеми господин генерал, да помолят за следното:

Да дадете нужните разпореждания, за да бъдат освободени от военнопленничество всички българи от Македония офицери, подофицери и войници, един два дни иреди Р[ождество] Х[ристово], който празник е един от най-големите в живота на православновярващия свят и чието празнуване започва на 20 т. м.

С този жест от Ваша страна, уважаеми господин генерал, ще задължите всички българи, особено македонските българи, с вечна благодарност и признателност.

Като представител на интересите на македонските българи, молиме Ви да издадете нужното разпореждане за случая и уверяваме Ви в нашата преданност и благодарност.

Македония, № 2, 3 май 1941.

ТЕЛЕГРАМА ОТ БЦАК ДО РЪКОВОДИТЕЛИТЕ
НА ХЪРВАТСКО С МОЛБА ЗА ОСВОБОЖДАВА-
НЕ НА ВОЕННОПЛЕННИЦИ — МАКЕДОНСКИ
БЪЛГАРИ

Скопие, б. д.

Българският централен акционен комитет на Македония апелира към шефа на независимо Хърватско да освободи от затворите в Хърватско останалите още там затворници македонски българи.

Македония, № 2, 3 май 1941.

№ 51

ТЕЛЕГРАМА ОТ БЦАК ДО КОМАНДУВАНЕТО НА
УНГАРСКАТА АРМИЯ С МОЛБА ЗА ОСВОБОЖ-
ДАВАНЕ НА ВОЕННОПЛЕННИЦИ — МАКЕДОН-
СКИ БЪЛГАРИ

Скопие, б. д.

Българският централен акционен комитет моли военното командване на съюзническа и братска Унгария да освободи час по-скоро българите македонци, пленени от унгар[ските] войски.

Македония, № 2, 3 май 1941.

№ 52

ЗАПОВЕД № 1 НА СКОПСКИЯ ОБЛАСТЕН ДИРЕК-
ТОР АНТОН КОЗАРОВ ОТНОСНО УСТАНОВЯ-
ВАНЕТО НА АДМИНИСТРАТИВНИТЕ ВЛАСТИ
В МАКЕДОНИЯ

Скопие, 26 април 1941 г.

Обявявам на населението от Скопската област, че от днес — 26 април 1941 год.[,] в района на същата се установява редов-

на гражданска, административна и общинска власт на Царство България.

Районът на Скопската област обема населените места до една граница северно с градовете Владички хан, Враня и Прешово с околиците им, западно река Вардар с градовете Скопие, Велес, до старата гръцка граница, южно върви по тази граница и достига границата на Царство България.

В така установената област от днес влизат в сила всички граждански и административни закони на Царство България.

Всички граждански, административни и полицейски власти, действували до днес, престават да функционират, освен ако бъдат натоварени специално от областта да продължат да работят.

Н а р е ж д а м всички околийски управители, полицейски началници и кметове, които са получили назначение или са натоварени да продължат своята работа, да заемат своите длъжности и да установят българската власт и закони в своите райони.

П р и к а н в а м населението да запази пълно спокойствие, ред и да продължи своята стопанска дейност, като даде пълна и безрезервна подкрепа на установената гражданска, административна, полицейска и общинска власт.

Македония, № 2, 3 май 1941.

№ 53

ЗАПОВЕД № 2 НА СКОПСКИЯ ОБЛАСТЕН ДИРЕКТОР АНТОН КОЗАРОВ ОТНОСНО УСТАНОВЯВАНЕТО НА АДМИНИСТРАТИВНИТЕ ВЛАСТИ В МАКЕДОНИЯ

Скопие, 26 април 1941 г.

Установявайки властта на българската държава върху освободената територия на Скопската област, обявявам, че от днес, 26 април 1941 година, органите на българската държавна власт започват нормалните си функции и затова:

1. Приканвам населението от Скопската област да запази абсолютно спокойствие и ред, като не се поддава на никакви зловредни слухове.

Б ъ л г а р с к а т а държавна власт е в положение да га-

рантира на всички жители от областта сигурност и спокойствие, тъй необходими за стопански и духовен живот.

2. Всички граждани са длъжни безусловно да се подчиняват на властите. Нарушителите ще бъдат наказвани най-строго.

3. Забранява се разпространяването на каквито и да било слухове и действия, с които се цели да се смуги спокойствието на населението, както и да се насаждат каквито и да било дележи.

4. Поканват се всички търговци, занаятчии и други под страх на наказание незабавно да отворят магазините, складовете, работилниците, дукяните и др. и да започнат нормалната си всекидневна търговия.

5. Най-строго се забранява укриването на стоките, както и покачването на цените на стоките с цел за спекулация.

Задължителни остават цените, установени към първи април тази година.

6. Приканвам населението да оказва освен пълно подчинение, но и добросъвестно съдействие на всички държавни и общински власти.

Македония, № 2, 3 май 1941.

№ 54

ЗАПОВЕД № 1 НА СКОПСКИЯ ОБЛАСТЕН ПОЛИЦЕЙСКИ НАЧАЛНИК АНТОНОВ ОТНОСНО УСТАНОВЯВАНЕТО НА ВОЕННОАДМИНИСТРАТИВНАТА ВЛАСТ В МАКЕДОНИЯ

Скопие, 26 април 1941 г.

За обезпечаване на обществената сигурност и спокойствие,
з а п о в я д в а м:

1. Всеки гражданин е длъжен да се подчинява, изпълнява разпорежданията и заповедите на полицията, чиято задача е изключително за запазване реда, сигурността на гражданството и държавата.

2. Всички издадени заповеди от германските полицейски власти относно отваряне и затваряне на заведенията, както и часа, определен за движението на гражданите, остават в сила. Последната заповед ще бъде проведена с много голяма строгост.

3. Срещу някои граждани, които с цел да внесат смут всред гражданството се опитат да стрелят върху длъжностни лица, ще се действува с оръжие без предупреждение.

4. З а б р а н я в а м най-строго събирането на групи.

5. Най-строго ще бъдат преследвани лицата, които се опитват да правят каквито и да било събрания без предварително разрешение от полицейските власти.

Настоящата заповед за най-строго изпълнение възлагам на полицейските органи от областта, които да действуват срещу всяко неподчинение е оръжие.

Македония, № 2, 3 май 1941.

№ 55

СТАТИЯ НА СТЕФАН СТЕФАНОВ, ОЗАГЛАВЕНА „САМО НАПРЕД!“

Скопие, 3 юни 1941 г.

Изпълнявайки свещен дълг към народ и държава, български патриоти следваха победоносните войски на могъщия фюрер Адолф Хитлер, предвождани от прославения генерал фелд-маршал фон Лист, когато те тръгнаха да жертвуват живота си и за свободата на Македония. Без да държат сметка за рисковете в такива моменти, български патриоти завземаха управлението по градове и села и установяваха фактически българската власт. Един по един спонтанно никнеха гражданските комитети из Македония, изникна и техният Централен комитет за Македония.

Македонският въпрос, довчера кошмар за мира в Европа и ябълка на раздора за балканските държави, най-после получи своето окончателно и справедливо политическо разрешение — с освобождението и присъединението на Македония към майката родина — България. С този знаменателен исторически факт светкавично настъпи и великата промяна в живота на довчерашия македонски роб. . . Заспал със страх пред неизвестността на утрешния ден в тъмнината на сръбската и гръцка[та] тирания и инквизиция, а събудил се от грохота на германските оръдия, възвестили освобождението на великата мъченица Македония, освобождение, за което се водиха през векове[те] епични борби, в които пожертвуваха живота си най-свидни български синове!

И ако сега македонските българи искат да се проявят обществено, с дела да се покажат достойни за държавата и националната общност, която беше за тях идеал в течение на векове, това тяхно съкровено желание е толкова законно и понятно, че едва ли е нужно да се доказва.

Грубата действителност и суровите закони на живота — които тук са съвсем по-други[,] отколкото са в старите предели — искат своето. Големи и деликатни стопански, социални, просветнокултурни въпроси съществуват и очакват бързо, разумно и вешо разрешение. То може да бъде дадено само от българи, които са подчинили личното на общото и които при това са вещи и имат още дух, сърдце, голяма енергия; които имат чувство за обществена отговорност, да бъдат скромни и честни. За щастие, такива достойни синове българския[т] народ има. Тях Македония ще посрещне с най-голяма радост.

Директивите отгоре са ясни и дадени; остава само долу да се приложат и осъществят с творческа работа.

Централният комитет своевременно посочи на най-меродавните представители на правителството и конкретно какво трябва да се направи, за да се получи положително разрешение на редица въпроси и крещящи нужди. Казано бе как да се уреди прехраната на сиромашията, как да става снабдяването на Македония с продукти от първа необходимост, какво да се направи — за да няма спекула и чудовищно скачане на цените, тъй страшно за сиромашията и за чиновничеството — за малкия гражданин, изобщо. Подчертано бе — какво да се направи за курса динар-лев, как да се ликвидира колонизацията*, как бързо да се премахне безработицата и на работничество, и на чиновничество, и на учителство тук, настъпила внезапно поради светкавичната война. Препоръчано бе също — какви мерки да се вземат, за да се използват максимално жилавостта на българина, македонските надземни и подземни богатства, тукашната плодородна земя. Казано бе и всичко, що е направено вече от комитета за масовото освобождаване на пленниците македонски българи от лагерите германски, италиански и унгарски — в непосредствена връзка със съответните власти, препоръчано бе и на правителството и последното средство за освобождаването и на останалите още по лагерите пленници. Казани бяха на правителството още много други неща, важни за неговата работа. И сега народът тук очаква бързите, умните и ефикасни мерки на правителството с голямата надежда, че те няма да закъснеят и че ще бъдат решителни и положителни. Ние вярваме!

Българските поробени земи получиха своята свобода. Българският народ е обединен. България е велика. Цар Борис III извърши едно чудо — с упорит труд и идеално мълчание. Той е вече — и с пълно право — Цар Борис III Велики! Нека всички работим упорито и смислено, за да бъде по-добре на прекрасния ни народ, за да бъдем и ние достойни за примера на нашия народен и любим Цар! Такава работа ще бъде наистина чест и гордост за всеки родолюбец.

Само така ще изпълним своя дълг към народа си и към върховния вожд на българската нация и държава!

Македония, № 3, 3 юни 1941.

* Става дума за политиката на настаняване (колонизиране) на сърби със семействата им в завладени от Сърбия земи — в Македония, а също и в Косово, Войводина, Хърватска. Целта на тази политика е създаването на основание за териториални претенции.

№ 56

ТЕЛЕГРАМА ОТ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА БЦАК СТЕФАН СТЕФАНОВ ДО НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО ЦАР БОРИС III ПО СЛУЧАЙ „СВЕТИ КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

Скопие, 3 юни 1941 г.

Царю,

По случай днешния най-голям празник на българската просвета и духовна култура, Свети Кирил и Методий, отпразднуван в Скопие и всякъде из Македония, довчера под черно робство и сега прибрана в топлите обятия на майката родина за вечни времена, най-тържествено и с единствена по изпълнение [на] народна манифестация на българското родолюбие, българският народ от освободена Македония и Централният му комитет Ви пращат и молят да приемете техните искрени честитки и сърадвания, като желаят от сърдце щастие, дългоденствие и благоденствие на Ваше Величество лично и на целия царски дом.

Същевременно молим се Богу да благослови извънредните усилия на Ваше Величество за връщането към майката родина и на останалите части от Североюгозападна Македония* с родния град на свети Кирила и Методия и столица на велика-

та мъченица Македония — Солун, за радост и щастие на целокупния български народ и на велика България под Вашия скиптер!

Македония, № 3, 3 юни 1941.

* Имат се предвид северните части на Егейска Македония, които са били населени в началото на века с преобладаващо българско население. Южните части на Егейска Македония са населени с гърци.

№ 57

ТЕЛЕГРАМА ОТ ЦАР БОРИС III ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА БЦАК СТ. СТЕФАНОВ В ОТГОВОР НА ПОЗДРАВИТЕЛНА ТЕЛЕГРАМА ОТ СТРАНА НА ПОСЛЕДНИЯ

София, 6. д.

Благодаря сърдечно Вам и на членовете на комитета за любезните поздрави и благопожелания, които ми изпращате по случай празника на светите братя Кирил и Методий.

Македония, № 3, 3 юни 1941.

№ 58

РЕЧ НА СЕКРЕТАРЯ НА МЕСТНИЯ АКЦИОНЕН КОМИТЕТ В БИТОЛЯ СОТИР ТРЕНЧЕВ, ПРОИЗНЕСЕНА В ЧЕСТ НА ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА МАКЕДОНИЯ

Битоля, 20 април 1941 г.

Граждани,

Това, което сънувахме, за което мечтаехме — се сбъдна. Ние сме свидетели на едно небивало поражение на нашия враг — на нашия угнетител. Той стои повален от храбрите войски на Адолф Хитлер и на Бенито Мусолини, а ние стоиме зашеметени и от щастие и от радост и не можем още да се опомним. Дор и днеска ето едвам стигнахме да се съберем, да благодарим на нашите освободители и съюзници, да прославим рождения ден на великия водач на велика и непобедима Германия. Днес, когато великият Райх празнува денът на своя най-велик дър-

жавник и войник, няма българско сърдце, което да не споделя голямата радост на нашия винаги драг съюзнишки германски народ, да не благодари на великия фюрер. Ние, до вчера поробените македонски българи, нарочно считаме за дълг всичко онова, което е драго на великия германски народ. И ние сме благодарни на фюрера толкова и така, колкото и както може всеки само да бъде благодарен на този, който го сваля от бесилката, който го отървава от небивали мъки, на които невинният бива подложен.

Робуването на македонските българи беше толкова по-черно и по-непоносимо, колкото те робуваха на един народ с по-малка просвета, с по-ниска култура и цивилизация.

Като израз на това нека споменем нещата, които никъде в света не са се упражнявали над поробените народи, освен в поробена Македония и Тракия.

Говореха ни, че са наши освободители, а ние попаднахме в най-черно робство.

Беше голямо престъпление да се наречеш българин и насилла ни даваха техните национални имена.

Децата в черквите ни кръщаваха насилла с техни имена.

В училищата учеха децата ни да се отказват от своите бащи и деди и от своята народност.

Економически ни съсипеаха, защото от нас всичко искаха и взимаха, а нищо не ни даваха.

В правосъдието имаше право онзи, който ласкаеше и лъжеше, че е сърбин или грък.

Говореха ни, че са ни просветили, а ние имахме след тяхното окупиране повече неписмени и по-малко училища, отколкото в турско време.

Говореха ни, че Македония напредва, а населението на нейните градове и села опадваше вместо да се качва и съобщенията и благоустройството останаха повече от мизерни.

Ня кой би запитал: Как са могли да говорят такива противоположни факти? Отговорът е прост: Защото бе позволено да говорят само онези, които ги хвалеха и лицемерно лъжеха. Такива бяха от довчерашните ни господари[.] издигвани и грижливо прокарвани за мними представители на тоя нещастен народ, а кога[то] такива ренегати се разкарваха помежду си и народът подаваше гласове за съперника, тогава тоя, неполучил така „народното“ доверие, беше нареден чрез указ за сенатор и пак продължаваше да лъже и трупа богатства за сметка на своя поробен народ.

Но въпреки всичко българите останаха българи.

Така схванато „освобождението“, угнетителите ни се засилваха и нахално говореха за своето юначество. Заканваха се дръзко на всекиго, говореха, че те, щом само се накашлят, и италианците ще побягнат през Адриатика. Трябваше да дойде това, което стана, за да се случи точно обратното: щом се само накашляха победоносните германски и италиански войски, сърбите не знаеха как по-скоро да сложат оръжието и срамно да се предадат.

И кой трябваше да се бори за тях? Трябваше да се пролива кръвта на потиснатите народи в бившата Югославия. Какво би трябвало да защитават те и от кого? Дали да защитават своите мъчители от онези, които дождаха с високо благородната задача да ги освободят и да създадат правда и справедливост?

И нашите македонски българи схванаха това. Те постъпиха така, както трябваше да постъпят, и единодушно помогнаха, според силите си, на своите освободители, на своите непобедими съюзници.

Ето защо македонските българи и с тях целокупният български народ никога не могат да изразят достатъчно благодарността си на фюрера и на дуче.

Ура за великия фюрер и на великия Райх!

Ура за любимия ни владетел Борис III, цар на всички българи!

Македония, № 3, 3 юни 1941.

№ 59

СЪОБЩЕНИЕ ОТНОСНО ХАРАКТЕРА НА В. „МАКЕДОНИЯ“

Скопие, 3 юни 1941 г.

Вестник „Македония“ е вестник на народа в Македония. Този вестник ще съумее достойно да представи всички местни нужди, комуто трябва от държавните и стопански фактори на България, да ги обясни и тълкува, като даде и всички препоръки за тяхното удовлетворение. За тази цел ще работят специалисти.

За сега в[естник] Македония, докато се възстановят редовни съобщения, ще бъде седмичник*, а след това ще стане и ежедневник.

В[естник] Македония не получава от държавата нито пет пари. Той излиза с подкрепата на съзнателни граждани.

В[естник] Македония е в пълна услуга на идеите, легнали в основата на работата на Централния комитет и местните му комитети всякъде из Македония. Той ратува за единство, за доброто на държавата и на народа — в неговите широки маси.

Македония, № 3, 3 юни 1941.

* Тези амбиции не се осъществяват. Всъщност, вестникът по-скоро е месечно издание и от него излизат само три броя.

№ 60

СЪОБЩЕНИЕ ОТНОСНО НАЗНАЧЕНИЕ НА ЕПАРХИЙСКИ СВЕЩЕНИЦИ

Скопие, 3 юни 1941 г.

В желанието си да уреди по-бързо църковните работи Скопско-Велешката митрополия е назначила временно следните местни лица за свещеници: Сп. Евтимов от с. Вълковия, Тетовско, за свещеник в същото село; Серафим Бочев — Тетовско, за свещеник в селата Влаци, Милетино и Челопеч; Никола Василев от с. Спанче, Тетовско — в гр. Тетово; Панко Антоv — в селата Петровка и Маджарско; Хр. Серафимов, от Тетово, в параклиса „Св. Йован Кръстител“ — Скопие; Стоил Давидов, Кратово, за енорийски свещеник в църквата „Св. Димитър“ — Скопие; Григор Бурев — Щип, за свещеник в с. Карбинци, Щипско; Васил Х[аджи] Попов, Щип, за свещеник в църквата „Св[ети] Николай“ — същия град; Кирил Тройчев от Велес, осъждан от сърбите на смърт, за свещеник в същия град; Ангел п[оп] Стоянов, за свещеник в[ъв] велешката църква „Св[ети] Спас.“

Македония, № 3, 3 юни 1941.

№ 61

СЪОБЩЕНИЕ ОТНОСНО ЗАПОВЕДИ НА КОМИ- САРЯ ПО СНАБДЯВАНЕТО

Скопие, 3 юни 1941 г.

I. Всички граждани, които имат собствено брашно, да си приготвяват от него хляб и да не купуват хляб от хлебопекарниците.

2. Хлебопекарите да продават хляба само след 6 часа сутринта. Преди 6 ч. фурните да са затворени и никой да не продава, нито да кунува хляб.

3. Хляб да се продава на следния ден след изпичането му.

4. Всички граждани, които притежават пшенично и царевично брашно над 10 кгр, да го декларират до 25 т. м., 18 ч. чрез общинските агенти.

5. Всички собственици на ресторанти, гостилници, кръчми, млекарници и сладкарници да се снабдят в най-скоро време с ценоразписи от комисарството и да ги поставят на видно място в заведенното си.

6. Всички търговци да декларират наличните си стоки от 1 май насам.

7. Всички търговци да продават стоките си по цени от 1 април т. г. За това да поставят ценоразписи или етикети по стоките в магазините си.

8. Стоките, на които цените са нормирани, не могат да се продават на цени по-високи от определените.

9. Всички продажби от търговците на едро на търговци и занаятчии да стават само с фактури.

10. Всички продажби на стоки на едро на търговци във от гр. Скопие да стават само с разрешение на комисарството.

11. Поставя се възбрана на всички количества гъон, крупон, табан, хастар, юфт, бланк, лицеви кожи, целенак от глави, произведани и намиращи се в кожарските индустриални заведения и в кожарските работилници. Също и за сода каустик. Продажбата на горните материали ще става с нареждане на комисарството.

Македония, № 3, 3 юни 1941.

№ 62

СТАТИЯ ОТ ВЕЛКО СПАНЧЕВ, ОЗАГЛАВЕНА „РОБСТВОТО В МАКЕДОНИЯ“

Скопие, 3 юни 1941 г.

Затворено купе, притежание на редакцията на един голям софийски ежедневник[,] ни понася към бленувана Македония. Мощният мотор бързо поглъща километрите и в по-малко от два часа ние сме в Кюстендил. Всецяло овладян от мисълта, че скоро ще зърна свещения образ на Македония, аз почти не за-

белязвам вълшебния априлски ландшафт на овощната градина на България — долината на Струма. Шумният мотор на връх Деве-баир заглъхва, аз рязко обръщам взор назад, за да попия с поглед къс от постиженията в областта на материалната култура от страна на победена до вчера България и го сравня с постиженията на довчерашна победителка Югославия, която безспорно имаше много повече условия и възможности да се отдаде на аграркултурна работа и стопанско строителство, отколкото това бе възможно на окастрена и заставена да плаща репарации България.

Впечатлението от това сравнение бе поразително. Социалният и стопански прогрес зад нас бе на една висота, която е толкова по-очевидна, колкото по-тежки бяха условията за нейното постижение. Първите бедни къщурки в селищата на Македония напомнят тръвни пчелни кошери, покрити с посивяла от времето слама; първите срещнати селяни са почернели от труд и мъка, наподобяващи печални сенки, — първите земеделски посеви, съобщителни средства и благоустройствени съоръжения говорят за едно стопанско и социално пренебрежение на Македония от нейните поробители — дело на зла умисъл, на обща политика на югославската държава спрямо тая легендарна страна и нейните упорити в своето българско национално съзнание обитатели.

Крива паланка, Страцин, Куманово—Скопие, по-право Скопското поле, не изличиха тия първи мои впечатления. Изгледът на цялата околност, като стопански обект, с неговите стопански възможности твърде слабо използвани, говорят много ясно на всеки стопановед, че материалното подтисничество над Македония не е било по-леко от духовното и че една политика на обезличаване националния колорит на тая страна е било двойко — духовно и материално.

Дивният с[ъс] своето приказно плодородие Полог, от изворите на Вардара до предела Шар—Суха гора, заварих в същото или почти в същото стопанско положение, в което го оставих, прокуден от своята родина преди 23 години. Тоя стопански район, който още тогава даваше за износ над 400 вагона първокачествен боб, достигащ до пазара на Марсилия, чудната овощна градина, която осигуряваше над 200 вагона най-доброкачествени ароматни тетовски ябълки, и не по-малко зърнени храни, тютюн и др. в самия център на окръга — Тетово, е била ръководена само от един единствен агроном, който се е занимавал с бумажна работа. Едно единствено земеделско

училище наблизо до Тетово е единствената положена грижа от държавата за тоя стопански край.

В променилото своя благоустройствен облик Тетово поради два последователни пожара, стърчи огромната сграда на държавния тютюнев монопол — средство за изсмукване кървавия пот на македонските българи — тютюнопроизводители. За реколта 1940 година на последния е платено за к[ило]-гр[ам] тютюн по 3.25 динара, а за миналите реколти още помалко.

И всичко това само на книга. В действителност тютюнопроизводителите не са получавали нищо за своето производство. Тежките даждия са поглъщали цялата негова стойност, а не са били изключения случаите[,] когато те е трябвало да доплащат, за да очистят данъчната си партида по наложените запори.

Нито една здрава селскостопанска или кредитна кооперация по селата; нито една народополезна и народостопанска инициатива, — нито помен от стопански и благоустройствени грижи за селото! Само нечовешки труд и кървави сълзи са съиътствували горното течение на легендарния Вардар и само стон на потиснатата мъка е огласял величествения Шар.

— Резултати за асимилатора и насилника?

— Противно на очакваното. . .

Тетово и неговата околност са станали повече български, отколкото в миналото. Но за това в[ъв] втора кореспонденция, в която ще разгледаме заедно с читателя и възможностите на утрешния ден — това, което в стопанската област може да се направи в и за свободна Македония.

Македония, № 3, 3 юни 1941.

№ 63

ЗАПОВЕД ОТ ОКОЛИЙСКИЯ КОМИСАР НИКИ- ФОРОВ ОТНОСНО ЦЕНИТЕ:

Скопие, 6. д.

I. Определям цената, по която да се продават на „дребно“ от 12 май — понеделник, т. г. следните продукти:

1 кгр. хляб пшеничен	6 л[ева]
1 месо говеждо	28
1 месо агнешко	30

1 месо свинско	54
1 сол ситна	7
1 захар ситна	28
1 захар на бучки	30
1 сирене прясно	28
1 сирене отлежало	32
1 литър мляко прясно	8
1 литър млеко кисело	12

II. Определените цени са в левове.

III. Всички търговци, които търгуват с тези стоки и артикули, да поставят ценоразписи, написани на български и непременно печатни, на които да посочат определените цени.

Който продава на цени по-високи от определените, ще бъде наказван по глава VIII от Закона на осигуряване снабдяването и по чл. чл. 44 и 45 от Закона за гражданската мобилизация, с[ъс] затвор и глоба до 1000 лева.

Македония, № 3, 3 юни 1941.

№ 64

СЪОБЩЕНИЕ „ОРГАНИЗАЦИЯ И РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА СЛУЖБИТЕ В СКОПСКАТА ОБЩИНА“

Скопие, 3 юни 1941 г.

За да могат да бъдат обслужвани по-бърже и по-добре гражданите на Скопие, както и да се извършва правилно тяхното ръководство и изпълнение, централните служби са разпределени, както следва:

Кмет: г[осподин] инж[енер] Янко Мустаков.

Заместник-кмет: г[осподин] Спиро Китинчев.

Помощник-кметове: Крум Органджиев — изпълнява длъжността скопски общински съдия с всички права и задължения, които създава тая служба. Благой поп Панков изпълнява длъжността председател на училищното настоятелство. Иван Стойнов и Фетах Сулейманов.* Д[окто]р Ангел Янакиев е назначен за началник на градската санитарно-ветеринарна служба. Нему се възлага организирането, ръководството и изпълнението на цялата градска санитарно-ветеринарна служба в градската община и нейния район.

заповедта на г[осподни] министра на вътрешните работи и народното здраве, постъпих в изпълнение на длъжността към на Скопската градска община.

Братя българи,

Дългоочакваната свобода изгря над всички български покрайнини. Многовековната мечта на българина е постигната. Неизброимите жертви, които българският народ през течение на много години даде за своята свобода, получават най-похле възмездие. Най-многобройната народност в сърцето на Балканския полуостров окръглява границите на своята единна държава, за да могат и усилията на българския народ да бъдат насочени към въдворяването на нов и справедлив ред в Европа и по-специално на Балканския полуостров.

Драги жители на свободно Скопье,

Вашата българска власт поема вече всички служби в новоосвободения македонски край за неговото всестранно издигане и за благоденствието на неговото население.

В[ъв] вашия град — столицата на Македония — аз съм щастлив, че получих честта и доверието на нашето правителство, чрез г[осподин] министра на вътрешните работи и народното здраве да възглавявам за известно време вашата Скопска община.

За изпълнението на тази задача мен предстои да се справя с редица съществуващи условия, с намерението час по-скоро да мога да ви бъда полезен за всестранния напредък на вашия град.

Аз идвам тук с горещото желание и непоколебимата воля да сторя всичко, за да изпълня тази задача по най-бърз и резултатен начин. Готов съм да вложа всички сили и компетентност за националния, културен и материален възход на общината.

Аз знам, обаче, че моите усилия ще бъдат недостатъчни без вашето ценно съдействие и че те не биха се увенчали с успех, ако вие не ми дадете вашето искрено и пълно сътрудничество.

Ето защо, аз ви отправям апел да ми помагате в моята тежка, но благородна задача, не за самия мен, а за самите вас и за вашия град и чрез това за нашата скъпа родина България.

Здраво и добре уредена община, това значи благоденствающ народ в здрава и добре уредена държава.

Нека с общи усилия изградим образцовата община на Скопие.

Скъпи съотечественици,

Нека покажем на дело, че сме родени, за да живеем свобод-

ни! Имаме повелителен дълг с общи усилия да заличим нерадостните съдби на дълголетното тежко робство и да направим вечен живота на възкръсналата свобода и правда.

Нека нашият пример покаже всекиму, че тук, на бреговете на буйния Вардар, живеят достойни синове на България, обзета от чувство на преданост и признателност към върховния вожд на България — нашия велик и любим Цар на българите Борис III.

Нека покажем пред цял свят, че, както през вековете, гранитното българско съзнание и твърдост са били отличително качество на нашите деди от класическата българска покрайнина Македония, на която от бреговете на Вардар и синия Охрид през вековете се е разнасял за подражание зовът на българската просвета и на българското гордо национално чувство, така и днес в Скопие достойни синове на велики бащи са готови да изпълнят завета на онези, които дадоха най-скъпото, което имат — живота си — за свободата на всички поробени български земи.

Братя българи,

В момента, когато всяко българско сърдце е изпълнено с неизказана радост за извоюваната най-после свобода над всички поробени българи, когато от бреговете на Дунав до Бяло море и от Черно море до Охрид се разнася възторженият български зов: „Един народ, една държава, един цар“, в този велик час аз съм двойно по-радостен и горд, че съм ваш кмет и че мога да ви приветствувам като свободни българи от обединена и велика България и да ви приканя заедно с мен да изпълните вашия свещен дълг!

Да живее нашият мъдър и всеобщо любим Цар на българите Негово Величество Борис III!

Да живее обединена Велика България!

Да блести и благоденствува град Скопие!

Кмет:

инженер Янко Мустаков

S U M M A R Y

BULGARIAN CAMPAIGN COMMITTEES IN MACEDONIA 1941

The Bulgarian population in Macedonia accepted with satisfaction the defeat of Versailles Yugoslavia in 1941. In the demolition of Yugoslavia those people saw the end of their 23-year long slavery. No wonder then that the Bulgarians from Macedonia, mobilized in the Yugoslav army, refuse to fight, lay down arms, and surrender to the Germans. The situation was similar to WW I, when Bulgarians from Macedonia, mobilized in the Serbian army by force, surrendered en masse to the Austro-Hungarian army.

The hostilities against Yugoslavia began on 6 th April 1941. The fast advance of the German troops in Macedonia created possibilities for overthrowing the odious Serbian and Greek power in the district. But the lack of Bulgarian troops and official Bulgarian powers caused certain political vacuum, in which the so called campaign committees (CC) arose.

The idea for creating such committees did not emerge at once. It arose in conversations among some representatives of the former Internal Macedonian Revolutionary Organization (united). These were the historical figures Pavel Shatev, Alexo Martoukov, Hristo Ampov, Stephan Stephanov and Vassil Hadjikimov. The outbreak of WW II on 1st September 1939 forced the whole Bulgarian society, and particularly the fugitives from Macedonia, to seek more actively ways for liberating Macedonia.

In the course of the talks it became clear that the problem of organizing the Bulgarian population in Macedonia could be solved by two active figures — Stephan Yanakiyev Stephanov and Vassil Hristov Hadjikimov. They had both suffered, and would suffer again for the liberation of their native territories. Like many other Bulgarians from Macedonia, they were to be imprisoned after the war. Hadjikimov stayed in prison for more than 11 years. Stephan Stephanov perished in an attempt to escape from prison. Hadjikimov stayed in prison for more than 11 years. Stephan Stephanov perished in an attempt to escape from prison. They worked down the following plan: first, if the conditions requi-

red that Bulgaria should not engage in the war for the liberation of Macedonia, they would struggle for the autonomy of this region; second, if there were a plebiscite for joining any of the neighbouring countries, they would urge the people to take part in campaigns, demonstrations, petitions for joining Bulgaria.

According to them these political goals could be achieved only by following two basic missions: destroying the Serbian and Greek authorities in Macedonia, and uniting the people in an organization.

The Versailles Yugoslavia was destroyed in a short time. Negotiations were conducted for joining a part of Macedonia to Bulgaria. Having in mind the changes in the political situation, Stephanov and Hadjikimov decided that their mission was to form a Central Committee with a network of committees in the towns and villages. Such an organization would be able to assist the Bulgarian authorities, which were to be established there and which supposedly, would not be familiar with the local conditions.

The atmosphere in Macedonia at that time was suitable for creating an organization of the kind that Stephanov and Hadjikimov had in mind. The Bulgarian troops were expected with impatience. In that situation local authorities were created in some places in Macedonia even spontaneously, long before any instructions were given. The necessities of the historical moment always call for the right personalities. The arrival of Stephanov and Hadjikimov appeared to be just the spark which enflamed the hearts of the people for patriotic activities. In Skopje they found their old friends — the lawyer Blagoy Popankov and the merchant Illiya Attanassov. The latter informed them that a session with representatives of different organizations would be held. The purpose of this session, where a German representative was invited, was to create an independent Republic of Macedonia. Of course they had in mind some kind of a Bulgarian Macedonian Republic. But assuming that such a republic would be under German protectorate, which would not be desirable, Stephanov and Hadjikimov rejected this idea.

On 13 th April 1941 a session was held in Stephan Stephanov's house in Skopje. According to the № 1 minutes, a „Central Committee of the Macedonian Bulgarian Committees“ (CCMBC) was founded. Its official name was: Bulgarian Central Campaign Committee for Macedonia (BCCCM). The Committees that would be formed in the different places throughout Macedonia were called Local Bulgarian Campaign Committees (LBCC).

The BCCCM consisted of 32 persons. It chose an executive Committee: President Stephan Stephanov, Deputy (Vice-President) Spiro Kitinchev, Secretary Vassil Hadjikimov, cashier Kroum-Organdjiev and advisors Blagoy Popankov, Ivan Piperkov, Dr. Alexander Gueorgiev and Iliya Attanassov.

One of the main tasks of the BCCCM was to publish a declaration: „BULGARIANS, Macedonia is liberated! Macedonia is liberated for ever. The end of the slavery has come. . . The centuries-old slavery in Macedonia — Greek, Serbian and Turkish, mental and political, economic and social as well, in the 20 th century, is abolished. The great ideal — l i b e r t y — for which Macedonia waged century-long struggles with an unprecedented heroism and with a lot of sacrifices, is already a reality.“ Along with this, the declaration briefly declared the program before the people: unification with Bulgaria. Although the Bulgarian powers were not established yet, the BCCCM announced in the declaration: „Macedonia is free and is already in the Bulgarian national unity“.

Bulgarian press was founded in Macedonia too. After 24 years Bulgarian words begin to appear in a Bulgarian newspaper. It was called „Macedonia“ and published most of the documents and the decisions of the BCCCM. Stephan Stephanov was the director of the newspaper. Radiostation Skopje was restored, too.

One of the first problems the BCCCM faced with, was to take the power away from the Serbs. Paradoxically, the power was still Serbian — the Germans did not abolish the administrative authorities from the beginning. The German commandant in Skopje answered the delegation of the BCCCM that he would give the power to the Bulgarians, if only they could give him proofs that the Bulgarians predominated in Skopje. This became a pretext for a special referendum. Only half a day appeared to be enough for the BCCCM to prepare Bulgarian flags and to hang them outside all Bulgarian houses. All over the city there were Bulgarian flags although there was no official Bulgarian representative in it. Like any pedantic German, the commandant of Skopje drove along the streets in order to see for himself that the city was a Bulgarian one. Afterwards the administrative power of the city was given to the Bulgarians. Spiro Kitinchev was appointed the first mayor of the city.

This success showed that to establish Bulgarian rule was not an easy thing, and that a struggle should be waged for it. At the same time, people got convinced that this struggle could be successful only if it was well organized, and if there was unanimity among

the supporters of the different tendencies and groups. The struggle for overtaking the power in Skopje showed that in other Macedonia towns the Serbs might also have strong positions; that is why the immediate formation of local committees was necessary. This was the task of the organizing secretary — Vassil Hadjikimov — the most energetic of the workers. He traversed the whole Macedonia and organized LBCCs in towns and bigger villages.

On 14 th April 1941 Vassil Hadjikimov arrived in Veles by car. Several persons in the town were wounded or murdered, several houses were ruined by the German bombings. Unlike in Skopje, Serbian powers in Veles had been evacuated before the arrival of the Germans. The town-hall was in the hands of the Bulgarians. The new mayor — Konstantin Vanev — was elected by the Bulgarians. In the hall of the town's cultural house, in the presence of many townsmen a long discussion took place. The townsmen decided to create a local CC, which would have to follow the directives of the BCCCM for Macedonia's unification with Bulgaria. According to the protocol, the purposes of the committee were: to serve as a representative of the town of Veles, to keep contacts with all the foreign powers, and to defend the townsmen's economic, political and cultural interests.

The newspaper „Macedonia“ was not late in announcing the event. This was the first LCC and its creation was also a historical event. After WW 2 the town of Veles was called Titov Veles, although the Bulgarian national liberation movement in this town had long history.

The LCC in Veles immediately took actions for investigation and restoration of the graves of Bulgarian soldiers and officers killed in WW 1. The townsmen had hidden the crosses from the graves, because the Serbs would violate them. So, on 4 th May — Sunday, the CC organized a memorial service before the mortal remains.

On 17 th April Vasil Hadjikimov arrived in his native town of Shtip. Here, as in many places in Macedonia, the citizens had organized Bulgarian power immediately after the Serbs had abandoned the town. Well-known to his fellow-citizens, Hadjikimov called a meeting, where he explained the directives and the positions of the BCCC. The people applauded him. In course of the 23 years of Serbian slavery the best Bulgarian town in Macedonia was buried under the Serbian hatred. In his reminiscences Vasil Hadjikimov wrote: „He, who wants to get an idea of what the Serbian slavery is, must come here and get familiar with so-

something else: the real face of the Bulgarian spirit. The townsmen of Shtip seem to be the toughest Bulgarians. Despite sufferings and assimilations that took place, they have preserved their language. They have not only kept the awareness of their national identity, but also of the great role they had played in the past for the liberation of Macedonia."

The next places where Hadjikimov created CCs were Kochani, Vinitsa, Pehchevo, Tsarevo Selo (Delchevo), Berovo, Radovich, and Stroumitsa. Up to the arrival of the Bulgarian troops in Macedonia, CCs were created in most of towns of the region. But they were not united in a net. This did not happen until Vasil Hadjikimov passed through the whole region and unified the documentation and the opinions for the work of those committees.

At the same time the Albanian population in Kosovo also created committees. Its aim was to prepare this region, as well as some towns in Western Macedonia, for annexation by Albania. That is why in the towns of Tetovo, Gostivar, Debar, Strouga and Ohrid, Bulgarian and Albanian committees were created, and the struggles between them began. The Islam pushed the Albanians against their interests: the region of Tetovo was economically connected with Macedonia, while its western area was surrounded by high mountains.

At the time of Hadjikimov's visit in Gostivar, this town was full of German, Albanian, Bulgarian and Italian flags. Bulgarian and Albanian committees were struggling between themselves. On 23 rd April a meeting was held, where the Bulgarian committee was reorganized as a Local Bulgarian Campaign Committee. The Albanian Committee in Debar was most active. It organized demonstrations and meetings on the occasion of the liberation. There were slogans for unification with Albania. The Albanian committee here was in connection with the one in Prizren, so that the behavior of the Italians and of the Albanians expressed self-confidence. That is why here there were neither Bulgarian meetings, nor shouts „hurray“. A secret conference in a house of a Bulgarian teacher on 24 th April was everything that could be done. Hadjikimov was not content: that committee could function only illegally. The purpose of the CC was not illegal activities, but the mobilization of the whole nation.

The Italian occupational powers did not approve the activities of Vasil Hadjikimov. They arrested him for several hours. So he did not succeed in organizing CCs in Strouga and Ohrid. However, such committees arose and were among the most active ones in Macedonia.

In one of the biggest towns of Macedonia — Bitola, the Bulgarian population has had to wage a struggle to seize the town-hall from the Serbian administration. In fact, the struggle was not against the Serbian administration, but a problem of obtaining proofs about the ethnical picture of the town, which the population had to present before the German powers. The Bitola townsmen had organized a committee before the arrival of Hadjikimov. Such was the case with other towns in Macedonia, too. This shows that the organizations of Bulgarian CCs in Macedonia in 1941 was a spontaneous activity of the Bulgarian nation for its self-determination, and not the initiative of several hot-hearted patriots. The fact that the Bitola committee was not called a „Campaign Committee“ was of no great significance.

Bulgarian women from Macedonia have always possessed a strong national consciousness and have always played an important part in the revolutionary struggles. In those critical days they were loyal to the tradition: on 30 th April, in the hall of the musical school in Skopje, a women's CC was organized. Its president became Maria Ivanova Shaleva.

At that time a Bulgarian club functioned in Aegean Macedonia. Vasil Hadjikimov visited some towns in Aegean Macedonia, including Salonica. He organized CCs only in some towns, such as Vodena and Lerin.

In this way the whole Vardar and a part of Aegean Macedonia were covered with CCs. Nobody could account for the exact social characteristics and the power of this movement — the Bulgarian CCs. At the head was the intelligentsia, followed by merchants, industrials, handicraftsmen, agrarians. So, in the process of organizing the CCs in 1941 the basic part of the population was participating actively. This testifies to their democratic character.

The creation of the CCs should not be regarded as the isolated efforts of a small number of intellectuals. All Bulgarian in Vardar Macedonia were involved in this patriotic deed during the critical times of 1941. This was a process of whole nation's self-determination, an expression of the will of the people to join Bulgarian after being liberated from the Serbian rule. Without any underestimation of the work of the organizers, it must be emphasized that their success was due to the fact that all the Bulgarians in Macedonia were ready to work for that cause; they were only waiting for the signal. In many places Vasil Hadjikimov found organized committees, so that his problem was to only standardize the documents, titles and the directives of the work to be done by the committees. There were several places where Vasil

Hadjikimov did not have the possibility to go. The population of these places formed committees nevertheless.

The main task of the CCs was to abolish the Serbian rule and to establish a Bulgarian one. At a time when no power existed in Vardar Macedonia, before the establishment of the official power of the Bulgarian state, this rule of the people took care of everything which concerned the population: food supply, order, relations with the German and Italian powers; liberation of captives — Bulgarians from Macedonia, who had been soldiers in the Yugoslav army; preparation of the population to welcome the Bulgarian troops; organization of industrial and agricultural activities; education and culture, etc.

It would be an unpleasant task to make a clear difference between the activities of the CCs up to the arrival of the Bulgarian troops in the region, and after it. BCCC was created on the 13 th April, and only a week later — on 19 th April, the Bulgarian troops entered the region. Certain LCCs were organized even after 19 th April. Some of them were in the Bulgarian zone, others in the Italian and in the German ones. At the same time the arrival of the Bulgarian troops did not mean that Bulgarian administrative powers were organized automatically. The latter were being organized throughout a longer period of time.

In any case, undoubtedly of most important significance is the fact that in a powerless state the people succeeded in organizing a power and in declaring unification with Bulgaria. So that the mission, which the CCs were fulfilling could be divided into: revolutionary, organizational, economic and protocol. The revolutionary mission consisted in destroying the remnants of the administrative power of the former Versaille Yugoslavia. Closely connected with the revolutionary one was the organizational mission. It consisted in organizing LCCs, which had the right and the task to provide for the life and the food for the population. The CCs were also responsible for the cultural, educational, economic and political needs and rights of the population.

In a short time all the administrative Serbian functionaries, as well as those working in the economic, cultural and other spheres were dismissed. Thanks to the activities of the CCs soon the factories and enterprises began to function. This seemed to be of a vital importance for the workers, who have only their salaries to live on. Only in Skopje several days appeared to be enough for ensuring job for 3000 persons.

An important part of the activities of the CCs was the organization of the guard in front of shops, stores, etc. Guards were al-

so put in front of buildings of historical, ethnographical and cultural significance for Macedonia — museums, libraries, etc. A special department in the BCCC was created with the purpose to protect the property of the schools and the administrative buildings connected with the educational system, cabinets, libraries, etc.

Of great importance was the restoration of the readingclubs. Their significance for the education of the nation during the Revival period and later on is well-known. The Serbs never had at their disposal a similar cultural institution; so their hatred towards these clubs is understandable. They simply destroyed them. In a short time, with the help of the Bulgarian powers the CCs restored them. On 9 th June in Prilep the Bulgarian reading-club „Nadezhda“ (hope) was restored, on 16 th July — the one in Koumanovo called „Ekaterina Simidchieva“, etc.

A teachers' committee was formed too, as a department of the BCCC. Its most important task was to inform the administrative authorities about the problems connected with the Bulgarian education in the liberated Macedonia. The BCCC ordered to all the LCCs to invite all the Bulgarian teachers from the primary and secondary schools in Macedonia and together with the former Exarchate teachers to form educational committees in every place. Through the newspaper „Macedonia“ the BCCC appealed to the LCCs to make contacts with the administrative powers and to undertake all the possible measures to preserve from plunder and annihilation their property — buildings, furniture, libraries, collections, cabinets, etc. BCCC assigned to the teachers' committees the task to organize courses for studying the literary Bulgarian language. In the very first days the volunteers in these courses in Skopje outnumbered 800.

Of great importance was the preserving of the public order. The functionaries of the CCs did not allow personal revenge over the enslavers. Having in mind that the character of the Serbian regime was a forcible one, acts of revenge would have been logical. In many places the population had isolated the Serbian families in camps, although most of them were innocent. The notorious villains Vasilie Trbich, Mihail Kalamatiev, Kirkovitch, Grigor Tsiklev and many others had escaped immediately after sensing the activation of the Bulgarian population. That is why the BCCC ordered that all the Serbs and Montenegrins should be freed from the camps and prisons immediately. They were proposed to go back to their native places in Serbia and Montenegro.

A heavy situation happened in Prilep. The Serbian powers had

colonized Serbs and Montenegrins in Pelagonia on the most fertile land, which was taken by force from the Bulgarians. Now the population has gathered in a camp all the colonized Serbs. According to Vassil Hadjikimov: „If I had not come on time, about midnight, the camp where the colonists were gathered would have looked like butchery.“

What were the relations between the German military powers and the CCs? Some Bulgarian newspapers of that time contained announcements of a propaganda nature that the administrative bodies in the Mairies had been appointed by the German powers. That was not true: they were appointed by the CCs. Of course the German powers allowed the population to freely express their Bulgarian nationality and were tolerant towards the CCs. The Germans accepted them as representatives of the population and as an intermediary between them and the population. So, they accepted them, but they did not create them. At the same time it must be noted that the German military powers allowed Albanian CCs to be formed, which appealed for unification with Albania and for „Great Albania“ under Italian protectorate. This deteriorated the relations between Italia and Bulgaria. Thus Germany worked for its own hegemony over the Balkans. So, whatever the considerations were, it looked like the German army gave the Macedonian population the possibility and the right to freely express its nationality. Thus the Bulgarians, outnumbering the other nationalities, gained the possibility to overthrow the Serbian administrative powers and to establish their own ones, corresponding to their national character.

That is why the very first number of the newspaper „Macedonia“ published a BCCC's telegram to Hitler. It said that in WW I Macedonia had been liberated with the combined heroic efforts of the German and Bulgarian troops. But after the war, according to the decisions in Versaille, Macedonia was left in slavery once again. The telegram also said that all the Macedonians (having in mind the Bulgarians from Macedonia) blessed the Germans and wished them further victories. A similar telegram was sent to Goering too, and a similar answer was received. Those relations were in conformity with the events of March 1941. The demonstrations in Macedonian towns against the Axes were feeble. This also explains why the partisan movement here was weaker in comparison with the other regions of Yugoslavia. In the face of the German troops of that time the Bulgarians from Macedonia saw their liberators.

From the very beginning of its existence the BCCC establis-

hed friendly relations with Croatia's government. One of its first tasks was to send a telegram to Dr. Ante Pavelich. The telegram contained greetings for the struggle of Croatia's people for independence, waged under the leadership of Ante Pavelich. Gratitude was expressed towards him, as well as to the whole Croatia's nation for their help in the liberation of the Bulgarians from Macedonia. It is well-known that during the 1927 process in Skopje the Zagreb lawyer Ante Pavelich was the only one to defend the accused students — Bulgarians from Macedonia.

The CCs prepare the population for welcoming the Bulgarian troops, which were allowed to enter the region on 19th April 1941. Everywhere the troops were heartily welcomed. The population went out in the streets and squares, carried flowers and sang Bulgarian songs. The establishing of the Bulgarian administrative authorities was an official act. The German powers gave over the administrative power of the towns in the presence of the population organized by the CCs. The German flag was taken down and the Bulgarian one was raised.

The Bulgarian Tsar Boris III visited the liberated territories. He visited first the town of Shtip — this strongest Bulgarian fortress, and then — Stroumitsa, Gumurdjina, Dedeagach, Ksanti, Kavala, and Drama. Two districts were formed in Vardar Macedonia — Skopje and Bitola, while in Western Thrace and Eastern Macedonia there was one district — the Ksanti. Pirot, Tsaribrod and Bosilegrad entered the Sofia district. The governor of the Bitola district was Todor Pavlov, and in Skopje—Anton Kozarov.

Bulgarian power was established, but still many missions were to be fulfilled by the CCs, providing food for the people, reviving of the production and the market, functioning of the administrative boards and schools — all that had to be organized by the functionaries of the CCs. Great quantities of food were sent from Bulgaria on the request of the BCCC. Only in June a hundred railway carts with food came from Bulgaria to Skopje. The participants in the struggles against the Turks, the Greeks and Serbs were given pensions. Arable lands, which were taken from the Bulgarians and given to the Serbian colonists, were given back to their owners.

The BCCC insisted on increasing the educational work in Vardar Macedonia; they insisted on establishing one more faculty in Skopje — an agricultural one, which was necessary for Macedonia, having in mind the agricultural character of the region. The functionaries of the CCs prompted the contacts between students from Bulgaria and Macedonia.

One of the main missions, which the BCCC started to fulfil was to help free the Bulgarians from Macedonia who were captured in the German army as soldiers in the Yugoslav army; as well as all the political prisoners from the prisons in Versaille Yugoslavia. This of course was a task for the whole Bulgarian society, and mainly for the General Staff. For this purpose a special service for prisoners of war was created. The Ministry of War contacted the German and Italian High Commandings and insisted to solve the problem with the Bulgarian prisoners of war. The CCs prepared lists of the prisoners, which were sent to the Ministry of War. The latter sent detailed information to the BCCC: Up to the end of May 1941 were freed as follows: from the Slivnitsa camp — 3101 men, from the Vidin camp — 120, from the Petrich camp — 487, from the Nikopoll camp — 2361, and from the Rousse camp— 812 men; totally, up to the end of May, 10 475 men were freed and sent to their native places.

The Central Military Archives of Bulgaria keep a great number of applications for freeing of captives — Bulgarians from Macedonia, former soldiers in the Yugoslav army. Here is only an example. The father of the well-known general from the Yugoslav army — Mihailo Apostolski — Mite Apostolov Matevski from Shtip, said in his application that his son Mihail Mitev — a major on active service in the Yugoslav army, had been captured by the Germans during the war, and at that moment was in the camp near Milano, Italy. Matovski asked that his son who „is a Bulgarian, born from Bulgarian parents in Shtip“, be freed. „I allow myself to add that I am one of the honest Bulgarians in Shtip, I have worked for Bulgaria and for the Bulgarian idea, and during the World War I was a volunteer in the Bulgarian army, I was wunded at the Albanian border by a bullet, and as a result I became an invalid.“ And he explained that his son had begun his service in the Yugoslav army not because of any love towards this state, „but being from a poor family, he needed to find there temporary subsistence, with the hope that our country will be one day a part from the Motherland, and he would be able to serve to our dear Bulgarian Tsar and State.“ On the application there was a resolution: „Rome! To be freed!“

In the course of these activities the representatives of the CCs gave the possibility to soldiers from other nationalities to be freed from German capms. Even some Serbian soldiers were freed, with the lie that they were Bulgarians. There were Serbian officers who were not-willing to be freed on such a lie, so they declared themselves true Serbians and did not want to change their

nationality, not even formally. But what was most interesting — there was nobody declaring himself a Macedonian.

One of the most important missions which the CCs fulfilled was to organize the celebration of Bulgarian public holidays in liberated Macedonia. Of course celebrations were organized by the administrative authorities, but having in mind that the members of the CCs participated actively in them, they also took part in their organization. The celebration of 24 th May in Skopje was most important. Many guests from Sofia had arrived: a great number of members of the organization „Yunak“; the President of the Macedonian Scientific Institute in Sofia, Professor Nikola Stoyanov, was among the guests, too. The guests were welcomed by a brass band, the latter being trained with the initiative of the BCCC in playing Bulgarian marches. The Mayor Blagoy Popankov read a salutatory address on behalf of the citizens of Skopje. All the people were happy, some of them were crying with joy. Brothers, sisters, relatives reunited with each other after a long separation. A little later about 100 representatives of the Macedono-Adrianople legionaries arrived in Skopje. They were led by the member of the National Assembly, Andro Loulchev. At the railway station they were welcomed by the members of the local organization of the former volunteers — about 200 men headed by Pané Shosholchev and the secretary Hristo Gligorov. Simultaneously with the welcoming of the guests, representatives of the Bulgarians from Macedonia were sent to Sofia. A great number of children — students from Skopje, Veles, Prilep, Bitola, Ohrid, Kroushevo, Negotin, Kavadarci and Guevgueli were going to Sofia to take part in the celebration in Sofia. There was a meeting at the railway station. Salutatory addresses were presented by the governor of the district Anton Kozarov and the Deputy-President of the Macedonian Women's Union, Ekaterina Voinova. In order to participate in the celebrations of 24 th May in Skopje, the veteran of the revolutionary struggles Lazar Tomov — President of the Ilinden organization in Bulgaria had arrived. He carried with him the flag of the association „Vordarski Yunak“, which he had taken to Sofia after the catastrophe in 1918.

The demonstration was an impressive one. It left in the consciousness of the people the impression that the years of the slavery had already passed in history, and that Bulgarian society was unanimous before the ideal for liberation and unification of the enslaved territories. In a similar manner, celebrations in honour of 24 th May were also organized in all towns and villages in Macedonia.

On 7 th July 1941 the district governor Anton Kozarov issued on order № 248, through which the activities of BCCC were dismissed.

The energy of Stephanov and Hadjikimov was not crashed. They started organizing the so called popular banks, whose mission was to help the small producers. Despite the heavy economic situation in Macedonia at that time, their work in this direction was useful. The only change this time was that Hadjikimov was the director, and Stephanov was the deputy. In a short while a bank was built in all major towns of Macedonia. This activity was also a successful one. And it is the most important proof that it was not up to a couple of adventurers, assisted by the case and the situation, but that both of them were Bulgarian patriots who had given much of their energy in the name of a whole nation's benefit.

And again — towards August-September 1944, Bulgaria was facing a new catastrophe. In Macedonia, there was an interregnum again. The time that needed Stephanov and Hadjikimov had come again. Several thousands of Albanian nationalists, with Albanian flags in their hands were approaching Skopje, aiming to occupy and hold the town until the treaties for the possible new borders were signed. Vasil Hadjikimov immediately summoned all the active citizens in the Chamber of Industry and explained the new situation and the new dangers for the Bulgarian population to them. He promised them that he would not hurry to run to Bulgaria and hide himself from the Serbians, but would stay with the population and help it. He created a „Central Committee of the National Militia of Macedonia.“ On the head of the Committee was the secretary — Vasil Hadjikimov; members — Dr. Nikola Andonov and Stephan Stephanov — responsible for the relations with the German authorities, and Mihail Domazetov — responsible for the relations with the Bulgarian military and civil powers.

So, raising the slogan „For self-dependant Macedonia“, Hadjikimov gave the citizens armament from the depot of the Regional Police Directorate.

The German powers appeared to be against such a committee and its activities. That is why, on 10 th September a new one was found to replace the former. It was called „A Local Committee for Skopje and the neighbourhood“. The Germans tended to diminish the functions of the Committee in order that the latter

should not be turned eventually into a government of the self-independent Macedonia. The activity of the Local Committee was easier to be controlled. The members of the Committee were Dr. Kosta Chohadjich — President; Vasil Hadjikimov — secretary, responsible for the administration and for the radio; members — Nikola Pavlov and Reshid Djavid — responsible for the finances, Georgi Kiselinov, Feta Raouf and Georgi Poptrayanov — for the education, Stephan Stephanov and Emin Yashar — for the National Militia, and Dr. Alexander Georgiev — for the sanitation.

A proclamation written by V. Hadjikimov towards the population of Skopje and the neighbourhood was published in the „Macedonia“ newspaper, which began to be edited again, as a continuation of the tradition of the CCs „Macedonia“ newspaper of 1941. It was announced that the Committee was formed with the purpose of preserving the order and the security in Skopje and the neighbourhood. With the same reason the national militia was organized — to gather and arm the Bulgarians for preserving the peace and the order. It was said that this organization is not a political one, but a means for guaranteeing the national security.

As it could be observed, the Committee could be seen like some kind of continuation of the BCCC's activities of 1941. The newspaper was called „Macedonia“ — as it had been called three years earlier. The same was the title of the editorial. At the time Stephan Stephanov used to write it under the heading „Our Word“. In September 1944 it was again St. Stephanov who titled it in the same way. Having in mind the new conditions, it once again rose the slogan for „self-dependent, or autonomous Macedonia“.

* * *

The courts in Tito's Yugoslavia did not forgive the freethinking and patriotism; they did not allow anybody in Macedonia to call himself „a Bulgarian“. In February 1946 a trial was held. The president of the Skopje regional court was Panta Marina, and the members were Dimitr Toplichanets and Philimena Mihailova. This court sentenced V. Hadjikimov to death, and St. Stephanov — to 16 years of prison. They were guilty for organizing the BCCC. Very soon the Supreme Court Martial replaced Hadjikimov's punishment with 20 years of prison. After 11 years and 3 months Hadjikimov was freed. He lived in Sofia till an old age and died on 20 th December 1992 in his native town of Shtip. Stephanov's fate is unknown.

* * *

The lack of any interference on the part of any organized political powers at the time when the CCs were organized, outlines the contours of a large white field over which the Bulgarians from Macedonia wrote with capital letters their will to be incorporated within Bulgaria. They had a dream for the state for which, since 1878, rivers of blood had been shed. The CCs were an organization which could be joined by everybody, no matter what his convictions were. The most important conclusion, which could be made about the CC is that it was in only that single case after the catastrophes at the beginning of the century, that history gave the opportunity to the Bulgarians from Macedonia to make their self-determination without any pressure. Bulgarians from Macedonia — representatives of all professions — workers, farmers, village people, townsmen, handicraftsmen, merchants, intelligentsia, members of all parties, availed of their historical chance. On this referendum they gave their vote for Bulgaria.

At the same time, it must be taken under consideration that this organization is not a single and isolated form of a self-determination of the Bulgarians from Macedonia. It is only a link in the whole chain of the National liberation struggles after the Berlin Treaty.